Dnevnik iz tuđine : stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji

Boras Podravac, Vanda

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2010**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:101547

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

Croatian Emigrant Press - Repository

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

VANDA BORAS PODRAVAC

DNEVNIK IZ TUĐINE

729.659

Vanda Boras Podravac

DNEVNIK IZ TUĐINE

Stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji

Biblioteka
Posebna izdanja
Knjiga 1.

Nakladnik
Hrvatska matica iseljenika, Trg Stjepana Radića 3, Zagreb

Za nakladnika
Katarina Fuček

Urednica
Vesna Kukavica

Računalni slog
Snježana Đuričković

Lektura i korektura
Sandra Ćudina

Likovna oprema
Luka Gusić

DTP
Denona

Tiskara
Denona

Naklada
1000

Objavljivanje ove knjige potpomogla je
donacijom autorica Vanda Boras Podravac.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 734113
ISBN 978-953-6525-54-6

Vanda Boras Podravac

DNEVNIK IZ TUĐINE

Stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, 2010.

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
ZAGREB

Posvećeno svim hrvatskim mučenicima, za čije se grobove ne zna.

Prizor iz Domovinskoga rata (1991. - 1995.) u Republici Hrvatskoj: razrušena Amerlingova fontana na Gundulićevoj poljani u središtu Dubrovnika u svibnju 1992. godine.

Smijemo li zaboraviti?

U lipnju 1995. godine Amerlingova fontana je obnovljena donacijom iseljenika Bruna Grilla. (Autor fotografija: Damir Fabijanić).

SADRŽAJ

UVOD 11

I. ŽIVOT U DOMOVINI 13

1. Sjećanje na tužni događaj iz djetinjstva 13
2. Iznenadni povratak u Hrvatsku 15
3. Oproštaj od majke - zauvijek 17
4. Život naše obitelji u Senju 18
5. Mnogobrojna obitelj mojega oca 21
6. Majčina obitelj 27
7. Burno mirnodopsko doba u Senju 30
8. Život u vrtlogu Drugoga svjetskog rata 35
9. Hrvatska u žalosti 39
10. Povratak u Senj 42
11. Bratova sudbina nakon križnog puta 43
12. Školsko doba nakon rata 45
13. Početak mojega radnog doba 50
14. Premještaj u Zagreb 53
15. Promjena posla – nova prijateljstva 54
16. Put u nepoznato 56
17. Početak života u emigraciji 57

II. GRUBA REALNOST PROGONSTVA 59

1. Milkov život u domovini 59
2. Povlačenje iz Hrvatske i početak izbjegličke golgote 62
3. Crna maska 63
4. Put prema Italiji 64
5. Logor Fermo u Italiji – raspoređivanje logoraša na crne, sive i bijele 64
6. Put u Bagnoli, zatim u Njemačku i konačno u Argentinu 67

III. KONAČNO ODREDIŠTE ARGENTINA 69
1. Dolazak u Buenos Aires 69
2. Novi život nakon plesa u Hrvatskome domu u Buenos Airesu 69
3. Osnutak obitelji Podravac 71

IV. EMIGRACIJA DRUGI PUT 77
1. Sudbonosna odluka o budućnosti obitelji 77
2. Još jedan daleki put preko mora 78

V. POČETAK U NOVOJ DOMOVINI AUSTRALIJI 81
1. Kraj lutanja svijetom 81
2. Milkov radni početak u novoj sredini 82
3. Materinski jezik i engleski jezik 85
4. Naša kućica – naša slobodica 86
5. Školovanje djece 88
6. Moj prvi posao u Australiji 90
7. Australija, zemlja budućnosti 91
8. Posljednja selidba u Canberru 93
9. Ispunjenje velike želje - useljenje u vlastitu kuću 95

VI. DUŽNOSTI I RAD ORGANIZACIJA U HRVATSKOJ ZAJEDNICI 99
1. U pravo vrijeme na pravome mjestu 99
2. Hrvatski međudruštveni odbor 100
3. Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena' 107
4. Hrvatske majke žele odgajati djecu na materinskom jeziku 113
5. Primanje kod guvernera Australije – predstavnika kraljice Elizabete 116
6. NAATI - Državna agencija za akreditaciju tumača prevoditelja u Australiji 116
7. Dom umirovljenika hrvatske zajednice u Canberri 118
8. Dolazak novih useljenika u Canberru 128

VII. RAD HRVATSKE ZAJEDNICE U AUSTRALSKOJ SREDINI 129
1. Prije uvođenja Galbally Reporta 129
2. Nakon uvođenja Galbally Reporta 130
3. Angažman za priznavanje Hrvata kao jedne stare nacije 132
4. Vijeće etničkih zajednica u Canberri 133
5. Godišnji sabor Federalnog vijeća etničkih zajednica – Hobart 1983. 137
6. Godišnji sabor Federalnog vijeća etničkih zajednica - Melbourne 1984. 137

7. Uprava Centra za pomaganje useljenicima 138
8. Savjetodavno vijeće za žene pri Vladi ACT-a 138
9. Uprava Odbora za izobrazbu odraslih useljenika 140

VIII. NAJVEĆI PROSVJED IKAD ODRŽAN U AUSTRALIJI 141

IX. DR. FRANJO TUĐMAN OTVARA HRVATSKO VELEPOSLANSTVO U AUSTRALIJI 143

X. AUSTRALSKA ODLIKOVANJA ZASLUŽNIM HRVATIMA 147

XI. KRAJ JEDNOGA TRNOVITOG PUTA 149

PRILOG: odabrana pisma australskim institucijama 155
Bilješka o autorici 167
Pogovor (Đuro Vidmarović) 169
Summary 173
Kazalo imena 175

UVOD

Godinama sam često razmišljala o tome što me je dovelo u ovu zemlju nakon mnogih lutanja izvan domovine.

Taj put vodio me je na različite strane svijeta, daleko od voljene domovine, a novi život morala sam ispočetka izgraditi i to ne jedanput - nego dva puta.

Hrvatska dijaspora raseljena je na sve četiri strane svijeta. Naše ljude povezuje ista narodnost, vjera i kultura pa mnogi i u novim sredinama, daleko od svoga ognjišta, nastavljaju živjeti istim životom na koji su naviknuli u domovini.

Moje je mišljenje o tom lutanju da je riječ o odlučnosti kako pronaći bolji život za sebe i svoju obitelj. Tu je također riječ o velikom gubitku - gubitku obitelji i domovine, te o prilagođavanju novoj sredini, odnosno istovremenom življenju u dvije kulture iako se istinski ne pripada niti jednoj od njih. Ipak, na kraju sve to činimo zbog naših obitelji, kao što sam i ja to činila zbog svoje obitelji koju uz mene čine suprug Milko i četvero djece.

Hrvatska je sretna što je jedna od najljepših zemalja svijeta iako je to u isto vrijeme i pogibeljno jer su se mnogobrojni ratovi vodili upravo zbog otimanja njezina bogatstva i ljepota kojima obiluje.

U prvom dijelu knjige opisujem život svoje i Milkove obitelji, koje su proživjele mnoga previranja prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata te nakon njega. To je doba kada je hrvatski narod najteže stradao u svojoj povijesti, što se može vidjeti u prikazu mnogih događaja u kojima sam sudjelovala tijekom toga razdoblja. To je doba kada smo mi, koji sada pripadamo starijem naraštaju, nailazili na mnoga iskušenja, ali isto tako to je bilo doba iskustava koja su nas usmjerila prema budućnosti. Tada su nas iskušenja dovela do prekretnice koja je kasnije odredila naš daljnji put u društvu.

Nadalje, u drugom dijelu opisujem izazove na koje smo nailazili u stranome svijetu koji nas nije uvijek dočekivao otvorenih ruku. Trebalo je naučiti nove jezike i to ne samo jedanput, nego i dva puta. Trebali smo ulagati nove napore da se sve to svlada, a

samo silna volja i odlučnost da poboljšam život moje obitelji i da pomognem svojemu narodu dovela me je na kraju i do sveučilišne diplome koju sam postigla na jeziku koji mi nije bio materinski. Teško mi je bilo kao odrasloj osobi sa stalnim zaposlenjem i redovito učiti i obavljati mnogobrojne obiteljske obveze, ali uz potporu supruga Milka i četvero djece, uspjela sam i u tome.

Radeći kao obitelj u zajednici, nismo pomagali samo onima kojima je to bilo potrebno, nego smo u toj našoj sredini našli utočište i toplinu domovine u koju se nismo mogli vratiti. Tek nakon dugoga izbivanja, kada je Hrvatska konačno postala slobodna, stupili smo na njezino tlo.

Nastojala sam zorno prikazati sve što smo doživjeli u domovini i tuđini tijekom tih 45 godina naše kalvarije u XX. stoljeću. O tome se malo znalo, a još manje pisalo.

Pri kraju knjige čitalac može steći dojam koliko smo zapreka morali preskočiti, i to ne samo kako bismo jedni drugima u tuđini pomogli, nego kako bismo zajedničkim snagama pridonijeli povratku dostojanstva naše domovine, koja je bila okaljana vještom propagandom protiv svega hrvatskoga.

Nerijetko smo nailazili na prepreke, ali bilo je i uspjeha. Najviše smo pridonijeli u vrijeme hrvatskoga Domovinskog rata kada smo, na već izgrađenim temeljima, uspjeli u tome da se Hrvati priznaju kao jedna stara nacija koja se borila tijekom povijesti za svoj opstanak.

Namjera mi je bila pretočiti svoje misli u slova jer nas je sve manje koji smo bili svjedoci toga teškoga razdoblja naše povijesti. Stoga svi oni koji mogu, trebali bi nešto iza sebe ostaviti kako bi se konačno mogao složiti mozaik koji bi *istinito* opisao to burno, ali značajno doba naše povijesti. To dugujemo onima koji su položili svoje živote na oltar domovine.

Ova knjiga je tragična priča jedne hrvatske obitelji (a takvih je puno), koja zorno prikazuje uzroke i posljedice hrvatske tragedije u prošlome stoljeću.

I. ŽIVOT U DOMOVINI

Sjećanje na tužni događaj iz djetinjstva

Djetinjstvo je doba kada oblikujemo životne nazore i stajališta, koji postaju dio nas te se razlikujemo upravo po tome jedinstvenom doživljaju stvarnosti koja nas okružuje. Svatko je replika sredine u kojoj živi i s tom sredinom se poistovjećuje tijekom preostalog života.

No, često se dogodi da samo jedan incident u djetinjstvu krucijalno utječe na daljnji način razmišljanja i gledanja u budućnost. Već stečena stajališta tada se još više kristaliziraju i utječu na daljnji razvoj. Incident može biti neki nesvakidašnji događaj, koji se vrlo rijetko dogodi, ali koji ostaje zauvijek u sjećanju pojedinca.

I tako je i meni zauvijek ostalo u sjećanju ono što sam kao sedmogodišnje dijete doživjela u Senju 9. svibnja 1937. godine.

Dan prije, 8. svibnja 1937., išli smo na svečani doček hrvatskoga pjevačkog društva „Trebević" iz Sarajeva koji je pod vodstvom narodnog zastupnika dr. Jurja Šuteja na svojoj turneji po Hrvatskoj došao i u Senj. Na tu proslavu stigli su mnogi ljudi iz okolice, pa tako i iz Gospića. To je bila dvodnevna kulturna proslava u čast utemeljitelja HSS-a, braće Radića, te u čast Matije Gupca. Tom prilikom čula se pjesma „Oj ti vilo Velebita", i sve je prošlo u najboljem redu do idućega dana kada su se gosti iz Like uputili natrag u Gospić.

Toga 9. svibnja mladi Gospićani, igrači Građanskoga športskog kluba „Gospić", odigrali su prijateljsku utakmicu s domaćim športskim klubom iz Senja. Mi djeca smo s ostalim Senjanima sudjelovali na toj proslavi i ispraćaju naših gostiju. Toga kobnog dana srpski žandari pod vodstvom Maksa Besedića počeli su pucati u treći kamion iz kojega se vihorila hrvatska zastava. Tom prilikom sedmero mladih Hrvata je ubijeno, a mnogi su ranjeni.

U isto vrijeme moj otac se našao usred tog događaja jer je sjedio ispred kavane „Velebit", pokraj koje su kamioni s gostima iz Gospića prolazili. Kada je on čuo pucnjavu, koja je dolazila iz smjera kamiona, skočio je na noge i izletio pred žandare nastojeći zaštititi mlade Gospićane.

Majka nas je brzo odvela kući, a zatim je otišla u bolnicu posjetiti svoga rođaka koji je bio tada ranjen u nogu.

Taj događaj koji je moj otac doživio, kao i izjave svih svjedoka, opisao je dr. Vlatko Maček u brošuri „Istina o krvavim događajima u Senju dne 9. V. 1937." (Tiskara Merkantile, Ilica 35).

Između ostaloga, dr. Maček je zapisao sljedeću izjavu mojega oca:

„Dana 9. V. t. g. sjedio sam pred kavanom 'Velebit'. U isto vrijeme kada sam sjedio pred kavanom čuo sam pucanj u pravcu zapada t. j. pred I. Hrv. štedionicom. Nakom par minuta čuo sam drugi pucanj i to revolverski i primijetio sam lice žandara, kojega mi svi poznamo pod imenom Maks. Istovremeno je prošao teretni automobil s omladincima prema Gospiću i kad je taj automobil došao do zaokreta pred bivšim hotelom 'Nehaj', čuo sam pucnjeve. Istrčao sam pred hotel 'Nehaj' i tamo sam našao žandara *kapetana g. Koprivicu* i šest do sedam žandara u jednoj fronti. Skočio sam na kapetana Koprivicu riječima:

'Gosp. kapetane, što to činite?' Isti mi je ironično odgovorio: 'Ja ništa.' Njegov žandar, kojega lično poznam, a ne znam kako se zove, bacio je pušku i kazao mi je: 'G. Bude, smjesta se odalečite, jer pucam.' Logično, njegov poziv me nije ni najmanje smetao, i dalje sam pitao za razjašnjenje kapetana što čini. Dotični žandar, a da kapetan nije odgovorio na moje pitanje, meni je zapovjedio: 'Ruke uvis, natrag front!' I ja sam se odalječio. Primjećujem, dvije su mogućnosti da je došlo do pokolja - *ili je bio momentalno abnormalan sreski načelnik koji je takovo naređenje izdao, da se u masu puca, ili je dotični žandarmerijski kapetan bezuvjetno imao naređenje da to provede.*

Ovaj iskaz mogu u cijelosti u svako doba potvrditi.

Boras Budimir, v. r."

Radi ovoga očeva istupa, on je bio proganjan, a također je stradala i cijela njegova obitelj. Naša budućnost bila je zapečaćena pod srpskim terorom.

Sljedeći dan nakon masakra doznali smo da su dvoje mladih ljudi, koji su bili tek zaručeni, a koji su taj dan ubijeni, stradali jedno za drugo. Naime, kada je Nikola Bevandić, mladić koji služio vojni rok u mornarici te je bio na dopustu, prvi smrtno stradao, nje-

Slika 1. Šest mladića i jedna djevojka u dobi od 20-ak godina znani kao Senjske žrtve iz Gospića stradali u Senju 9. 5. 1937. kao posljedica žandarmerijskog terora velikosrpskih hegemonista koji su zatirali hrvatsku nacionalnu pripadnost u Kraljevini Jugoslaviji.

gova zaručnica Katica Tonković je poletjela u smjeru iz kojeg je dolazila pucnjava pa ju je jedan metak pogodio u glavu i raznio joj mozak koji se rasuo po pločniku. Mi djeca išli smo drugi dan to gledati iz znatiželje, iako nismo baš razumjeli što se događa. Tek kasnije se ta slika raspršenog mozga na pločniku te mlade djevojke, kao i postavljena klupa sa svijećama na mjestu masakra, meni često pojavljivala pred očima, i ostala u vječnome sjećanju. Ti krvavi pločnici pohranjeni su u katakombama, ispod senjske katedrale. Na žalost, ne obilježava se sjećanje na taj tužni dan iz senjske povijesti.

I tako smo mi djeca u doba nevinog djetinjstva, umjesto da uživamo u bezbrižnoj igri, bili svjedoci nečega što nismo razumjeli, ali što se i te kako odrazilo na naše živote. Zbog toga događaja na neki način smo stalno bili kažnjavani i često su nam mnoge stvari bile uskraćene, dok su druga djeca u njima uživala.

Iznenadni povratak u Hrvatsku

Dok se u Hrvatskoj vodio Domovinski rat, svi mi koji živimo u iseljeništvu pratili smo iz dana u dan, ne samo preko radija i drugih medija, nego i iz telefonskih razgo-

vora s najbližima u domovini, sve što se događalo u domovini. Znali smo da se vodi borba između Davida i Golijata te da u toj neravnopravnoj borbi Zapad stoji sa strane i gleda kako nevini narod stradava u agresiji na njegovu pradomovinu, u ratu koji hrvatski narod nije ni s čim izazvao ili uvjetovao. I iseljena Hrvatska se digla na noge!

Nepunih mjesec dana nakon međunarodnog priznanja neovisnosti Hrvatske, jedne večeri telefonski me obavijestio brat Krešimir, koji živi u Crikvenici, da nam je najstarija sestra Dolores smrtno stradala u autobusnoj nesreći. Ona je bila u posjetu Hrvatskoj, u koju je došla kako bi istražila mogućnosti za stalni povratak u domovinu. Vraćajući se preko Njemačke u svoj dom u Španjolskoj, gdje je nakon smrti svoga supruga stalno živjela, autobus u kojemu je putovala se prevrnuo i ona je ostala na mjestu mrtva. Tom prilikom putovala je iz Crikvenice za München dvokatnim autobusom koji je bio pun putnika. Prema pričanju svjedoka, ona je zauzela mjesto u zadnjem redu na gornjem katu. I kako se autobus prevrnuo, samo dvoje putnika je smrtno stradalo, a ona je bila jedna od njih. Na žalost, tako je stradala da je ni njezina djeca nisu mogla prepoznati kada su bila pozvana da potvrde njezin identitet. Jedino po nakitu koji je nosila, znali su da je riječ o njihovoj majci. Samo godinu dana prije toga posjetila je mene i moju obitelj, i to je bio naš zadnji susret.

Moja sestra preselila se sa svojom obitelji 1962. iz Argentine u Njemačku, gdje je živjela s troje djece, a četvrto dijete, sin Ivan, rodio se u Španjolskoj u kojoj su nakratko boravili na svom putu u Njemačku. Naselili su se u Ludwishafenu, gdje je sestrin suprug, inače student prava, rodom iz Ilače, dobio posao kao socijalni radnik za hrvatsku zajednicu. I tamo su živjeli do umirovljenja njezina supruga, zatim su se opet preselili u Španjolsku, gdje su u Blanesu kraj Barcelone kupili stan. No, kako je njezin suprug Mato umro 1988., želja joj je bila vratiti se u Hrvatsku. I s tom namjerom je krenula na taj kobni put. Te noći kad sam dobila tužnu vijest, pred očima mi se odvrtio čitav život naše obitelji, kako smo stradali i kako smo se raselili po cijelome svijetu, naše sudbine i tragedije koje smo doživljavali, a kojima nije bilo kraja. Već dugo sam se bavila mišlju, uz nagovor mojega pokojnog supruga i naše djece, da taj križni put našega života napišem, prenesem u slova, kako bih i na taj način prenijela koliko je hrvatski narod stradavao u prošlome stoljeću. Odlazak na sestrin pogreb bio je moj prvi posjet Hrvatskoj nakon 38 godina.

Oproštaj od majke - zauvijek

Još i danas mi je pred očima slika moje majke kad sam je vidjela zadnji put, prije više od pedeset godina, kada smo se i zauvijek rastale. Još uvijek vidim njezino lice koje je pritisnula na staklena vrata čekaonice na željezničkoj postaji u Sežani, kada smo se i rastale jer je 'milicioner' nije pustio na peron. To je bilo jednoga jesenskog dana, u rujnu 1954., na samoj granici između bivše Jugoslavije i Italije. Ona me je dopratila do same granice jer se bojala da će mi se nešto dogoditi pri izlasku iz Hrvatske na putu za Argentinu, u koju sam putovala svojoj sestri Dolores. Majka je htjela biti sigurna da me komunisti nisu uhitili ili izvukli iz vlaka.

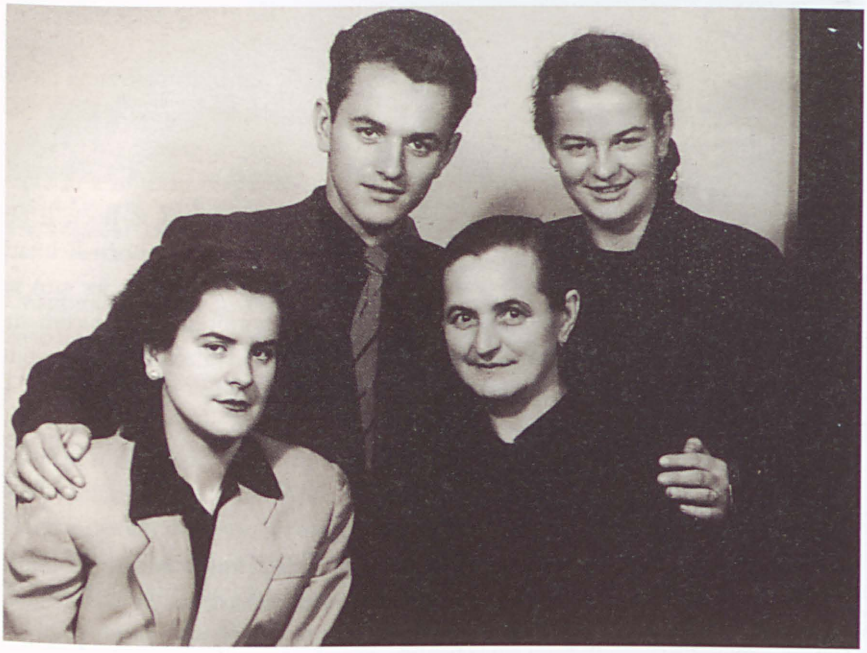

Slika 2. Posljednja slika s majkom prije odlaska u Argentinu 1954. (Stoje: brat Krešimir i sestra Ada).

U ono doba bilo je nemoguće dobiti vizu za izlazak iz Jugoslavije. Znajući da ću imati problema ako zatražim putovnicu za Argentinu, nastojala sam pronaći neki drugi izlaz. U tome mi je pomogla moja prijateljica Ljubica, s kojom sam radila u jednome uredu „Ine" u Zagrebu. Pošto sam došla do vize na ilegalan način, potplativši jednoga komunističkog funkcionara, bio je to razlog zbog kojeg je moja majka bila zabrinuta

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA / ZAGREB

jer zbog mnogih neprilika koje je imala s tadašnjim vlastima, postojala je mogućnost da Udba (tajna jugoslavenska policija), eventualno spriječi moj odlazak. Moja majka strahovala je od toga da bih ja mogla završiti u zatvoru, ali i da bi mi se čak mogao zamesti trag pri odlasku iz Hrvatske. I tako sam do vize došla preko Ljubice, a čija dobra prijateljica Marija je uspostavila odgovarajuću vezu, te je i ona kasnije preko te iste veze i na isti način otišla u Kanadu. Naime, njezin suprug je prebjegao preko granice, skijajući se Slovenijom, ostavivši iza sebe trudnu ženu koju je kasnije nastojao dovesti k sebi.

Slika 3. Na hrvatskome tlu nakon 38 godina.

I tada sam napustila Hrvatsku, i tek sam se nakon 38 godina vratila, i to na pogreb svojoj najstarijoj sestri Dolores. Na granici me dočekao brat Krešimir. Moj povratak u domovinu nakon toliko godina bio je pun emocija, suza, nevjerojatnih iščekivanja pomiješanih s neizvjesnošću. Pitala sam se hoću li taj povratak preživjeti, hoću li imati emocionalne posljedice jer sam se odavno pomirila s činjenicom da se više nikada neću vratiti na svoju rodnu grudu.

Život naše obitelji u Senju

Naša obitelj je bila velika, bilo nas je osmero djece (dvoje je umrlo odmah pri porođaju), a tada nije bilo neobično da senjske obitelji imaju toliko djece. Od nas osmero, troje je tragično završilo svoj život, dvoje su umrli dosta mladi, što se može pripisati okolnostima u kojima su živjeli. To se posebice odnosi na mog brata Budimira koji je već od svoje 17. godine bio zatvaran po logorima pa ne čudi da je u 49. godini života umro. Sličnu sudbinu doživio je i naš otac, koji je preminuo u 60. godini života.

Moj otac također potječe iz velike obitelji, koja je imala jedanaestero djece, a svi su se izvrsno slagali. Sjećam se iz djetinjstva ugodnih božićnih blagdana kada bi se očeve sestre, kojih je bilo osam, sa svojim obiteljima sastale u našemu domu pa bismo zajedno proveli taj tradicionalni dan obitelji. U nas je bio običaj da se za te blagdane ide

Slika 4. Djeca obitelji Boras s majkom 1947. Otac obitelji odsutan, u logoru Lepoglava. (Sjede: Ada, majka Marica i Domagoj; stoje, slijeva: Jadranka, Vanda, Budimir i Krešimir).

k najstarijemu muškom članu obitelji, a to je bio moj otac, jedini od tri brata koji je još živio u Senju.

U ono doba, za te velike blagdane nisu se dijelili darovi kao što je danas običaj jer prilike to nisu dopuštale, ali zato bi se počastili gosti koji su tom prilikom stigli u posjet. Najprije se išlo na polnoćku, na koju su svi odlazili bez obzira na to jesu li redovito išli u crkvu ili nisu. Poslije polnoćke se slavilo u krugu najbližih, uz pršut, sarmu i kolače. Puno se pjevalo, sve božićne i blagdanske pjesme, vraćala su se sjećanja na djetinjstvo, a ponekad je i koja suza pala kad bismo se sjetili onih koji više nisu bili s nama. Moj otac je rijetko išao u crkvu, ali nikada nije propuštao polnoćku. Drugi dan, na sam Božić, išli smo na misu, a poslije mise s jednom jabukom smo obilazili kuće i čestitali Božić te se nadali da će netko zabiti koji novčić u tu jabuku. A to su neizbježno činile naše tete, kojih je bilo puno, pa bismo prvo njih obišli. I to nam je bio dar za Božić!

To su uspomene koje su me pratile cijeloga moga izgnaničkog života, a opet su oživjele pri povratku, iako taj povratak nije bio popraćen ni slavljem ni veseljem.

Danas imam najviše poznatih na gradskome groblju, a uz moje najbliže, tu među ostalom rodbinom leži i mojih osmero teta sa svojim obiteljima. Ima puno istine u tome da su se prije ljudi više slagali i pomagali jedni drugima iako je život bio puno

Slika 5. Grobnica obitelji Boras u Senju.

Slika 6. Moja majka (u bijelom) s prijateljicom.

teži nego danas. Vidim da se polagano ta tradicija vraća u naše domove.

Kako smo bili mnogobrojna obitelj, a otac se bavio ugostiteljskim zanimanjem, koje je u ona siromašna vremena u Hrvatskoj bilo nestabilno, oskudijevali smo u svemu. Otac je davao piće senjskim lučkim radnicima na veresiju, a oni su čekali brodove iz Italije u koje su ukrcavali drva pa su za odrađeni posao bili plaćeni te su nakon toga mogli mome ocu podmiriti račun. No, ponekad se ti brodovi nisu pojavljivali mjesecima (posebice zimi za vrijeme bure). Otac bi znao reći da su ga „knjižice šundrale", osvrćući se na vječiti neplaćeni dug.

Ipak, kako je to bilo u senjskim obiteljima, puno se pažnje davalo školovanju djece. Senj je u to doba bio obrazovno i kulturno središte cijeloga Hrvatskoga primorja. Moji roditelji su se trudili da svi završimo veliku maturu u senjskoj gimnaziji, ali i da se dalje školujemo. I moja majka se školovala u svoje doba u istoj senjskoj klasičnoj gimnaziji do male mature, ali se u 16. godini udala za mojega oca i prekinula školovanje. U to doba se malo djevojaka školovalo. Majka nam je pomagala u rješavanju školskih zadaća, posebno iz latinskoga i matematike.

Mnogobrojna obitelj mojega oca

Navodno je jedan od naših predaka došao kao mladi mornar u Senj, gdje se oženio i ostao tu živjeti. Kako je moj otac potjecao iz mnogobrojne obitelji, djeca su oskudijevala u mnogočemu. Njihov život je bio težak jer moj djed Ivan, kao financijski službenik u Austro-Ugarskoj, nije mogao pružiti svojoj djeci više od onoga najnužnijega, a to je bilo daljnje školovanje nakon osnovne škole ili eventualno srednje. I baš ta naobrazba mogla im je u budućnosti biti odskočna daska za izlazak iz siromaštva, kao i put do boljega života od onoga koji su do tada imali. No ipak, uz sve te životne nedaće, a možda baš i zbog njih, braća i sestre mojega oca bili su vrlo povezani, ne samo kao djeca, nego i kao ljudi u odrasloj dobi pa i onda kada su već zasnovali svoje obitelji i kada su stjecajem okolnosti krenuli različitim putevima. Oni su pomagali jedni drugima i brinuli se jedni za druge.

Moj djed Ivan imao je jednoga brata te tri sestre, Paulu, Anđeliku i Anu. Njegov brat Anton je plovio i kao mornar se iskrcao u Australiji, gdje se oženio Irkinjom, Mary Byrne. Oni su imali desetero djece, a četvero djece je umrlo u vrlo ranoj dobi. Od te obitelji nema muškoga potomka, a iako smo uspostavili vezu s unukom djedova brata, ona nije znala puno o ostalima iz obitelji, a većinu nikada nije ni srela. To nije neobična pojava u australskih obitelji. Antonova obitelj u Australiji ništa nije znala o njemu, jedino da je bio „Austrougarian". Bliži odnosi između obitelji nisu čvrsti u Australiji, a to se vidi i u odnosima među braćom. Djedov brat nije imao nikakve veze sa svojom obitelji u Hrvatskoj, a to je bilo potkraj 19. stoljeća, kada je bilo vrlo teško održavati veze na takvim udaljenostima. Ostale djedove sestre uglavnom su živjele u Senju, gdje su i umrle.

Slika 7. Otac Budimir u austrougarskoj vojsci.

Slika 8. Djed Ivan Boras (sjedi), a moj otac Budimir (stoji u sredini), fotografirano poslije Prvoga svjetskog rata.

Djed se oženio Vladimirom Baričević iz Jablanca, a živjeli su uglavnom u Senju i povremeno oko njega jer je tako carinska služba moga djeda zahtijevala. Kad se djed upoznao s mojom bakom i kada su se odlučili vjenčati, to nisu mogli odmah učiniti jer je ondašnja austrougarska vlast tražila od djeda da im da veliku kauciju na temelju koje bi mu kao državnom službeniku bilo dopušteno oženiti se. Austrougarska vlast je, kako se iz ovoga vidi, upravljala i privatnim životima svojih građana. Tek kasnije, nakon duljeg vremena, vlast im je dopustila sklopiti brak.

Kako je djed obavljao dužnost glavnog carinika, njegovo zanimanje bilo je klasificirano „poglavicom", a svatko ga je znao pod imenom „kapo". Još i danas stariji Senjani prepričavaju anegdotu kako je jedna od njegovih službenih adresa iz toga doba, dok je bio u službi u Šiljevici, glasila:

Ivan Boras, poglavica
Sveti Jakov, Šiljevica
Zadnja pošta, Kraljevica

To mjesto je danas poznato kao Dramalj, a nalazi se nedaleko od Crikvenice.

Neke od mojih teta su radile u tvornici duhana u Senju, a u toj tvornici radile su mnoge Senjkinje kojima je trebao posao. U Senju su te radnice bile poznate pod imenom „paltarice". Jedna od starijih očevih sestara udala se za domaćeg pomorca pa je sva njihova obitelj kasnije živjela u Herceg Novome, gdje je on služio u mornarici. U to je vrijeme očeva mlađa sestra Zdenka ipak završila gimnaziju, a kako je htjela studirati farmaciju, trebala je prije upisa na fakultet odraditi praksu. Kako to nije mogla ostvariti u Senju, otišla je sestri u Herceg Novi, gdje je upoznala svojega budućeg supruga. Moja teta pozvala je u Herceg Novi i drugu sestru, Slavu, te se i ona udala za ondašnjeg časnika. Tako su se Zdenka i Slava morale vjenčati u pravoslavnoj crkvi. Njihovi supruzi su ubijeni poslije Drugoga svjetskog rata pa su se one s djecom vratile u Senj, gdje su se i zaposlile i s djecom živjele kod svojih sestara Olge i Drage dok nisu dobile stanove. Stan tete Olge i Drage je bio vrlo mali, s dvije prostorije i malom kuhinjom, u kojemu je živjelo njih sedmero. Poslije rata Zdenka je radila u senjskoj bolnici kao medicinska sestra, a Slava u jednome uredu u Senju. Moj otac je imao još dva brata, Josipa zvanog Pepe, i mlađeg brata Krešimira. Josip je plovio i uglavnom živio u Herceg Novome, gdje je i osnovao svoju obitelj.

Život očeva mlađeg brata Krešimira krenuo je različitim smjerom od onoga kojim su krenula njegova ostala braća. On je dijelio sudbinu mnogih koji su bili potencijalni akademici, a kojima siromaštvo i životne okolnosti nisu pružile daljnje školovanje ili nekakvu karijeru u životu. A stric je vjerovao, kao i neki drugi Hrvati političari iz onoga doba, da im u novoj državi Jugoslaviji neće biti gore nego što je bilo u Austro-Ugarskoj. To su Srbi vrlo dobro iskoristili, kao što i slučaj mojega strica govori. Život ga je fizički udaljio od ostale braće, ali on im je ostao vrlo blizak. Njegovu životnu priču ispričala mi je njegova supruga, rodom iz Mostara, a koja je živjela u Zagrebu, i koju sam do njezine smrti 1998. svake godine posjećivala. Stric Krešimir, rođen 1908., bio je odličan učenik u senjskoj gimnaziji, a bio je i član „Hrvatskog sokola". Jedan profesor primijetio je njegovu darovitost za učenje i uzeo ga pod svoje okrilje.

Taj profesor Benić bio je poznati Jugoslaven, povezan sa senjskim „Sokolom", koji je zbog Srba i Jugoslavena iz „Hrvatskog sokola" kasnije pretvoren u „Jugoslavenski sokol". To nije bilo iznenađujuće jer su u to doba športski klub „Senia", koji je okupio svu senjsku mladež u svojim redovima, Srbi zabranili i ukinuli 1927. godine.

Jedan srpski oficir (a posvuda su bili na vlasti samo Srbi), koji je služio vojsku u Senju, a inače je bio prijatelj profesora Benića, obećao je stricu da će mu isposlovati stipendiju

Slika 9. Svečanost društva „Hrvatski sokol“ u Senju 14. 2. 1923., koje je djelovalo u sklopu masovnoga športskoga i kulturnog pokreta među mladima i s ciljem njegovanja nacionalne svijesti.

za daljnje školovanje u Beogradu. Tako je stric Krešo otputovao u Srbiju na studije, što je bio jedini način za njegovo daljnje školovanje.

U Beogradu se našao s tim oficirom kojega je upoznao u Senju, a on ga predstavio svojim kolegama kao dalmatinskog Srbina, na što je moj stric odgovorio da je on Jugoslaven iz Primorja.

Stric je namjeravao studirati medicinu, a tek kad je stigao u Beograd rečeno mu je da mora prije nego što mu se odobri stipendija položiti dva semestra. Kako je potjecao iz siromašne obitelji i nije imao novca za povratak u Senj, a kamoli za život tijekom ta dva semestra, razmišljao je što učiniti u toj bezizlaznoj situaciji.

Hodajući Beogradom opazio je plakat na kojemu je bio raspisan natječaj za vojnu akademiju koja je odmah davala stipendiju novim kadetima. Prijavio se i bio je odmah primljen. Bilo je jako malo Hrvata koji su tu akademiju pohađali. Stric je bio odličan učenik pa se nakon završetka vojne akademije opredijelio za avijaciju koja se baš tada osnivala.

Na kraju školovanja bio je i najbolji avijatičar na akademiji te je dobio 6. rujna 1934. zlatni sat od kralja Aleksandra, a to je ujedno bio zadnji Aleksandrov poklon koji je

Slika 10. Brat Krešo Boras (1929.), jedan od najboljih avijatičara Vojne akademije Kraljevine Jugoslavije.

nekomu dao jer je nedugo nakon toga 9. listopada 1934. ubijen u Marseilleu. Zadnje odličje uručio je jednome Hrvatu! Stric je kao avijatičar poslan u Novi Sad pa u Sarajevo, a zatim u Mostar.

U Mostaru je upoznao svoju buduću suprugu, a vjenčali su se 1936. Strina Stanka potječe iz ugledne mostarske odvjetničke obitelji, a kao jedinica (imala je još tri brata) nije oskudijevala ni u čemu.

Kao avijatičarski časnik stric je preletio ondašnju Jugoslaviju i dočekao je Drugi svjetski rat sa svojom obitelji u Mostaru. Nakon dolaska Talijana u Mostar, bio je odmah uhićen. Tom zgodom je strinin otac intervenirao kod Talijana preko mostarskog biskupa Petra Čule pa je stric bio pušten na slobodu. Stalno je bio u strahu da ga ponovno ne uhite i pošalju u logor.

Tako je neko vrijeme radio u Splitu, odakle je poslije, uz pomoć veza, pobjegao u Jajce u partizane. Kad je stric stigao u Vrhovni štab, prvu večer je sjedio s Titom. Tamo je upoznao i Koču Popovića, koji mu je jednom prilikom tijekom šetnje povjerio da mu je svega toga oko njega dosta.

Dana 27. prosinca 1943. stric je na Glamočkome polju u Bosni bio odabran da s Ivom Lolom Ribarom, Milojem Milojevićem i Vladimirom Velebitom krene zrakoplovom u Italiju na pregovaranje sa Saveznicima, koje je zastupao general Wilson Maitland, savezнički komandant za Srednji istok. I dok je čekao na Ivu Lolu Ribara i ostale, spreman na polazak, Nijemci su počeli jako bombardirati. U tom bombardiranju Ivo Lola Ribar smrtno je stradao, a tu vijest o njegovoj pogibiji stric je prenio Vladimiru Velebitu, koji je već bio spreman za put u Italiju. Zbog bombardiranja svi su se raštrkali te su bježali pješice preko Kaštela do Splita i na kraju su se prevezli do Hvara. Tamo je živjela strinina strina.

S Hvara je stric tajno prebačen na Vis, gdje se ponovno sastao s Titom. Zatim je poslan u Italiju, i to u doba kada su se Englezi i Amerikanci počeli iskrcavati. Tu je kao avijatičar stupio u službu kod Engleza, koji su ga poslali u Egipat. U Egiptu je stradao u automobilskoj nesreći pa je u Kairu morao ostati na liječenju. Nakon što se oporavio, sudjelovao je u iskrcavanju na Normandiju, nakon čega su mu Englezi ponudili da ostane stalno u njihovoj vojsci. Stric Krešo je to odbio jer se htio vratiti svojoj obitelji, što je i učinio u rujnu 1945. te se kao partizanski potpukovnik vratio u Mostar.

Nakon povratka iz Egipta, Ranković je ponudio stricu mjesto zapovjednika jugoslavenskog zrakoplovstva, što je on odbio uz ispriku da nije član Komunističke partije. I tako je demobiliziran 1946. jer nije mogao podnijeti poredak i mnoge kolege časnike te sustav u novoj armiji kojom su dominirali Srbi, a ni komunizam za koji se nije borio. On je bio Hrvat antifašist, ali nikada komunist.

Poslije je radio u Sarajevu, kao direktor jedne tvornice, a 1971. on i strina preselili su se svojoj kćeri u Zagreb. Sin mu je sa svojom obitelji ostao u Sarajevu. Tamo je prošao svoju kalvariju za vrijeme opsade Sarajeva, a kasnije se i on preselio u Hrvatsku, gdje danas živi sa svojom obitelji u obiteljskoj kući na Hvaru.

Kad se stric preselio u Zagreb, provodio je puno više vremena sa svojim sestrama u Senju. Do kraja života je žalio zbog teškoća koje su mu se dogodile pa se sprijateljio s jednim svećenikom koji ga je razumio i tješio.

U to vrijeme kad se stric Krešimir vratio 1945. u Hrvatsku, kao partizanski potpukovnik, njegov brat, a moj otac Budimir, kao i moj stariji brat, prolazili su svoj krvavi križni put na kojemu su prošli golgotu da bi konačno bili, bez ikakva suđenja i valjanog razloga, bačeni u zatvor. Dok se to događalo, stric nas je posjetio u Zagrebu, u uniformi visokog časnika Jugoslavenske armije. Nije se ustručavao posjetiti obitelj svojega brata.

Na žalost, moj otac, njegove sestre i braća bili su stjecajem okolnosti na različitim političkim stranama, neki u partizanima, drugi među Jugoslavenima, dio među pravoslavcima, a neki su su se opredijelili za Ustaški pokret u kojemu su vidjeli jedini spas za hrvatsku naciju i prekid srpskog terora nad Hrvatima.

U svakoj pojedinoj obitelji očeve braće (a to se odnosi skoro na sve senjske obitelji), barem je jedna osoba poginula, a u mnogim obiteljima i više njih. Kako smo bili velika obitelj, neki su poginuli u partizanima, drugi na srpskoj strani, a neki su ubijeni kao ustaše ili su stradali na Bleiburgu.

Slika 11. Očeve sestre i brat snimljeni u Senju 1960-ih (Stoje, slijeva: Slava, Draga, Zdenka i Olga; sjede: Mera, Krešo i Pava).

Jednu staru senjsku obitelj život je rastjerao različitim putevima, oprečnima i pogibeljnima. Srpsko-komunistička politika vođena od stvaranja prve Jugoslavije pa sve do Domovinskog rata, kojoj je cilj bilo istrebljenje Hrvata, uništila je život prosječne hrvatske obitelji. Ista politika je odgovorna za nestanak nekoliko stotina tisuća Hrvata, kojima se nakon završetka rata 1945. zameo trag.

Unatoč svemu tome, a najviše zbog obiteljskog odgoja, sva braća moga oca i njihove obitelji dobro su se slagale i podupirale, znajući da su bačeni u vrtlog života. Borili su se za opstanak, a ondašnje okolnosti su im, kao i većini hrvatskih obitelji, bile nesklone.

Moje tete (a bilo ih je osam) su dijelile sve dobro i zlo, bile su nerazdvojne, a u Senju poznate kao „sestre Dixon". Ime su dobile prema poznatim kanadskim petorkama Dixon.

Na svaku kinoprojekciju one su išle zajedno. Čak su imale svoja mjesta u kinu koja su bila rezervirana baš za njih. Svake lijepe večeri su se šetale „potokom", senjskim korzom, a nisu izostajale ni s jedne procesije na kojima je moja teta Olga bila jedna od glavnih pjevačica kora „Svete Cecilije".

Majčina obitelj

Obitelj moje majke je, pak, bila raštrkana na jedan drugi način. Njezina majka je rodom iz Krivoga Puta, koje je udaljeno otprilike 14 kilometara od Senja, a otac je rodom iz Smiljana, isto tako iz mnogobrojne obitelji Milković. Djed Fabijan je došao

u Senj tražiti posao pa se zaposlio kao podvornik u ondašnjem sjemeništu. U Senju se nakon nekoga vremena upoznao s mojom bakom, kojom se i oženio. Moja majka je bila jedinica, a imala je tri brata, od kojih je jedan umro još u mladosti. Druga dva brata, Josip i Krešimir, od rane su mladosti bili pristaše pravaša, stranke koja je htjela srušiti Jugoslaviju.

Bakina mnogobrojna obitelj je teško živjela na selu. Njezini ujaci Grgo, Joso i Mate Vukelić su vrlo mladi otišli raditi u Rusiju. Najprije su otišli u Kinu početkom 20. stoljeća, gdje su gradili transazijsku prugu i spajali je s Rusijom, sve do Urala. U to vrijeme su živjeli u Hong Kongu. Iza sebe su ostavili četiri sestre, a jedna od njih, Ana, bila je majka moje bake Marije. Poslije su povukli u Rusiju i bakinu braću, Tomu, Josu i Ivana Butkovića, kao i moga djeda Fabijana. Ivan se vrlo dobro snašao u Rusiji, oženio se jednom aristokratkinjom, Klaudijom, i imali su troje djece. Svi troje su rođeni u Irkurtsu, jednome većem gradu blizu granice s Mongolijom. Prije Oktobarske revolucije Ivan je s još dvojicom Hrvata imao tvornicu duhana u Krasnovarskom, isto tako velikome gradu u Rusiji. U tome gradu je sagradio, uz mnoge građevine, i zgradu Gradskog muzeja. No, nakon Oktobarske revolucije sve im je bilo oduzeto pa su oni 1931. došli živjeti u Krivi Put. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata njihove su dvije kćeri otišle u partizane, a brat se pridružio drugoj strani.

Drugoga bakina brata Josu ubili su boljševici, a Tomo se prebacio u Mandžuriju, i poslije je emigrirao u Ameriku, gdje je i umro. Sličnu sudbinu su doživjeli i njihovi ujaci koji su ih doveli u Rusiju.

Dok su radili u Rusiji, povremeno su posjećivali svoje rodno mjesto, a sasvim su se vratili 1927. u Krivi Put. Prigodom posjeta svojoj rodnoj grudi, uvijek su donosili toliko stvari da su morali unajmiti magarce u Senju kako bi prebacili prtljagu do Krivoga Puta jer je to bio bregoviti put preko velebitskih klanaca pa su tako dobili nadimak „Magarci". Velika kuća trokatnica, koju su sagradili u Senju, dobila je po njima ime „Magarčeva kuća", a kao takvu je danas svi znaju u Senju. To je kuća u kojoj sam i ja provela dio svoga života, i još danas u njoj živi moja rodbina.

Majčin brat Josip (zvan Joža, rođen u Senju 1909.), nakon što je završio gimnaziju u Senju, otišao je u Zagreb na studij prava. Moja majka ga je, uz svoju mnogobrojnu obitelj, financijski uzdržavala tijekom njegova studiranja.

Za vrijeme studiranja Joža se, kao i mnogi tadašnji studenti, počeo baviti politikom, a to je bilo doba kada su žandari proganjali sve hrvatsko. Poznata je smrt dr. Milana Šufflaya, velikoga hrvatskog znanstvenika i pravaša, kojega su srpski žandari 18. veljače

1931. usred Zagreba dotukli željeznom motkom. U kolovozu iste godine ujak Joža je s nekoliko svojih istomišljenika (Branimir Jelić, Mladen Lorković i drugi), bio pokretač i potpisnik višejezične brošure i prosvjeda u povodu zločinačkog atentata srpskih žandara na dr. Šufflaya. Tom prosvjedu pridružile su se mnoge istaknute osobe toga doba, a među njima su bili i Albert Einstein kao i Heinrich Mann.

Već kao dvadesetogodišnjak, Joža je 1928. obavljao dužnost tajnika Vrhovnog starješinstva „Hrvatskog domobrana". Poslije je bio prisiljen otići u političku emigraciju pa je u Berlinu uređivao bilten „Croatia Presse". Bio je povezan s biltenom „Grič", a kada je bilten zabranjen u Beču 1934., Joža odlazi u Zadar gdje je sudjelovao na emigrantskoj konferenciji. Zatim putuje u Belgiju, Austriju i Italiju, obilazi hrvatsku emigraciju, a od 1935. do 1938. interniran je pretežno po logorima u Italiji. Vraća se u Hrvatsku 1938., pod izgovorom daljnjeg studiranja, ali zapravo nastavlja s političkim djelovanjem.

Nakon osnutka NDH, otišao je u Rim kao veleposlanik, a kad se vratio iz Rima, poslan je u Švicarsku, također kao veleposlanik NDH. Navodno je bio uključen u aferu Vokić-Lorković pa je bio opozvan u Zagreb, ali se on tome nije odazvao. Jedan mu je prijatelj iz samoga vrha vladajućega sustava (Mimo Rosandić, tajnik Ministarstva šuma u NDH, koji je stradao u Kavranovoj aferi), potajno javio da se ne vraća u Hrvatsku pa je on zajedno s obitelji zatražio politički azil u Švicarskoj. Poslije su svi bili internirani u jednome švicarskom okupljalištu za strance pa još uvijek djeca koja su tamo rođena nemaju švicarsko državljanstvo.

Kako ga je moja majka financirala tijekom studiranja, on to nije nikada zaboravio. Bili su vrlo bliski pa mu je bila velika želja da se opet sastane s njom, bilo kada. Tako je moja majka konačno uspjela 1966. dobiti vizu za Švicarsku. I otišla ga je posjetiti.

On se jako zaželio ličkog sira škripavca, koji je moja majka ponijela u Švicarsku. Kada ju je dočekao na postaji u Zürichu, bio je toliko uzbuđen da mu je pozlilo pa je te noći 19. veljače 1966. naglo preminuo od srčanog udara. Bio je to jako tužan sastanak sestre i brata, koji se nisu vidjeli 24 godine, a bio je još tužniji njihov rastanak i to zauvijek. Umro je u Brissagu, u Švicarskoj.

Kada sam se 1985. u Njemačkoj prvi put nakon 1954. sastala sa svojim mlađim bratom Krešom, odsjeli smo kod sestre i posjetili smo ujakovu obitelj koja živi u Luganu. Tom prilikom sam prvi put vidjela odnosno upoznala bratića Tomislava.

Tada smo se suočili s krutom stvarnosti tipične hrvatske obitelji. Ujakova djeca govorila su samo talijanski, djeca moje sestre njemački i španjolski, a moja djeca koja su

kasnije posjetila sestrinu obitelj, govorila su engleski. Tu nije bila riječ samo o komunikaciji na pet jezika, nego i o pet različitih kultura, običaja i načina života obitelji koja je krenula u pet oprečnih životnih smjerova. I to je bila vječna tragedija hrvatskoga naroda!

Drugi majčin brat Krešimir je živio, radio i oženio se u Otočcu, i to sve do 1941. kada se seli u Zagreb. Već je otprije bio povezan s pravaškim pokretom, a od 1941. nastavio je politički djelovati. Bio je u vojsci i radio u administraciji. Poput mnogih, i on se povlačio u proljeće 1945., ali se spasio prešavši u englesku zonu. No, njega je snašla sudbina kao i tolike tisuće Hrvata pa je bio predan partizanima i pogubljen na Bleiburgu. Bio je vrlo dobar čovjek, svima je pomagao, nikome nije zla nanio, a pomagao je čak svojim sestričnama za koje je znao da su komunistkinje i da rade za partizane, u kojima su na kraju i završile.

Njegov prijatelj iz Otočca, Dina Kolaković, kojega sam upoznala u Argentini, ispričao mi je kako i zašto je Krešo završio na takav tužan način. Nakon što su ih zarobili Englezi, svi su bili okupljeni na jednoj velikoj livadi koja je bila ograđena žicom i pod strogom stražom kako ne bi netko pobjegao. Bili su gladni i žedni, goli i bosi, tretirani kao stoka. Nakon nekog vremena došla im je engleska komisija s prevoditeljem koji im je rekao da će svi biti tretirani kao vojska koja se predala, ali prema svojim činovima. Rečeno im je da će svi časnici biti tretirani kao i engleski časnici, s istim privilegijama, kao što su hrana, odjeća i slično. Krešo se odlučio prijaviti prema svojemu činu iako ga je Dina odgovarao bojeći se da je riječ o namještaljki, ali Krešo mu je odgovorio da će tako dobiti više hrane koju će moći podijeliti s njim i ostalima.

Te noći Krešo je odveden i pogubljen. Ostavio je iza sebe ženu i kćer kojoj se toliko veselio kad se rodila, častio je sve poznanike, ali i one koje nije poznavao.

Burno mirnodopsko doba u Senju

Senjska gimnazija oduvijek je bila na dobrome glasu, a tu gimnaziju završili su naši poznati pisci, Senjani Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak, Milan Ogrizović kao i Milutin Cihlar Nehajev. Malo je poznato da je i 'otac domovine', dr. Ante Starčević, pohađao senjsku gimnaziju, a u to vrijeme je namjeravao otići u svećenike, ali se predomislio i otišao na studij prava. Isto tako se uz Senj veže slavni 'saborski vritnjak' kojim je Senjanin pravaš, Josip Gržanić, udario bana Khuena Hedervaryja. To

se dogodilo u Saboru 5. listopada 1885. nakon rasprave o krađi 'komornih spisa' koje je toga ljeta ban Hedervary potajno uzeo iz Sabora i prebacio ih u Budimpeštu. To su dokumenti koje su Mađari postupno uzimali iz Hrvatske i prenosili ih u Mađarsku, a ban Jelačić vratio ih je u Hrvatsku 1848.

Ban Khuen Hedervary je na toj slavnoj sjednici, koja je održana 5. listopada 1885., nastojao opravdati krađu hrvatske dokumentacije, a pravaši su prosvjedovali. U toj galami, ban Hedervary krenuo je iz sabornice i prolazeći pokraj saborske klupe Josipa Gržanića, on ga je udario nogom u stražnjicu. U tome su mu pomogla druga dva pravaša, David Starčević i Eugen Kumičić.

Kako je Senj jedini imao na širem području Hrvatskog primorja, pa i velikog dijela Like, osmogodišnju gimnaziju, pohađali su je ne samo Senjani, nego i djeca iz okolnih gradova i sela, od Novoga Vinodolskog, Crikvenice, Krka, Raba, Paga, Otočca, pa čak i iz Zagreba i unutrašnjosti. Oni koji su došli na školovanje u Senj, pridonijeli su Senju, ali su se u isto vrijeme obogatili senjskim humorom, društvenim životom i domoljubljem. Mnogi i danas dolaze na godišnji sastanak maturanata kako bi obnovili svoje uspomene i prijateljstva.

Senjski roditelji htjeli su da im se djeca školuju kako bi imali bolji život nego što su ga imali oni. I uz te teške životne okolnosti, u doba mojega djetinjstva, u drugoj polovici

Slika 12. Proslava 60. obljetnice mature Vandina naraštaja iz 1949., održana u Senju, 27. 6. 2009.

tridesetih godina prošloga stoljeća provodio se i veliki politički pritisak na Senjane, kao i na mnoge okolne ličke gradove koji su bili poznati po svojemu hrvatstvu. Teror je dolazio od Srba i projugoslavena, koje je na ključne položaje u gradovima i mjestima postavila ondašnja beogradska vlast, a cilj joj je bio sve nas posrbiti.

Poznata je anegdota o našemu senjskom trgovcu, inače senjskom gradonačelniku Mili Brajkoviću (kojeg su ubili partizani), a koji je vodio novoga načelnika gradom, informirajući ga o senjskom životu. Taj Srbin je u razgovoru stalno upotrebljavao riječ 'uopšte', a naš Senjanin uzvraćao bi mu 'dapašte, dapašte'. Stari Senjani također su prepričavali anegdotu svog sugrađanina Pere Prpića (Peka), podvornika u banci, koji je bio poznat po svome humoru i domoljublju. Kad ga je jedan stranac upitao koje je vjere, on je odgovorio „rvatske", a na pitanje koje je narodnosti, on je odgovorio „senjske".

I u ta teška vremena mojemu ocu oduzeta je poslovna dozvola jer je bio politički nepogodan pa se morao baviti svakakvim poslovima, poput skupljanja poreza po selima i slično. U isto vrijeme moja majka morala je držati „koštare", učenike iz drugih gradova koji su pohađali gimnaziju u Senju.

Taj progon svega hrvatskoga natjerao je mnoge ljude na odlazak u emigraciju. Ostavili su za sobom obitelj, egzistenciju i budućnost. Neki Senjani završili su u to doba u zatvoru, a ugnjetavalo se preostalo senjsko pučanstvo, pa čak i nas djecu.

Moj ujak Joža bio je jedan od onih koji su rano otišli u emigraciju. Isto tako je otac moje prijateljice Vjere bio jedan od onih koji su napustili Hrvatsku i otišli u emigraciju u Italiju. Ona je bila dijete kad je on otišao, a kada se vratio početkom travnja 1941., njezina teta je pokupila mene i nju pa smo ga otišli dočekati pokraj prve drage, pri ulazu u Senj. Bio je to dirljiv sastanak oca i kćeri, prvi put nakon što ju je ostavio

Slika 13. Roditelji Budimir i Marica Boras, djeca: Ante, Dolores i Budimir, fotografirano 1928.

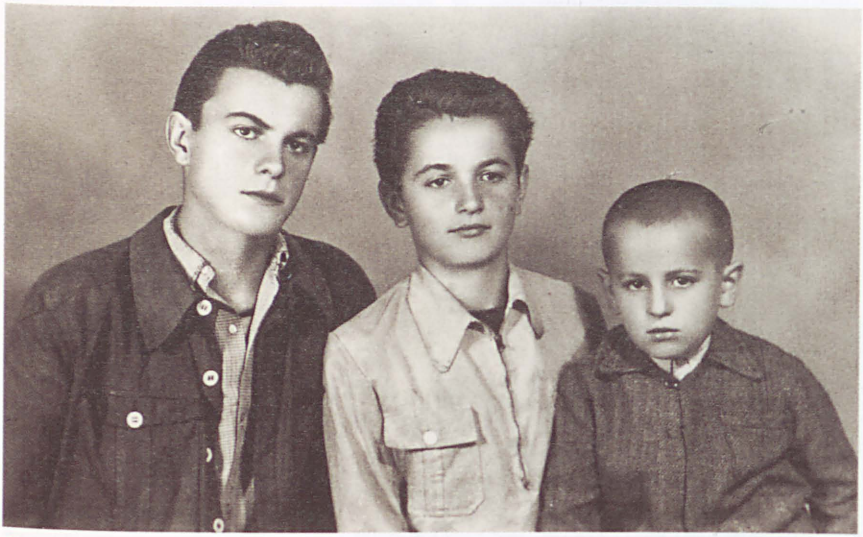

Slika 14. Braća Budimir, Krešimir i Domagoj, 1946.

kao malo dijete. On nije znao koja je od nas dvije zapravo njegova kći te je pitao: „A koja od vas dvije je moja kći?"

Kako je ondašnja srpska vlast postavljala na vodeće pozicije svoje ljude, tu su bile uključene i školske ustanove. U našoj osnovnoj školi je predavao jedan učitelj iz Srbije, Petar Perović. On je nas djecu, npr. mene i moju prijateljicu Vjeru, već u drugom razredu osnovne škole klasificirao prema političkom opredjeljenju naših obitelji. Taj učitelj bi došao u razred, započeo nastavu, prijeteći nam govorio protiv naših roditelja koji „zavaravaju" svoju djecu i ne „vaspitavaju" nas kako treba. Nitko od nas djece nije vjerovao jednome stranom čovjeku koji se toliko trudio zaprljati ugled naših roditelja.

Mi smo, naravno, odmah to prepričali našim roditeljima i pomalo smo počeli shvaćati što se događa oko nas. Svojim postupcima učitelj Perović je stvarao sebi neprijatelje, a u nas je usadio klicu borbe protiv velikosrpske strahovlade. I tako smo mi djeca rano izgubili svoju dječju bezbrižnost. Nismo se mogli priviknuti na govor ekavicom, pisanje ćirilicom te na glorificiranje Jugoslavije, Srbije i pravoslavlja jer je sve to bilo suprotno našemu odgoju u obiteljskom domu i crkvi. Senj je bio poznat kao hrvatski katolički grad sa svojom biskupijom, pa smo i mi djeca bili dio toga.

Taj osjećaj pritiska i stalnog prigovaranja izazvao je u nama baš suprotni osjećaj od onoga koji su htjeli postići naši „vaspitači". Tako sam već odmalena, zahvaljujući uči-

telju Peroviću i gospićkim žrtvama, znala kako se od nas očekuje da ne budemo ono za što nas je majka rodila. To je u nama djeci izazvalo odbojnost prema tim ljudima koji su od nas tražili da se odreknemo sami sebe i svojih najbližih. I te su nam smjernice nametali u djetinjstvu, u rano doba kada se karakteri počinju formirati i kada dio toga tijekom odrastanja prenosimo i u odraslu dob.

Slika 15. Prva sveta pričest pred crkvom sv. Franje, koja je bombardirana. Vanda stoji druga slijeva.

U Senju se tada proganjalo sve hrvatsko. Senjani su se međusobno poznavali jer grad nije velik. Mnogi ljudi su se otišli boriti za ono što je bilo najbliže njihovim idealima, a mnogi su za te ideale dali svoje živote. Svi ti ljudi bili su dobri katolici i Hrvati, pošteni obiteljski ljudi, koji nikada nikome nisu učinili neko zlo pa nisu zaslužili epitete koji su im dodijeljeni nakon smrti. Ali tadašnja Jugoslavija i oni koji su njome vladali, borili su se protiv svega hrvatskoga. S tim ciljem ubili su naše vođe u beogradskom parlamentu, uključivši braću Radić kao i dr. Milana Šufflaya te mnoge druge Hrvate, a oko 400 Hrvata pogubljeno je u staroj Jugoslaviji, te nekih 10.000 zatočeno diljem Jugoslavije. To je dio naše povijesti koju ne možemo izbjeći, a još manje izbrisati.

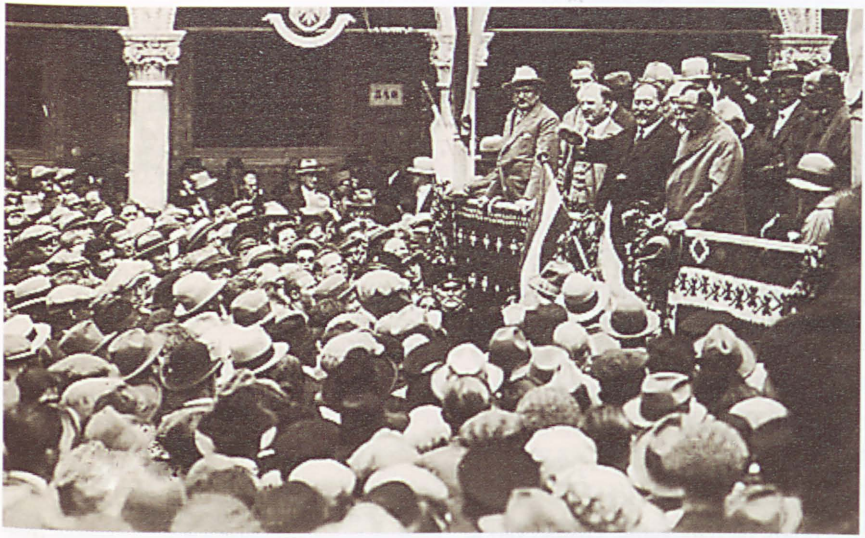

Slika 16. Hrvatski političar Stjepan Radić (1871. – 1928.) koji je ubijen u Skupštini Kraljevine Jugoslavije jer se isticao istupajući protiv velikosrpske hegemonije, a tražio je federativno uređenje.

Život u vrtlogu Drugoga svjetskog rata

U tim okolnostima dočekali smo Drugi svjetski rat. Većina naših sugrađana je s veseljem dočekala rušenje dotadašnjeg režima i njegova terora odnosno promjenu poretka, nadajući se da će biti bolje i vjerujući da ne može biti gore nego što je bilo u starome režimu.

Mnogi mladi ljudi javili su se dobrovoljno u hrvatsku vojsku. Rijetke su bile obitelji koje nisu u tome sudjelovale. Nakon pada Jugoslavije, uskoro su došli Talijani u Senj. Opet smo trpjeli tuđinsku čizmu, a ponajviše naš narod s otoka i iz dijela Dalmacije. Ni Talijani nisu bili skloni Hrvatima pa je moj otac zbog straha napustio Senj i otišao u Osijek, a mi smo poslije otišli za njim.

Najstariji brat Ante, inače student prava, bio je stožernik ustaške mladeži u Senju, a već 1942. poginuo je kao hrvatski dragovoljac. Kako se bavio amaterskim fotografiranjem, imao je jednu fotokameru (mislim da je bila Leica ili Kodak), koju mu je naša

Slika 17. Brat Ante na dan mature 1941.

majka kupila kao dar za veliku maturu, a on ju je uvijek nosio sa sobom i sve fotografirao. Tako je u vojsci postao ratni izvjestitelj, a dok je snimao borbe oko Bihaća, uhvatili su ga partizani. Navodno je bio mučen i nakon što su mu odrezali jedno uho, napola živ bačen je u rijeku Unu. Moja majka predosjetila je njegovu smrt. Sanjala ga je na svoj imendan, na dan Velike Gospe. On je u njezinu snu stajao pokraj Crnog jezera i kad mu je prišla, odgurnuo ju je rekavši joj da je tamo opasno, da tamo smrt hara. Nekoliko sati nakon tog sna stigla je vijest da joj je sin nestao pokraj Crnog jezera u blizini Bihaća, 10. kolovoza 1942. godine.

To mjesto pokraj Bihaća posjetila sam 2001. Izgleda strašno - velika strma hridina koja završava ponorom s mutnom crnom vodom na dnu, koja se ulijeva u Unu. Vjerojatno je onima koji su dočekali smrt na tome mjesto bilo jezovito. Iako sam namjeravala istražiti postoje li negdje podaci o tome masakru ili možda živi svjedoci koji još pamte ta vremena, nisam uspjela u tome. Prošlo je puno vremena od tada. Jedino sam vidjela ploču postavljenu za vrijeme Jugoslavije koja je označavala pogibiju partizana na tome mjestu. Koliko je ta ploča prikazivala istinu, možemo sami zaključiti!

I dok se Drugi svjetski rat razbuktavao, majka nas je sve pokupila i krenuli smo iz Senja preko Rijeke za Osijek. To je bilo moje prvo putovanje iz Senja, a morali smo ići preko Rijeke jer se nije moglo putovati preko Plasa. Nama djeci sve je bilo novo i neobično pa smo se čudili trgovinama u Rijeci, tramvajima i prvoj vožnji u njima. Majka nas je upozorila da se svladamo i prikrijemo naše čuđenje, ali nismo uspijevali.

Tada nam je majka prvi put u životu svima kupila po jedan kišobran, što nam je bio veliki luksuz. I tako smo krenuli prema Osijeku, gdje nas je dočekao naš otac. On je

Slika 18. Vanda s prijateljicama Norom, Nevenkom i Zdenkom u Osijeku 1943.

u međuvremenu zakupio jedan manji hotel pokraj kojega smo se svi smjestili. Tamo je bila i najstarija sestra Dolores.

U Osijeku smo unatoč teškim ratnim prilikama živjeli smirenim obiteljskim životom. Smrt najstarijega brata lebdjela je nad svima nama kao avet koja nas je stalno pratila. Ipak, život je tekao dalje te sam tada sklopila dobra i trajna prijateljstva, a jedno od njih je prijateljstvo s kolegicom Norom koja danas živi u Zadru. S njom sam stalno u vezi, a i redovito se posjećujemo kada boravim u Senju.

Tijekom rata živjeli smo u Osijeku sve do jeseni 1944. kada su Rusi počeli napredovati prema Mađarskoj i Hrvatskoj. Njihov prodor plašio je stanovništvo. Pričalo se da Rusi čine strašne stvari - pljačkaju, siluju, spaljuju cijela sela te ubijaju stanovništvo. Naši roditelji odlučili su napustiti Osijek te smo krenuli prema Zagrebu. U to doba putovanja su bila vrlo riskantna jer su partizani podizali vlakove u zrak pa su se moji roditelji odlučili za sigurniji smjer, i to onaj preko Mađarske. I tako smo putovali preko Pečuha za Zagreb, u teretnim vagonima za stoku, a put je trajao sedam dana. Naše djetinjstvo za vrijeme rata bilo je prožeto napetošću, rat se osjećao na sve strane. Sjećam se kad sam u Osijeku prvi put ujesen 1942. vidjela zrakoplove kako bacaju bombe da sam pomislila kako te male zrakoplove nama djeci Englezi šalju kao poklon iz zraka.

Kako Senj leži na strateškoj cesti između Like i Primorja, uvijek je bio na meti svim vojskama pa je za vrijeme Drugoga svjetskog rata često bio bombardiran. Najviše su ga gađali Englezi. Naša kuća također je bombardirana, no na svu sreću nitko nije stradao. Na žalost, obitelj očeva bratića Pave, a bilo ih je šestero, teško je stradala. Godine 1940. naglo mu je umro sin Križan, koji nije inače bio bolestan, a nikad se nije saznao pravi razlog njegove smrti. U ono doba nije bilo neobično da smrt pohara malu djecu.

Već godinu dana nakon toga, umrla mu je najstarija kći Ota, i to od tuberkuloze koja je pogodila mnoge obitelji u Senju. Kada su počela bombardiranja, 7. listopada 1943., kći Neda, koja je tada maturirala, stradala je od bombe, a na putu do bolnice je već bila mrtva. Bombardiranje nije prekinuto pa je i stric Pave sljedećeg dana, 8. listopada 1943., poginuo. Kako se sklonio od bombardiranja u jednome vrtu, tlak nakon bačene bombe bacio ga je preko krova na staru cestu, daleko od mjesta pogibije, te je tu ležao tri dana dok ga nisu napokon pronašli.

Prepoznali su ga po papučama, koje je imao na nogama. Tako su otac i kći zajedno pokopani. Ali njihovoj tragediji nije bio kraj. Sin Oskar, koji je služio u hrvatskoj vojsci, uspio se spasiti pri povlačenju, ali je iznenada umro u Argentini, u koju je stigao iz Austrije. U nekoliko godina od šestočlane obitelji ostalo je samo dvoje živih, strina i sin Ante, koji je bio svećenik u Njemačkoj, gdje je i umro 2002. godine.

U Senju su mnogi stradali od bombardiranja. Mnoga imena poginulih našla su se na popisu jasenovačkih žrtava, koje je objavio Jasenovac Research Institute u New Yorku, a koji vode Srbi. Navest ću neka imena osoba stradalih u Senju od bombardiranja, a koja se nalaze na popisu jasenovačkih žrtava. Od 111 navedenih, niti jedan nije poginuo u Jasenovcu.

Stradali od bombardiranja u listopadu 1943.: Juraj Bačić (1932.), Marija Bačić (1894.), Marijan Babić (1897.), Maro Butorac (1901.), Hela Dundović (1930.), Roza Dundović (1889.), Josip Glavaš (1866.), Anđelka Hebda (1900.), Anton Hebda (1935.), Milan Hebda (1939.).

Stradali od bombardiranja 18. siječnja 1945.: Zlata Karadžija (1929.), Ivan Lončarić (1913.), Ana Nekić (1919.), Roza Nekić (1869.), Ivan Rogić (1924.), Vinka Sečka (1887.), Josipa Vukelić (1928.). Na popisu žrtava u Jasenovcu su i ovi Senjani: Neda Knifić (1925.), stradala u Istri u NOB-u, i Delko Krmpotić (1909.), stradao u Lici. Uz to, osam imena je dva puta spomenuto i dva puta pribrojeno žrtvama. Preostala imena uopće nisu poznata u Senju, dok su neki navedeni umrli u Senju prirodnom smrću. Većina spomenutih je pokopana u Senju. Unatoč prosvjednim pismima upravi Spomen-parka Jasenovac, ova falsificirana imena još uvijek Jasenovac Research Institute nije izbrisao s popisa.

Kada su partizani došli u Senj 1943., pokupili su svu mladež u svoju vojsku, a starije ugledne Senjane, zajedno sa ženama, odveli su otprilike šest kilometara od Senja i sve ih poubijali. Tu su ubijeni Senjkinja Katica Krmpotić (r. Dragičević), Senjanin Brajković (Mile) te Biondić (Milan), Mihovilović (Ive), Karadžija (Marijan) i drugi.

Slika 19. Senjska katedrala nakon bombardiranja Senja 1943.

Svi su oni bili samo građani Senja, nisu bili prijetnja partizanima osim time što su bili Hrvati.

Hrvatska u žalosti

Nakon završetka rata 1945., skoro svaka obitelj je izgubila nekoga, a mnoge i više od jednoga člana obitelji. Zato se danas otkrivaju tolike jame pune kostiju, kojih samo u Hrvatskoj ima oko 800, a otprilike isto toliko u Sloveniji. Naša obitelj zadržala se u Zagrebu sve do završetka rata. Majka nas je odlučila odvesti natrag u Senj.

Prije nego što su partizani došli u Zagreb, posvuda je vladala strašna panika, ljudi su bježali kao muhe bez glave, bojeći se osvete nakon promjene vlasti. Tih dana vladala je napetost u cijeloj Hrvatskoj, a posebice u Zagrebu. Obitelji su bježale pred partizanima prema Austriji, ostavljajući sve iza sebe u nadi da će se skoro vratiti. Većina njih, koji su ostali živi, više se nikada nisu vratili u svoju domovinu. Moj otac i brat također su se povlačili, a ubrzo su bili zarobljeni u Sloveniji.

Prošli su čitav križni put, proživjeli pravu kalvariju tijekom pješačenja prema Srbiji. To je bila golgota u pravome smislu riječi. Bili su zlostavljani, gladni, mnogi i bosi jer nisu mogli hodati u obući zbog rana na nogama, a nekima koji su imali bolju obuću, partizani su oduzeli. Mnogi koji su se usudili zastati od umora ili boli, platili su to svojim životom na samome mjestu događaja. Moj otac je svoj debeli vjenčani prsten na križnome putu zamijenio za kruh. Nakon križnog puta bačeni su u logore. Sjećam se da sam s majkom obilazila sve logore ne bismo li našli naše u kojemu od njih. Tada je bio poznat logor na Kanalu, na terenu na kojemu je danas sagrađen autobusni kolodvor u Zagrebu. Mnogi su tražili tamo svoje najmilije jer je taj logor bio okružen

bodljikavom žicom, otvoren, a zarobljenici su stajali na goloj zemlji. Nekima se nakon tog logora zametnuo svaki trag. Sjećam se da me prepoznao jedan znanac i iz logora je viknuo moje ime. Mislim da sam bila zadnja koja ga je vidjela živoga. To je bio mladić jedinac, tada još student. Počele su se potajno širiti vijesti o najvećoj hrvatskoj tragediji, Bleiburgu.

Moja prijateljica Ljubica, koja danas živi u Argentini, također je bila u koloni smrti. Ona se povlačila s vojničkom bolnicom koja je stigla do Klagenfurta. Tamo je našla svoja dva brata, Stanka i Slavka, koji su prešli granicu Austrije, ali su nakon toga predani partizanima. Pogubljeni su na jednome od stratišta oko Bleiburga.

Ljubica se spasila pa je s ostalima smještena u barakama u Klagenfurtu. Poslije su prebačeni u jednu školu. Bili su smješteni po četrdeset u jednom razredu, a tamo su pronašli i druge mlade Hrvate. Na dvorištu su trgali lišće s grana koje su jeli. Također su na dvorištu te škole vidjeli komade tjemena s kosom, komade ruku i ostalih dijelova tijela koji su bili razbacani naokolo.

Kako su bili u zarobljeništvu Engleza, oni su ih jednog dana strpali u kamione, prebacili u vlak u Villachu, s objašnjenjem da ih prebacuju u Udine. No, njihovo odredište je bila Jugoslavija. Stigli su u Udine, gdje su ih dočekali partizani koji su ih svrstali u kolonu smrti te su morali ići pješice od Jesenica do Škofje Loke. Drugi dan su ih natjerali pješice do Šentvida, gdje je oko petsto žena smješteno u jednu kapelicu koja nije imala zahod. Morali su nuždu obavljati iza oltara. Tu su svi ispitivani, svaku noć, točno u dvanaest sati, a ispitivali su ih Srbi. Pitanja su bila uvijek ista. Ispod te kapele su bili mladi Hrvati, zarobljenici, čija sudbina nije poznata, a pretpostavlja se da su završili kao i tisuće njihovih sunarodnjaka.

Kasnije su nastavili maršom, po troje u jednome redu, bez hrane i vode, a ako bi se netko zaustavio pokraj bunara uz cestu, na mjestu je bio strijeljan. Partizani su ih pratili po jedan sa svake strane. Ljudi su pili svoju vlastitu mokraću kako bi utažili žeđ. Slovenci na koje su nailazili putem zaustavili bi ih kako bi im poskidali zlato koje su imali na sebi. Prvu hranu, i to komad kruha i crnu kavu bez šećera, 'velikodušno' su dobili 25. svibnja, za Titov rođendan.

Na kraju su ih vojnici prebacili vlakom do Zidanog Mosta, odakle su krenuli prema Zagrebu, do Zapadnog kolodvora. U Zidanome Mostu jedan Slovenac skretničar dao je Ljubici čašu vode, koju je podijelila s ostalima. Poslije su hodali do Samobora, gdje su Vera Stipetić i Vika Bišćan izvedene i strijeljane.

Preostali iz grupe odvedeni su u Vrapče, gdje su ih smjestili u kavez sa sto luđaka, a kut kaveza služio im je kao nužnik. Opet su ih svaki dan ispitivali Srbi. Kako su bili u jako lošem stanju, puni ušiju i svraba, krajem lipnja su ih oslobodili i pustili da odu svojim kućama.

Englezi su prijevarom predali sve razoružane vojnike, žene, djecu i starce prosrpskoj Jugoslavenskoj armiji. Oni Hrvati koje su zarobili Amerikanci, ostali su živi. Među njima je bio i moj budući suprug, zarobljen kao hrvatski vojnik. On je vojsku služio u Slavoniji, pod zapovjedništvom pukovnika Ivana Štira iz Osijeka.

Tada je skoro čitava Hrvatska bila ne samo u žalosti, nego i u iščekivanju vijesti o svojim najmilijima. Takva psihoza vladala je i mnogih godina nakon rata. Nestali su uglavnom obiteljski ljudi, koji su bili sretni što su doživjeli svoju državu. Takvih je bilo puno iz Senja pa je mnoge senjske obitelji pogodila ratna tragedija. Može se reći da je jedan cijeli naraštaj Senjana nestao, a to se i te kako danas osjeti u Senju.

Naš prijatelj Zdenko jedan je od rijetkih preživjelih Hrvata na Bleiburgu. Rodom je iz Varaždina, a upoznali smo ga u Argentini. Pričao nam je kako je on prošao svoj križni put. Uhvatili su ga partizani s još sedmoricom kolega. Svi su bili strijeljani. On je dobio metak u koljeno i pao je u jamu s ostalima. Partizani su nakon strijeljanja još jednom obišli pobijene kako bi se uvjerili da su mrtvi. Njemu se približio jedan partizan, a Zdenko ga je prepoznao. Bio je to njegov znanac, Židov, koji mu se smilovao i otišao dalje. Zdenko je bio teško ranjen, a kao student medicine znao je previti ranu komadom vlastite odjeće, te je nakon što su partizani otišli produžio prema Austriji.

Slika 20. Stradalnici na Bleiburškom polju kraj Bleiburga (Austrija) u svibnju 1945. Stradanja su trajala od svibnja do kolovoza 1945; broj ubijenih procjenjuje se na stotine tisuća.

No takvih je slučajeva bilo malo. A ubijenih je, prema procjenama, otprilike nekoliko stotina tisuća. Oni su zauvijek ušutkani kako se ne bi moglo doznati što su sve prošli.

Uvijek kad dođem u domovinu nastojim posjetiti i Bleiburg. To je jedini način da stradalima odamo počast. Posebno me se dojmio posjet 2004. godine. Tada sam osjetila povezanost s onima za koje sam znala da tu leže. U čak 121 autobusu pristiglo je 8.000 ljudi. Mnogi autobusi su bili na kat. A mnogi su došli osobnim automobilima. Glavnu misu držao je mons. Mile Bogović. Za pobijene muslimane došao se pomoliti imam Gunje, Idriz Bašić, koji je rekao kako je 50.000 muslimana pobijeno na Bleiburgu. Muslimani su se borili u postrojbama hrvatske vojske jer su se osjećali Hrvatima. Sjetila sam se tada kako sam negdje pročitala da su se u jugoslavenskoj vladi u Beogradu 1924. godine od 24 člana parlamenta iz Bosne, koji su bili muslimanske vjere, 23 njih izjasnilo Hrvatima.

Povratak u Senj

Nakon što smo napustili Osijek, vratili smo se u Senj, ali u smanjenom broju. Moj otac i brat završili su u zatvoru, a najstarija sestra je već bila prebjegla u Austriju. Na žalost, nismo se vratili u našu kuću jer je ona bila srušena u bombardiranju, a nismo je mogli tada obnoviti. Tek kasnije smo doznali da je ondašnja Jugoslavija dobila od Njemačke odštetu odnosno veliku svotu novca za reparaciju, u koju je spadala i obnova naše kuće. Senjski komunisti morali su velikodušno vratiti taj novac u Beograd. Tako naša kuća nikada nije bila obnovljena i takva je i prodana. Bili smo prisiljeni živjeti u jednome malom stanu, koji je moja majka naslijedila od svojih ujaka. I tako smo nas sedmero (uključivši i moju baku) dosta dugo živjeli u jednosobnom stanu, dok se nismo preselili u nešto veći stan u istoj kući, koji je također pripadao mojoj majci. Nakon rata mi djeca veselili smo se povratku u Senj, no tada nismo ni slutili što nas čeka.

Majka nije mogla raditi jer se morala brinuti o nama pa smo tako životarili od onoga što je ona mogla prodati, a to nije moglo zauvijek trajati. U isto vrijeme trebalo je posjećivati oca i brata koji su bili u zatvoru te im pomagati. Sjećam se putovanja s majkom u Zagreb, i to svake prve srijede u mjesecu, kada je nosila na sajmište sve što je mogla prodati kako bi nas mogla prehraniti. Cijeloga života i u teškim uvjetima skupljala je za nas, posebice za žensku djecu, vrijedne stvari koje je kasnije morala prodati po vrlo niskoj cijeni.

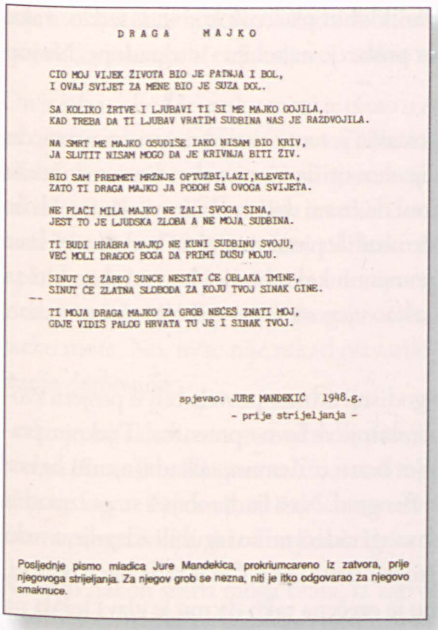

D R A G A M A J K O

CIO MOJ VIJEK ŽIVOTA BIO JE PATNJA I BOL,
I OVAJ SVIJET ZA MENE BIO JE SUZA DOL.

SA KOLIKO ŽRTVE I LJUBAVI TI SI ME MAJKO GOJILA,
KAD TREBA DA TI LJUBAV VRATIM SUDBINA NAS JE RAZDVOJILA.

NA SMRT ME MAJKO GSUDIŠE IAKO NISAM BIO KRIV,
JA SLUTIT NISAM MOGO DA JE KRIVNJA BITI ŽIV.

BIO SAM PREDMET MRŽNJE OPTUŽBI,LAZI,KLEVETA,
ZATO TI DRAGA MAJKO JA PODOH SA OVOGA SVIJETA.

NE PLAČI MILA MAJKO NE ŽALI SVOGA SINA,
JEST TO JE LJUDSKA ZLOBA A NE MOJA SUDBINA.

TI BUDI HRABRA MAJKO NE KUNI SUDBINU SVOJU,
VEĆ MOLI DRAGOG BOGA DA PRIMI DUŠU MOJU.

SINUT ĆE ŽARKO SUNCE NESTAT ĆE OBLAKA TMINE,
SINUT ĆE ZLATNA SLOBODA ZA KOJU TVOJ SINAK GINE.

TI MOJA DRAGA MAJKO ZA GROB NEĆEŠ ZNATI MOJ,
GDJE VIDIŠ PALOG HRVATA TU JE I SINAK TVOJ.

spjevao: JURE MANDEKIĆ 1948.g.
- prije strijeljanja -

Posljednje pismo mladica Jure Mandekica, prokriumcareno iz zatvora, prije njegovoga strijeljanja. Za njegov grob se nezna, niti je itko odgovarao za njegovo smaknuce.

Prilog. Prijepis pjesme koju je Senjanin Jure Mandekić napisao majci prije strijeljanja 1948. godine, a koja je prokrijumčarena u postavi njegova kaputa koji je predan majci nakon njegove smrti.

Ta putovanja u Zagreb nisu bila ni izdaleka slična današnjima. Najprije se noću išlo kamionom iz Senja do Vrhovina ili Plasa, a tamo bismo hvatali vlak za Zagreb. I isto tako natrag. Sličan put, no nešto teži, morali smo proći kada smo putovali u posjet ocu i bratu u Staru Gradišku ili u Lepoglavu, samo što bismo put od postaje u Staroj Gradišci pa do zatvora prošle u seljačkim kolima. Prespavale bismo u jednoj školi i idućeg dana bismo se nakratko sastale sa svojima. Bilo je uvijek puno ljudi, koji su došli istim putem kao i mi.

Prije nego što bismo se vratili u Senj, ondašnji je zapovjednik Ozne uhitio mnoge senjske maloljetnike i strpao ih u zatvor u 'Plavoj vili' gdje su bili mučeni i zadržani otprilike 25 dana. To su sve bila djeca stara oko petnaest, šesnaest godina.

Bratova sudbina nakon križnog puta

U to doba moj brat Budimir bio je drugi put uhićen. Prvi put je kao maloljetnik nakon golgote križnog puta pušten na slobodu. Kad je kasnije pozvan u vojsku, morao se izravno prijaviti u „disciplinski bataljon" u Vrapču, gdje je dočekao drugi križni put. Čim mu se pružila prilika, i to za posjeta zubaru, iako ga je pratio stražar, uspio je pobjeći pronašavši sporedna vrata. Odmah je otišao k svojim prijateljima, presvukao se i uz pomoć veze se uputio prema slovenskoj granici. No, na granici ga je dočekala

Udba. Među njegovim kolegama bio je jedan Udbin plaćenik koji ih je izdao. Tako je opet završio u vojnom zatvoru, ali ovaj put poslan je na robiju - u izgradnju „Novog Beograda".

Kad je pobjegao iz disciplinskog bataljuna, ostavio je tamo svoje privatne stvari među kojima je bila gitara koju je jako volio. Poslije sam otišla po njegove stvari, a dočekao me zapovjednik toga vojnog logora rekavši mi da će mi dati sve bratove sitnice, ali ne i gitaru. Bio je iznenađen kako sam se uopće usudila pitati za gitaru, kao da moj brat nije na nju imao pravo. Također mi je napomenuo kako bi moj brat „trebao biti za glavu manji", a ja sam ga upitala kako bi se ja kao njegova sestra trebala osjećati nakon takve primjedbe. Odgovor nisam dobila.

Nakon što sam se zaposlila, svoj dvotjedni godišnji odmor provela bih u posjetu svojima u logoru, a isto tako sam provodila ondašnje državne praznike. Tijekom praznika Prvog svibnja 1950. otišla sam u posjet bratu u Zemun, nekadašnjemu hrvatskom gradu koji je bio preimenovan u Novi Beograd. Naši ljudi robijaši su ga izgradili ne samo svojim trudom i mukom, nego su mnogi radeći tamo izgubili zdravlje, a neki i živote. Išla sam u posjet bratu ne znajući što me tamo čeka. On je tada bio u bolnici, unakažena lica, a jedna strana vrata bila mu je otečena tako da mu je glava ležala na ramenu. Kad sam ga ugledala, on je mene hrabrio da ne plačem. Rekao mi je da su njihovi liječnici isto tako zatvorenici koji se brinu o njemu. Poslije sam doznala da su ga tukli njihovi „vaspitači", uglavnom Srbi. Spomenula sam mu da ću podnijeti molbu da ga ranije puste na slobodu radi njegova narušenog zdravlja, ali nije bio oduševljen mojim prijedlogom.

Kako je bio osuđen na sedam godina robije, ipak sam napisala tu molbu i poslala je Moši Pijadi u Beograd, opisavši mu zdravstveno stanje moga brata. I na veliko iznenađenje, nakon nekoliko mjeseci moj brat je bio pušten na slobodu. Prvo je mene posjetio u Rijeci. Kada sam ga ugledala, izgledao je barem deset godina stariji, a bio je jako mršav. Već je u 17. godini njegova života počela njegova kalvarija, kada mu je prvi put suđeno kao pitomcu hrvatske časničke škole, s kojom se povlačio i radi toga je završio u zatvoru u Novoj Vesi.

Nakon povratka u Senj, radio je povremeno kao lučki radnik, a kako nije imao „građanska prava", bilo mu je zabranjeno stalno se zaposliti. Zatim je radio kao pomoćni zidar, a nakon toga se ipak uspio zaposliti kao skladištar u jednome poduzeću. Pričali su mi članovi njegove obitelj i neki njegovi prijatelji kako nije želio prihvatiti način života koji mu je nametnut te je to pokazivao na svoj osebujan način. Ne samo što je redovito išao u crkvu, nego bi se za crkvenih blagdana odjenuo u svečano odijelo i tako

odjeven bi otišao na posao, a kada su bili državni praznici, on bi opet prosvjedovao na svoj način tako da bi tada odjenuo radno odijelo koje bi nosio i nakon posla.

On je jako volio Hrvatsku te mi je pisao u Australiju da se s obitelji vratim u Hrvatsku jer „nas raseljavaju, da nas nestane". Budućnost domovine i ljubav prema Hrvatskoj bila mu je iznad svih patnji i progona koje je doživljavao, a što bismo moja obitelj i ja također doživljavali da smo se vratili u domovinu. Unatoč svemu, vjerovao je u uskrsnuće Hrvatske! Tada sam se sjetila kako je i on sam silno želio napustiti Jugoslaviju, a planirao je bježati preko mora u Italiju te je htio i mene povesti sa sobom. Rekao mi je da će nazvati telefonom te da to znači kako moram odmah doći u Senj zbog bijega preko mora. No, to se nije nikad ostvarilo jer je poslije promijenio stajalište o napuštanju domovine.

I tako je, na žalost, umoran od svih patnji umro 1976. u 49. godini ne dočekavši slobodnu Hrvatsku. Njegova smrt je strašno djelovala na mene jer sam s njime dijelila sve njegove logore i zatvore, a i inače smo se vrlo dobro slagali i razumjeli. Ostavio je iza sebe suprugu Sonju, sina Tomislava i kćer Snježanu, koji još i danas žive u Senju.

Nedugo nakon smrti moga brata, iz zatvora je pušten na slobodu naš otac. Ali nije dugo uživao u slobodi jer je početkom 1954. u 60. godini života naglo umro. Njegovoj muci konačno je došao kraj.

Školsko doba nakon rata

Kako smo odmah nakon dolaska u Senj nastavili školovanje u gimnaziji, progon nas djece započeo je na nemilosrdan način. Učenike petoga razreda gimnazije (tada je bilo osam razreda), među kojim sam i ja bila, svaki dan dočekala bi razrednica u partizanskoj uniformi, inače profesorica francuskoga jezika koja se vratila iz partizana, govoreći nam kako moramo biti sretni što nas oni unatoč svemu drže u svojim klupama, aludirajući na naše obitelji. Njezina omiljena fraza je bila: „Pas laje, a karavane prolaze." Time je željela reći kako se svi moramo prilagoditi novom poretku. Nismo naučili francuski jezik, koji nas je trebala podučiti, jer se više bavila određivanjem narodnih neprijatelja u školskim klupama. I tako se opet ponovilo ono što smo proživjeli s učiteljem Perovićem u osnovnoj školi, samo u snažnijem obliku. Zbog toga je naše domoljublje još više raslo iako su ga htjeli zgaziti.

Zapisnik

sjednice Nastavničkog zbora, održane 5. veljače 1946. o disciplinskim prekršajima nekih učenika.

Sjednicu otvara direktor Čanić Jakov, kojoj je prisutan i pročelnik prosvjetnog odjela ONO-a za Hrv. Primorje, Antić Vinko. Prisutni su svi nastavnici.

Direktor čita zapisnik sastanka srednjoškolskog odbora od 5. I. 1946., kojeg je primio 5. II. 1946. u 7h na večer (Vidi prilog).

Prof. Samoj pretresa o prekršajima navedenih učenika u nabrojenom zapisniku; čita se članak iz „Borbe" o „Radu narodne srednjoškolske omladine" od Svgorjeva. Zatim je pročelnik Antić Vinko govorio o odazivu izvršnog nastavnika i omladine i o radu omladinaca pod kontrolom profesora.

Razrednici su o svakom učeniku obrazložili kako o vladanju tako i o njegovom napretku, a da se dobije potpunija slika nastavnici ostali nastavnici. Nakon diskusije predlaže Baretić Milina, razrednik VI. razreda, da se:

Boras Jadranka, uč. VI. razr. kazni po čl. 31 disciplinskih pravila za srd. škole tč. 7 isključenjem iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 1

Japić Blanka, uč. VI. razr. kažnjava se po čl. 31 tč. 5 disc. pr. ukorom direktora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 13

Razrednik I. razreda, Krivoscheć Melanija, predlaže, da se kazni:

Boras Lavda, uč. I. razr. po čl. 31 tč. 7 disc. pr. isključenjem iz škole za 2 godine, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 2

Bulcijer Eva, uč. I. razr. po čl. 31 tč. 7 disc. pr. isključenjem iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 4

Bilović Heda, uč. I. razr. po čl. 31 tč. 7 disc. pr. isključenjem iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 4

Bilović Marijan, uč. I. razr. po čl. 31 tč. 7 disc. pr. isključenjem iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod b. 4

i dr.

zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 3

Mudrovčić Petka, uč. V. razr. po čl. 31 toč. 6 disc. pr. nakon Nastavničkog zbora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. p

Brondić Nedjeljka, uč. V. razr. po čl. 31 toč 5 disc. pr. nakon direktora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 7

Mićan Nada, uč. V. razr. po čl. 31 toč. 5 disc. pr. nakon direktora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 11

Lončarić Mladen, uč. V. razr. po čl. 31 toč. 3 nakon Nastavničkog zbora zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 10

Tomljanović Josipa, uč. V. razr. po čl. 31 toč. 7 disc. pr. isključuje iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. p

Razrednik IV. razreda, Aliger Oto, predlaže, da se kazni:

Mandekić Zora, uč. IV. razr. po čl. 31 toč. 7 disc. pr. isključuje iz škole za 1 godinu, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. p

Lovrić Hela, uč. IV. razr. po čl. 31 toč. 6 disc. pr. nakon Nastavničkog zbora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod

Cipbac Mladenka, uč. IV. razr. po čl. 31 toč 3 disc. pr. nakon razrednika, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 9

Šafarić Franka, uč. I. razr. po čl. 31 toč. 5 disc. pr. nakon direktora, zbog izostajanja na večer iza odsvirane [illegible]

Krajo Franka, uč. V. razr. po čl. 31 toč. 3 nakon razrednika zbog drskog vladanja prema nastavniku.

Sjalin Ante, uč. IV. razr. po čl. 31 toč. 5 disc. pr. nakon direktora, zbog prekršaja navedenih u zapisniku S.O. pod br. 12

Nastavnički zbor je predložene kazne jednogласno primio.

Time je sjednica zaključena.

Senj, 5. II. 1946.

Zapisničar: Milena Bartić, D. Ivančić, [illegible]

Članovi: Aliger, Mechel Hinko, Franka, Pavelić, Melanija Ruvarac, M. Aliger

Direktor: Prof. J. Č.

Prilog: „Neprijatelji naroda u školskim klupama…". Zapisnik sa sjednice iz Gimnazije u Senju, održane 5. veljače 1946., o nemilosrdnom progonu maloljetnika od strane komunističkih vlasti te izbacivanju nedužnih učenika iz škole među kojima je bila i Vanda Boras.

Također je bilo uobičajeno da u školu dolaze mladi komunisti, pripadnici SKOJ-a (Savez komunističke omladine Jugoslavije), te bi nas za vrijeme nastave pregledavali ne bi li pronašli letke ili slično. To je bilo vrlo neugodno i ponižavajuće. Čak su tvrdili na javnim „omladinskim" sastancima kako su nas vidjeli da raspačavamo letke.

Time su željeli pokrenuti postupak kojim bi nas izbacili iz gimnazije. I to se i dogodilo, 5. veljače 1946., kada je iz moga razreda bilo izbačeno nas petero i to iz svih škola u Jugoslaviji - četvero učenika izbačeno je iz škole na godinu dana, a samo ja na dvije. U drugim razredima kazne su bile blaže (vidi Zapisnik str. 46-47.).

Izbacivanje je bilo namješteno, na satu hrvatskoga jezika, a okružnicu nam je morala pročitati naša profesorica Zlata, koja je inače izgubila supruga na Bleiburgu. Ona je također stalno bila ugnjetavana. Kasnije je bila premještena u Novi Vinodolski te je morala svakog dana putovati iz Senja i natrag. U isto vrijeme moja sestra Jadranka, koja je pohađala šesti razred gimnazije, također je bila izbačena iz gimnazije na godinu dana.

To su bili vrlo teški dani za sve nas, a posebice za našu majku. U znak prosvjeda ona je iz škole ispisala i našega mlađeg brata Krešimira pa je pri kraju školske godine otišla u Zagreb u Ministarstvo prosvjete tražiti razlog i objašnjenje o isključenju njezine djece iz škole. Tom prilikom im je rekla kako djeca ne bi smjela ispaštati jer već pate i zbog toga što su im otac i brat u logoru. Objašnjenje joj nisu dali jer ga nisu imali, no ona je ipak uspjela postići to da smo mogli taj razred polagati na kraju godine, što smo i učinili, pa smo na početku školske godine prešli u sljedeći razred.

Kako sam bila izbačena na dvije godine iz škole, nakon što sam uspješno položila peti razred, nastavila sam dalje pohađati gimnaziju. Međutim, na kraju šestoga razreda jedan bivši svećenik, moj kateheta iz osnovne škole, koji je nekako postao profesor francuskoga jezika (inače i nekadašnji prijatelj moje obitelji), poslao me je na popravni ispit iako sam sve druge predmete prošla. Na ispitu mi je postavljao pitanja koja nisu bila u programu za šesti razred. To je navodno bilo učinjeno prema planu, kako bih bila spriječena u daljem školovanju. Taj isti profesor neko je vrijeme bio u jugoslavenskoj diplomatskoj misiji u Parizu, na kojoj je zastupao Jugoslaviju, a čak ga je Tito primio na brodu kad je prolazio pokraj Senja.

To je bilo vrijeme kada smo trebali imati bezbrižnu mladost. Uz sve nevolje, ipak smo se družili, smijali i provodili. Senjani su poznati po tome da znaju uživati u životu i kad im je najgore. Ljeti smo išli na kupanje, puno smo skakali s trambulina, igrajući se „zvanja". Tada bi onaj koji je skakao uzviknuo ime druge osobe koja je zatim trebala

skočiti. Također smo se igrali ronjenja („frakanja") odnosno uhvatili bismo nekoga za ramena i gurnuli pod more nogama. Događalo se da bi pod morem završila i osoba koja je gurala onu prvu, a prva bi prošla najgore jer bi otišla najdublje. Omiljena igra na kupanju bila je na „catari". To je bio drveni splav s kojeg bismo skakali, gurali jedni druge i uživali u skakanju. Takva zabava današnjoj mladeži je nezamisliva.

Tijekom svakog ljeta na Jadran su dolazili poslije rata „demobilizirani borci", uglavnom iz Srbije. Tako je bilo i u Senju. Nekadašnji borci često su na našemu kupalištu padali u trans izvikujući poklike vezane uz njihove borbe. Tada sam prvi put čula i vidjela „Žikino kolo", koje su oni plesali i na kupalištu.

Kako tada nismo puno znali o Bleiburgu i ostalim stratištima u Hrvatskoj, nismo mogli znati da su ti izgredi povezani s tim događajima, ubijanjem nevinih ljudi, kao i s križnim putem. Tek nakon puno godina shvatili smo da neke od tih ljudi ipak proganja nešto što se zove grižnja savjesti.

Zimi bismo, pak, išli na „placu". To je bila otvorena tržnica u čijem središtu je bila „špina" iz koje je uvijek curila voda koju bi bura raznijela po cijeloj tržnici. Tu bismo se sklizali, poderali potplate na cipelama te su nas majke korile.

U to doba nije se moglo ništa kupiti (a nije ni bilo sredstava za kupnju). Ne samo hrane, nego i odjeće i obuće nije bilo na tržištu. Sve se kupovalo na „točkice", a to nije bilo dovoljno ni za minimalnu opskrbu. Mnoge potrepštine stizale su iz Amerike, preko UNRRA-e, no to nije bilo svakome dostupno. Odjeću, koja je stizala na taj način, primali su skojevci koji su nakon što bi podmirili svoje potrebe, preprodavali višak odjeće po selima, ali većina toga nije odgovarala ni građanima ni seljacima, primjerice jahače hlače koje nitko nije htio nositi. Sjećam se da sam jednom prilikom dobila muške cipele, koje su mi bile velike. Morala sam nositi stare cipele moje starije sestre, koja je imala nogu manju od moje pa sam uvijek imala žuljeve. A i prsti na nogama ostali su mi zauvijek zbijeni jedni uz druge. Ljetne cipele izradio mi je jedan naš senjski postolar od sestrine kožne torbe. Mnoga djeca su imala kapute sašivene od pokrivača, a takva neimaština potrajala je još dugo nakon Drugoga svjetskog rata.

Meso se također moglo kupovati samo na „točkice", u ograničenoj količini, i to smo morali u redu čekati od ponoći nadalje. Dežurali smo u smjenama kako bismo dobili minimalnu količinu mesa kad se mesnica ujutro otvori. Sjećam se količine koju smo dobivali, a obično bi to bio „frtalj mesa" u koji su i kosti bile uključene. Osim što je trebala prehraniti djecu, majka se brinula i za oca i brata u logoru. Spržila bi „ampren"

te ga onako suhoga poslala u kanti u logor ocu i bratu. Oni bi ga prelili vrućom vodom i tako zavarali svoj želudac za jedan obrok.

To doba je bilo vrlo teško za našu obitelj, a kako mi je bilo uskraćeno i daljnje školovanje, majka me nastojala zaposliti kako bismo barem jedan prihod imali u kući. U to doba se u Senju gradila nova cesta koja je vodila prema Artu, poznatome senjskom parku. Trebali su radnike pa sam se prijavila i dobila posao na cementiranju mosta. Taj teški posao obavljale su i neke naše udovice, čiji su muževi nestali, a koje su morale prehraniti mnogobrojnu obitelj. Nakon što sam se zaposlila, konačno je majka imala neki prihod. Kako sam znala da taj posao neće potrajati, tražila sam drugi posao na sve strane. I tako sam namjeravala potražiti posao kao učiteljica, u jednom od sela oko Senja. To su mi savjetovale dvije prijateljice, Olga i Danica, koje su i same takav posao dobile, a obje su završile manje razreda škole od mene. Velika potražnja bila je za učiteljima jer su mnogi stradali za vrijeme rata i poslije rata.

Kako sam odlučila zatražiti taj posao, jer nigdje nisam mogla dobiti drugi, morala sam ići na intervju s pročelnikom za kulturu, inače okorjelim komunistom, koji je bio iz okolice Senja. No, kako mu je otac radio za šumariju, njihova obitelj je živjela u Senju. Ponijevši sa sobom sve dokumente, otišla sam u tadašnji ured za prosvjetu te došla do pročelnika ureda. Nakon što sam ušla u njegov ured, očekivala sam da će me pitati nešto u vezi s poslom, a za to sam se i pripremila, no to se nije dogodilo. Prvo pitanje koje mi je postavio bilo je jesam li shvatila i priznajem li da su svi moji zločinci. Iznenađena pitanjem, odgovorila sam mu da nisam došla raspravljati o politici i kako valjda ne očekuje da ću nešto reći protiv svojih. On me pogledao, sarkastično se podsmjehujući, na što sam izišla iz njegova ureda. I tako je završio moj pokušaj da postanem prosvjetni radnik u tadašnjem sustavu.

Početak mojega radnog doba

Dočekavši jesen bez ikakve nade da ću se uspjeti zaposliti, a znajući da ne mogu nastaviti školovanje, morala sam ozbiljno razmotriti mogućnost zaposlenja izvan Senja. Od jednog znanca dobila sam savjet da se javim na tečaj knjigovodstva koji je INA raspisala u Zagrebu. U kafiću smo napisali molbu, a kako nisam imala novca za poštu,

konobarica u tom kafiću kupila mi je marku za pismo. I tako sam molbu poslala u Zagreb. Na moje veliko iznenađenje, bila sam primljena na taj tečaj.

Tako je moje redovito školovanje u Senju stjecajem okolnosti prekinuto, a započela je moja karijera u knjigovodstvu. Na tom tečaju upoznala sam ostale kolege i ubrzo smo došli do zaključka da nas skoro sve, pa čak i voditelja tečaja, veže slična sudbina. To su bili ljudi s kojima sam sklopila prijateljstvo, a jedna od njih, Zdenka, i dandanas mi je prijateljica.

Naši predavači su bili vrlo dobri ljudi. Nitko nas nije ispitivao o našim obiteljima pa sam se osjećala preporođeno nakon stalnog proganjanja u Senju. Nakon uspješnog završetka tečaja, postali smo pripravnici mlađeg knjigovođe i mogli smo odabrati kamo želimo ići, u bilo koje od ponuđenih naftnih postrojenja. Odlučila sam se za Rijeku, koja je bila najbliža Senju. Zdenka je također odabrala Rijeku. Posao koji sam obavljala bio je naporan. Radila sam u isplatnom uredu za veliku rafineriju nafte, a plaće su uvijek morale biti priređene na vrijeme pa smo morali raditi prekovremeno, ponekad čak do jedan sat u noći i bez ikakve naknade za to. Direktor rafinerije je bio Srbin, a na svim ostalim važnijim pozicijama su bili Srbi. Nas je bilo desetero u uredu, a samo nas dvije bile smo Hrvatice.

Ostali su bili Riječani (Fiumani, kako su sebe nazivali), a tada se sve vodilo dvojezično, što je bilo na snazi pet godina. Tako sam silom prilika naučila talijanski jezik. U isto vrijeme sam sklopila prijateljstva s drugim kolegicama. Jone i Miranda postale su mi također prijateljice, a one su bile u procesu „optiranja" tj. tražile su izlaznu vizu iz Jugoslavije na temelju njihova talijanskog državljanstva. Obje su imale hrvatska prezimena, ali nisu znale (a možda nisu ni htjele znati) niti riječi na hrvatskome jeziku.

Većina Riječana imala je hrvatska prezimena koja su zadržali u vrijeme Italije koja je davala veliku novčanu nagradu za promjenu hrvatskih prezimena u talijanska. U rafineriji je radio jedan čovjek koji se prezivao Zajc, ali je hrvatsko prezime promijenio za 1.000 lira (što je 1920-ih bio veliki novac) u prezime Zalfieri. Unatoč toj primamljivoj nagradi, vrlo malo ih je pristalo na to te su nastavili nositi prezimena svojih predaka. I moje bliske prijateljice su tako postupile. Otac jedne od njih stupio je u Komunističku partiju te vodio sindikat, dok je stric druge prijateljice poginuo u partizanima. One su dobile jugoslavensku vizu i otišle živjeti u Italiju. Koliko je Rijeka bila hrvatska, najbolje se može vidjeti pri obilasku starog dijela riječkoga groblja Kozale.

Moja prijateljica Marica, koja je u uredu bila jedina Hrvatica osim mene, živjela je na Sušaku, a to je u vrijeme prve Jugoslavije bila granica s Italijom. Sušak je dijelila rijeka Rječina od grada Rijeke tj. Italije.

Nas dvije smo održale prijateljstvo sve do danas pa se svake godine sastanemo kada dođem u domovinu. Ona je vrlo religiozna. Redovito je donedavno išla na misu na Trsat, pa čak i pješice i to od svoje kuće na Krimeji.

Marica je jedna rijetko dobra duša, rekla bih živući svetac. Dok smo zajedno radile, ona je bila upućena u našu obiteljsku situaciju pa mi je često ujutro donijela toplu kavu znajući da sam ujutro uvijek išla natašte na posao jer sam kući slala „točkice" od aprovizacije. Ti trenuci nikad se ne zaboravljaju, dapače, potiču u nama humanost. Unatoč svojim godinama, još uvijek je izvrsnog zdravlja, duhovita je i vedra osoba koja i u 97. godini pršti životom.

Ostali naši kolege kasnije su otišli u Italiju, a njihova mjesta zauzimali su stari Riječani Hrvati, koji su se počeli vraćati u Rijeku iz raznih dijelova Hrvatske, a koju su kao djeca napustili kad je došlo do talijanske okupacije. Jedan prijatelj, koji je i u vrijeme talijanske okupacije stalno živio u Rijeci, ispričao mi je doživljaj iz njegove mladosti koji ilustrira kako su Hrvati živjeli pod tom okupacijom. Dok je prolazio 'korzom' sa svojim bratom, razgovarali su na materinskom jeziku. Tada im je prišao jedan 'Talijan' i zatražio da ga slijede u prvi 'portun', što su oni iz znatiželje i učinili. Istukao ih je šakama govoreći im na hrvatskome riječkom dijalektu da im je to 'nagrada' za njihov 'rvatski' jezik (iako je i sam napadač govorio hrvatski). Njih dvojica su poslije otišli u partizane i samo jedan se vratio kući. Isti taj prijatelj je bio zagrijani antifašist, ali nikada nije podržavao komunizam i nije bio član KP.

U to doba dok sam živjela u Rijeci, 10. kolovoza 1948. dobila sam poziv od majke da dođem hitno u Senj jer mi je najmlađi brat Domagoj poginuo. On je bio star samo osam godina i išao je zajedno s razredom i učiteljima tijekom ljetnih praznika na izlet u Zagorje. Kako djecu nitko nije nadgledao, zabavljali su se kako su najbolje znali. On

Slika 21. Sestre Boras: Vanda, Ada i Jadranka.

se s drugim dečkićima verao po kamionu, koji je upravo krenuo, pa je pao s njega i na mjestu ostao mrtav. I to se dogodilo baš na šestu godišnjicu smrti najstarijega brata Ante. Nikada nitko nije odgovarao za njegovu smrt, a kako su otac i brat bili u logoru, senjski komunisti su komentirali smrt djeteta – jedan ustaša manje.

Pošto je moja sestra Jadranka htjela studirati, majka me zamolila da je školujem barem prvu godinu jer nije mogla dobiti nikakvu stipendiju. Tako sam od svoje male plaće polovicu slala sestri u Zagreb, a jedino na čemu sam mogla uštedjeti bila je hrana iako sam već slala dio „točkica" majci u Senj. Bila sam vrlo slaba, imala sam 53 – 54 kilograma pa sam zbog nedostatne prehrane dobila infiltrat na plućima. No, na svu sreću, nisam nikad bila pozitivna. Liječila sam se PAS tabletama, koje sam morala uzimati 24 na dan.

Hranila sam se u tvorničkoj menzi, u kojoj smo uglavnom za ručak imali juhu koja je trebala nalikovati na 'minestrone'. Sjećam se kako smo jednom moja prijateljica Zdenka i ja bile toliko gladne da smo otišle u kolodvorski restoran i molile ih kroz prozor kuhinje za hranu. Dobili smo otpatke, ali nam je i to bilo dobro. Toga smo se sjetile kad smo se sastale u Münchenu nakon 40 godina. Takvo poniženje ostavlja trajne ožiljke.

Sjećam se i jedne epizode kada smo gladne u uredu do kasno u noć morale raditi na plaćama pa nam je naš novi šef (inače stari Riječanin koji se vratio iz Zagreba u Rijeku), donio sendvič od crnog kruha i krumpira ne bi li nas zadržao da što dulje radimo. Zanimljivo je da su se te dvije epizode usjekle u sjećanje ne samo meni, nego isto tako i Zdenki i Marici.

To poslijeratno doba je bilo doba mnogih previranja u Hrvatskoj. Ljudi su uvijek nešto očekivali, nadali se da će nešto čuti o svojima koji su nestali. Mnogi mladi ljudi uvidjeli su da im je jedini način školovanja i zaposlenja omogućen nakon prilagodbe vladajućoj vlasti. Razmirice su nastajale u obiteljima u kojima su se roditelji i djeca opredijelili za suprotne strane, a neke obitelji zbog toga su se razdvojile zauvijek.

Premještaj u Zagreb

Odlučila sam 1951. tražiti premještaj u Zagreb kako bih mogla biti sa sestrom Jadrankom i bratom Krešimirom koji su studirali u Zagrebu. Brzo sam dobila premješaj u Sesvetski Kraljevec, u postrojenje naftnih uređaja koje je bilo u sklopu svih rafinerija

u Hrvatskoj. Kako sam živjela u Zagrebu, svaki dan sam putovala na posao i natrag, i to autobusom poduzeća. Najveći problem je bio pronaći podstanarski stan. Napokon smo nas dvije sestre našle smještaj u Masarykovoj ulici, a morale smo obje spavati na jednom kauču, u prolaznoj sobi u kojoj je na drugom kauču spavala gazdaričina kći. Stan je bio skup, no nismo imale drugoga izbora nego uzeti ono što smo mogle naći.

Promjena posla – nova prijateljstva

U Sesvetskom Kraljevcu opet sam se našla sa Zdenkom, gdje je i ona radila, a nakon dvije godine 1953. dobila sam premještaj u glavni ured u Zagrebu gdje sam upoznala novu prijateljicu Ljubicu, koja još i danas živi u Argentini. I to prijateljstvo s Ljubicom je bila prekretnica u mojemu daljnjem životu. Ona je imala oca u Argentini, poznatoga hrvatskog akademika, ing. Stjepana Horvata. Pričala mi je o svome ocu koji je morao napustiti rodno mjesto zbog svoje nacionalnosti. Kako je bio proganjan, Stjepan Horvat nije mogao pohađati gimnaziju pa je maturirao u Vinkovcima. Rođen je u Srijemskim Karlovcima 1895., koje je osnovao u XV. st. Karlo Horvat, od kojega Horvati i potječu. Karlo Horvat je bio brat Pavla Horvata, hrvatskog bana. Srbi su za vrijeme navale Turaka primljeni kao izbjeglice, da bi poslije osnovali svoju bogosloviju i svoju klasičnu gimnaziju, a kasnije ih je bilo više nego domaćih, koje su postupno prognali. Danas više nema niti jednoga Horvata u Srijemskim Karlovcima, svi su poginuli ili izumrli. Rektor Horvat je umro u Buenos Airesu 1985. godine.

On je od 1944. do 1945. bio rektor Zagrebačkog sveučilišta. U svibnju 1945. dok se povlačio, imao je sa sobom uz nužne stvari i zlatni rektorski lanac koji je car Franjo Josip 1877. poklonio hrvatskome sveučilištu. U tajnosti ga je predao na čuvanje Hrvatskome zavodu svetog Jeronima u Rimu, koji je taj lanac vratio Zagrebačkom sveučilištu 1991. Rektor Horvat je autor Memoranduma rektora Hrvatskog sveučilišta iz 1945. kojim je pokušao u sveučilišnom svijetu tražiti moralnu pomoć za svoj narod odnosno za opstanak hrvatske države. Pisao je pjesme, uglavnom duhovne skladbe, među njima i Ave Mariju koju je posvetio blaženom Alojziju Stepincu.

Ljubica je bila moj nadležni i između nas se brzo razvilo iskreno prijateljstvo. Tako sam od Ljubice doznala za mogućnost dobivanja izlazne vize iz Jugoslavije, preko veze koju je imala odnosno preko njezine prijateljice Marije koja je i sebi pokušavala srediti dokumente kako bi emigrirala u Kanadu gdje ju je čekao suprug.

Ta veza preko Ljubice do Marije bila je zapravo veza s jednim udbašem koji je za tu uslugu tražio 10.000 dinara tvrdeći da je to mala cijena jer je to bio moj prvi zahtjev za vizu, a prvi se dobije puno lakše. Jednom kada se molba za vizu odbije, puno je teže pobiti razlog prijašnjeg odbijanja. U to vrijeme moja mjesečna plaća bila je 12.000 i to je bilo za mene puno, no da je ostalo na tome, još bi se nekako mogla snaći. Naime, kad je ta moja veza vidjela da želim otići iz Jugoslavije pod svaku cijenu, cijena je skočila na 20.000 pa sam tom ucjenjivaču na kraju morala platiti 25.000 dinara. Taj novac, naravno, nisam imala. Prijateljica Zdenka posudila mi je dio novca, a kasnije mi je mati poslala 10.000 koje sam trebala vratiti Zdenki. Dio novca sam skupila kada sam prodala neke moje zimske odjevne predmete.

Naime, u to doba je moja sestra Jadranka išla na Kongres esperanta u Švedsku s namjerom da se više ne vrati u Hrvatsku, što bi poremetilo moje namjere pa sam popustila ucjenjivanju toga udbaša.

Marija je dobila vizu tek 1955., a taj isti udbaš je kasnije pobjegao iz Hrvatske jer su mu ušli u trag. Obratio se Mariji za pomoć, koja ga je odbila.

Ljubici i meni najdraže bi bilo kada bismo svakoga prvog u mjesecu dobile plaću pa smo si mogle priuštiti bolju hranu, a ponekad bismo kupile i čokoladu. To nam je bio pravi luksuz.

Imala sam prilike sastati se opet s Ljubicom dva puta, i to 1996. i opet 2004., kada sam s djecom posjetila Argentinu te smo i dalje u kontaktu.

Slika 22. Posjet Argentini 2004. S prijateljicom Ljubicom (kćeri Blanca i Stela stoje).

U to vrijeme sam opet morala tražiti smještaj. Našla sam ga u Đorđićevoj ulici, kod neke žene Mađarice, koja je izdavala sobe

i od toga preživljavala. Jedino što mi je ta žena pružila bio je opet tvrdi kauč na kojemu sam ja spavala, dok je u jednom krevetu spavala moja gazdarica, a u drugom druga podstanarka. Tu je bila i druga soba u kojoj je spavao gazdaričin suprug sa svojom priležnicom pa mi je trebalo dugo vremena dok sam se naviknula na tu čudnu okolinu. Najgore mi je bilo ujutro kada sam trebala obaviti jutarnju higijenu, a na vratima kupaonice nije bilo ključa pa se nisam mogla u miru oprati.

Ti su mi dani u Zagrebu bili teški jer sam i dalje živjela u skladu sa svojim odgojem, a život mi je pružao nešto drugo na što se bilo teško naviknuti. Željela sam jednoga dana imati svoju obitelj i svoj dom kako ne bih ovisila ni o kome.

Put u nepoznato

Napokon sam 23. listopada 1954. napustila Hrvatsku i stigla u Argentinu nakon 26 dana putovanja i to 18. studenoga 1954. godine.

Oprostila sam se s Ljubicom, koja je htjela također otići u Argentinu, k svome ocu. Nadala sam se da ćemo se opet sastati u Argentini, što se kasnije i ostvarilo. Sestra Dolores je sve sredila za put, a rođak Ante Kosina, koji je tada bio svećenik u Vatikanu, dočekao me u Rimu, gdje sam prespavala kod časnih sestara pa sam u njegovoj pratnji drugi dan nakon svete mise, koju je održao za mene, otputovala za Genovu te dalje brodom 'Andrea Doria' za Argentinu.

S Antom, koji je ostao sam nakon što mu je obitelj stradala u ratu, rado sam se sastala. Osjećala sam u njegovu društvu veliko olakšanje jer me više nitko nije mogao uhititi zbog toga što sam napustila Jugoslaviju. Taj osjećaj slobode koju sam proživljavala putujući Italijom, bio je neopisiv. Mislila sam da krećem u novi život i bilo što da mi se dogodi u budućnosti, neće ni izdaleka biti kao moja prošlost. Nisam bila svjesna da sam ostavila tužnu majku i nisam ni pretpostavljala da tuđina ima i drugu stranu osim opojne slobode i materijalnih pogodnosti i da ona ne djeluje na sve ljude jednako.

Početak života u emigraciji

I tako sam krenula u nepoznato, puna elana, zadovoljstva, sreće i snova, i u Argentinu stigla polovicom studenoga 1954. Na moje veliko iznenađenje, tamo sam zatekla sestru Jadranku koja je u Argentinu doputovala iz Švedske. Ona o tome nije htjela pisati kući jer se bojala, znajući da se naša pošta čita, da bi time mogla omesti moj put u Argentinu. Dolores je imala troje djece, a najmlađe dijete imalo je tek nekoliko mjeseci.

Susret sa sestrom je bio kao i svaki susret dviju sestara koje su nekada bile bliske, iako je vrijeme učinilo svoje. Sjećam se iz djetinjstva kada bismo prolazile 'korzom' u Osijeku da bi ona uvijek nešto kupila od uličnih prodavača. Bile su to ili plave šljive koje smo obje voljele ili vrući kesteni koje bismo dijelile. Tada bi se 'slučajno' iza nekog ugla pojavio njezin dečko pa bi nam se i on priključio. Ja sam bila pokriće za njezine izlaske. U ranome djetinjstvu dijelile smo i isti krevet jer je tada to bilo uobičajeno u mnogobrojnim obiteljima.

Kako sam živjela pod komunizmom više od devet godina, bila sam još uvijek pod utjecajem straha, bojeći se svih i svega oko sebe. Nisam mogla odmah shvatiti što znači živjeti u slobodnom svijetu, gdje možeš svoje misli izreći bez straha da ćeš biti

Slika 22 a. Argentina je primila mnogobrojne izbjeglice nakon Drugoga svjetskog rata, koji su već pri ukrcaju na prekooceanske brodove bili razvrstani prema kvalifikacijama.

za to protjeran. Dugo mi je trebalo dok sam shvatila način slobodne trgovine, a veliki izbor svega stalno me privlačio u kupnju, no kako nisam imala novca, sestri to nisam spominjala. Bila sam željna svega, uključujući i hranu koju si godinama nisam mogla priuštiti.

Moja druga sestra Jadranka već se dobro snašla pa sam uz nju i ja počela usvajati novi način života. Nismo mogle dobiti posao bez znanja jezika i priznanja naših kvalifikacija, posebice Jadrankinih koja je bila apsolvent prava. I tako smo nas dvije shvatile, kao i mnogi Hrvati prije nas, da moramo prihvatiti fizički posao koji se posvuda nudio. Naši ljudi u Argentini uglavnom su radili u tekstilnoj industriji i to u malim obrtima, iako su mnogi dobili posao u svojoj struci jer je Argentina bila zemlja koja je primala emigrante sa svih strana, posebice one koji su bili raseljeni nakon Drugoga svjetskog rata.

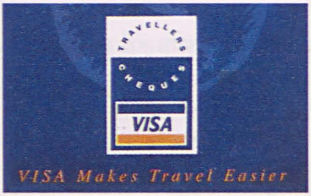

Slika 22 b. Viza Vande Boras za EU; Kupivši ondašnju izlaznu vizu hrabra djevojka Vanda krenula je 23. listopada 1954. na put u Argentinu, kamo je stigla 18. studenoga 1954. godine.

Argentinske vlasti su organizirale u Europi pri ukrcaju u brodove, kao i tijekom putovanja, popis svih izbjeglica u kojemu su bile navedene kvalifikacije i školska sprema te su poslije ljude raspoređivali prema kvalifikacijama. Tako su mnogi Hrvati već na brodu bili određeni za vrstu posla koja ih je čekala na odredištu, a veliki broj intelektualaca već nakon iskrcaja počeo je raditi u uredima, iako nisu znali jezik. Tipičan je bio slučaj rektora Stjepana Horvata, koji je odmah počeo raditi u svojoj struci te je bio vrlo cijenjen i poznat u akademskim krugovima Argentine. Kako su se mnogi Hrvati, pa i oni koji su radili u uredima, počeli baviti malim gospodarstvom, a to je uglavnom bilo pletenje vunenih odjevnih predmeta za trgovine, ta industrija se brzo razvila među našim ljudima. Tako je moja sestra Jadranka sve godine našeg življenja u Argentini radila baš u toj industriji. I ja sam počela raditi u jednoj maloj tvornici tkanina, ali sam taj posao nakon nekoliko mjeseci napustila jer sam ubrzo nakon dolaska u Agentinu upoznala budućeg supruga. Nakon nekog vremena smo se vjenčali.

II. GRUBA REALNOST PROGONSTVA

Milkov život u domovini

Rodom iz Virovitice, Milko se rodio u virovitičkome Dugom Selu. Otac mu je bio iz Lukača, a majka iz Gradine. Kako mu je otac bio željezničar, stalno su mijenjali boravište. Obitelj je dugo živjela u Karlovcu, a preokret 1941. dočekao ih je u Zagrebu, gdje su živjeli u željezničkom naselju u Trnju. Kako su se često zbog očeve službe morali seliti, Milko je školu morao prekidati nekoliko puta. Imao je još tri brata i jednu sestru.

Milkova obitelj je imala nešto zemlje u Gradini pa je majka često putovala iz Zagreba u Viroviticu kako bi pomagala u obrađivanju zemlje, te se ujesen vraćala u Zagreb s plodovima svoga rada. Dok majke nije bilo, a otac je redovito putovao obavljajući svoj posao, Milko je morao preuzeti skrb o djeci kojoj je kuhao i organizirao kućanstvo. No, kad je rat izbio, odlučili su se preseliti u Viroviticu kako bi tamo bili bliže zemlji koju je njihova majka nastavila obrađivati.

Prema Milkovu pričanju, otac je bio vrlo miran obiteljski čovjek, koji se nikad nije bavio politikom. Začudilo ga je kad je doznao da mu je oca ubila Ozna (jugoslavenska tajna policija), a za njegovu smrt je saznao od susjeda iz Zagreba koji je u to doba bio s njim u Bagnoliju. Susjedu je to javila njegova supruga iz Hrvatske. Očeva smrt 1948. iznenadila je sve koji su ga poznavali, posebice njegove najbliže. Naime, Milko se nije nikome iz emigracije javljao, ne želeći ih kompromitirati, pa njegova obitelj nije znala je li on živ ili mrtav. U to vrijeme je njegov otac u svojoj željezničkoj službi kao vlakovođa stalno putovao i na jednom od tih putovanja, u Bjelovaru, Ozna ga je iz vlaka odvela u zatvor. To je bilo doba općeg terora nad hrvatskim narodom, kada su članovi obitelji čiji je član doživio križni put, kao i bivši komunisti koji su pripadali Informbirou, bili ispitivani i proganjani. Tako su njegova oca cijelu noć ispitivali i tukli. Izgleda

Slika 23. Obitelj Podravac, Milko s ocem i majkom (stoje otraga) na vjenčanju rođaka u Virovitici prije Drugoga svjetskog rata.

da su iz njega htjeli izvući priznanje o nečemu što nije postojalo pa su mislili da će to postići batinama i nastavili su ga mučiti tako dugo dok ga nisu dotukli do smrti. I takvoga iznakaženog su pokopali na bjelovarskom groblju, u onome dijelu gdje se pokopaju oni koji nisu imali nikoga svoga, kao i oni za koje je vlast mislila da ne smiju imati dostojni grob među ostalim pokojnicima.

Obitelj nikada nije saznala razlog očeva uhićenja. Milkova majka, koja je ostala s četvero djece, tražila je tijelo svoga supruga kako bi ga mogla pokopati, no nije u tome uspjela. Kasnije je otišla k jednome odvjetniku tražeći to svoje pravo, koji je pak tražio da se izvrši ekshumacija tijela kako bi se utvrdilo je li to tijelo Milkova oca. Tome istom odvjetniku je rečeno da prekine s tim slučajem jer bi i on mogao završiti na isti način kao i Milkov otac. Do danas taj slučaj nije riješen niti su kažnjeni počinitelji.

Svoje školovanje Milko je započeo u Karlovcu, gdje je njegov otac bio premješten. Kako je on bio prvo dijete, roditelji su mu htjeli omogućiti najbolje školovanje pa su ga poslali u Varaždin gdje je pohađao prvi razred klasične gimnazije, a prefekt mu je bio Grga Vamporac. Kako je to školovanje bilo skupo, roditelji su tada plaćali 350 dinara na mjesec, morali su ga nakon završetka školske godine povući natrag u Viro-

viticu, gdje je u međuvremenu njegov otac još jedanput bio premješten. U Virovitici je završio drugi razred gimnazije, a u treći je krenuo u Bjelovar gdje su tada živjeli. Tek od četvrtoga pa do šestoga razreda gimnazije, Milko je tri uzastopne godine nastavio školovanje u istoj gimnaziji i to u Zagrebu. Pohađao je gimnaziju u Križanićevoj ulici, gdje mu je razrednik bio profesor Zvonimir Pinterović, inače poznati hrvatski kemičar, fizičar i matematičar, a koji je na kraju kao znanstvenik završio u Belgiji.

U Zagrebu je Milko opet prekinuo školovanje jer su se još jednom preselili u Viroviticu. Tu je u veljači 1942. u šestom razredu gimnazije, a prema zagovoru svoga susjeda Vlade Štefovića, otišao na vojnu akademiju u Zagreb.

Prijavio se u dočasničku školu, Treću satniju, Prvu pukovniju, koja je bila smještena na Svačićevu trgu. Ta dočasnička škola imala je smjer krugovalne službe, a nakon nekoliko mjeseci bila je prebačena u Požegu, gdje su nastavili s izobrazbom tijekom sljedeće godine. U toj školi im je bio zapovjednik časnik Peršon, koji je na to mjesto došao s položaja zapovjednika bojnoj broda.

Nakon završetka škole pitomci su bili raspoređeni na praksu po vojnim radiopostajama, a Milka je zapala, zajedno s kolegama Bublićem i Gradiševićem, vojna radiopostaja Karlovac. Nakon tri mjeseca u Karlovcu, vratili su se natrag u Požegu, gdje su završili tečaj i bili unaprijeđeni u vodnike, a nakon toga su bili raspoređeni po vojnim postajama. Milka je zapala 15. bojna, II. stajaći zdrug, sa sjedištem u Našicama. Sa zapovjednikom Ivanom Štirom iz Osijeka 15. bojna je bila smještena u Podravskoj Slatini, gdje je Milko služio vojsku do zime 1944., kada je premješten u Osijek, gdje je ostao cijelu zimu, pa je na kraju u proljeće 1945. bio premješten u Zagreb. U Osijek je bio premješten zbog nemogućnosti povratka u Slatinu, koja je bila u rukama partizana. Prilikom borbe za Slatinu, on je bio ranjen u Moslavini blizu Drave, a to se dogodilo pri drugome padu Slatine 1944. Povlačili su se pješačeći prema Donjem Miholjcu, sa zapovjednikom Franom Masarinijem. Borbe su trajale dva dana i dvije noći bez prestanka pa nisu uopće spavali. On je čitavo to vrijeme bio pri krugovalnoj postaji.

Zima je bila iznimno hladna, s puno snijega, a kako je Milko bio jako umoran i pospan, nije ni osjetio da ga je metak pogodio u rebra, nego tek kad se srušio i vidio krv. Njegovi suborci su mislili da je mrtav pa su krenuli dalje ostavivši ga na terenu. Zatim je u polusvijesti čuo kako mu prilaze dvije partizanke, a jedna od njih je uperila pušku na njegova prsa kako bi ga ubila u slučaju da je još živ. Kako je bio u polusvijesti, nije bio siguran hoće li ga ubiti ili neće, a kako je ostao živ, zaključio je da je partizanka mislila da je on mrtav pa nije htjela trošiti metak na njega.

Jedna od tih dviju partizanki skinula je s njegovih nogu čizme i tako su njih dvije krenule dalje. Milko se nastavio pretvarati, do kasno u noć, da je mrtav. Zatim se uspio podići i po mjesečini je krenuo dalje, krvareći i u bolovima, bos po snijegu, šuljajući se do prvoga mosta nekih 700 metara dalje. Htio je provjeriti jesu li tamo još partizani, a kad se uvjerio da može dalje, krenuo je do prve kuće, pokucao na vrata, a ljudi koji su sjedili za stolom, primili su ga odmah u svoju kuću. Bilo je rizično pokucati na tuđa vrata jer seljaci su ga mogli predati partizanima, no on je znao iz svoga iskustva da su im seljaci bili skloni pa se nije bojao. Taj seljak ga je sutradan kolima odvezao prema Donjemu Miholjcu. Na glavnoj cesti su naišli na njegovu jedinicu, koja je poduzela protuudar od Slatine preko Suhopolja pa do Voćina. Najprije je bio na liječenju u vojnoj bolnici u Osijeku, a nakon što je izašao iz bolnice, ostao je tamo raditi na vojnoj postaji jer su domobrani koji su je vodili pobjegli u partizane. Tijekom borbi, Milko je radio kao krugovalničar i bio je neposredno pod zapovjednikom pukovnije, pukovnikom Ivanom Štirom.

U dočasničku školu je povukao dvoje braće, koji su prošli križni put, nakon kojega su kao maloljetnici pušteni kući. Poslije križnog puta, vratili su se u Viroviticu, a mlađi brat Ivica, koji danas živi u Kanadi, otišao je u Bakar na pomorsku akademiju gdje je stekao diplomu strojarskog inženjera i poslije je putovao cijelim svijetom te se odselio s obitelji u Kanadu. Stariji brat Vlado radio je u Rijeci kao tokar, gdje je živio sa svojom obitelji, a tu je i umro.

Povlačenje iz Hrvatske i početak izbjegličke golgote

Kad je Milko stigao u Zagreb iz Osijeka, bio je smješten u vojnu zgradu na Bukovcu, gdje je neko vrijeme predavao vojno krugovalništvo novim pitomcima. Tamo je pronašao kolege Perezu i Bublića koji su do tada radili na aerodromu u Zemuniku. Zapovjednik Vojne postaje bio je satnik Bilić. Tu je Milko ostao do povlačenja iz Zagreba i to do nedjelje 6. svibnja 1945. Vojna postaja bila je smještena na Markovu trgu, a Milko je zajedno s kolegama Dragom Bublićem, Vladom Perezom, Franjom Meštrovićem te kolegom Kihalićem bio dodijeljen glavnom stožeru. Svi su bili podijeljeni radiopostajama u tri kamiona, koja su slijedila poglavara države, dr. Antu Pavelića, i uputili su se prema sjeveru, prema Sloveniji. Prvu noć su proveli u Krapini, zatim su krenuli prema Mariboru, gdje su prešli granicu prema Austriji.

Pri prelasku u Austriju naređeno im je da pošalju zadnje poruke hrvatskoj vojsci u povlačenju te da nakon toga unište sve vojne radiopostaje i da se svatko nastoji spasiti na svoj način. Do tamo su putovali otprilike četiri dana. Najprije su došli do Judensburga te do Leobena. Tu su bili bombardirani i pokraj Leobena Milko je vidio kako se poglavar države, preodjeven u tirolsko odijelo u kratkim kožnatim hlačama, upućuje pješice sam u šumu. Milko se rastao s kolegama Perezom i Bublićem, s kojima se opet susreo tek u Fermu.

Oni koji su tu ostali, lutali su šumom te su nakon dva, tri dana prešli rijeku Ems i došli do Amerikanaca, koji su bili na drugoj strani rijeke. Dok su bili kod Amerikanaca, u logoru koji je bio okružen žicom, dva tjedna nisu dobili nikakvu hranu. Spavali su na zemlji pod vedrim nebom. Kako nije ugodno ležati na zemlji i spavati na otvorenome, čupali su travu od koje su s granama napravili zemunicu, u kojoj se smjestilo njih četvero, uključivši i kolegu Franju Meštrovića. Trava im je bila jedina hrana. Tamo su ostali do 26. svibnja, a Amerikanci su im oduzeli svu dokumentaciju i dali im otpusnicu iz logora. Milkova otpusnica je glasila „Certificate of Discharge - Control Form D-2-14" koju je izdao „Headquarters - 31st Infantry Regiment", a potpisao Donald Falk, „2nd It. Lnf". Kad su Amerikanci sve to obavili, vlakom su ih prebacili u Mauerkirchner kraj Salzburga, gdje su ih predali Englezima. Konačno su bili prebačeni u jedan drugi logor kraj Salzachbruckea, koji su vodili Englezi i u kojemu su na drugoj strani vidjeli četnike i jugoslavenske oficire koji su krenuli dobrovoljno natrag u Jugoslaviju.

Crna maska

U tom logoru, koji je činio skup baraka, bile su smještene po četiri osobe u svakoj prostoriji, a pet soba bilo je na svakoj strani barake, koje su bile odvojene hodnikom u sredini. U Milkovoj sobi bio je bojnik Ivan Kralj, zatim Milkov kolega Franjo Meštrović te jedan stariji čovjek, kojemu je Milko zaboravio prezime, sjeća se da je bio Hercegovac. I dok su oni jedne noć duboko spavali, iznenada su ih probudili Englezi koji su došli u sobu s maskiranom osobom, a po stasu se moglo zaključiti da je riječ o muškarcu. Taj maskirani muškarac, koji je s Englezima obilazio sve sobe, u svakoj je uperio prstom u pojedince koje su Englezi izveli iz sobe. Iz Milkove sobe su izvedena dvojica, i to Ivan Kralj i taj stariji čovjek. Njih je progutala noć, o njima se više nikada nije čulo. Sutradan ujutro su doznali da su mnogi iz ostalih soba odvedeni, a da je 'crna

maska' bio Hrvat logoraš koji je izdao svoje sunarodnjake. Oni su pretpostavljali tko bi to mogao biti. To se dogodilo otprilike u srpnju ili kolovozu 1945. godine.

Put prema Italiji

Kako se nitko više nije osjećao sigurnim u engleskom logoru, Milku je bila namjera da s još četvero ili petero ljudi ode prema drugim logorima pa su konačno krenuli prema Italiji, gdje je bilo puno hrvatskih izbjeglica. Napustili su taj logor kraj Salzburga, stigli su do Sazderheldena, smjestili se u jedan veći logor u kojemu su ostali do zime. Tako su se u svakome novom logoru upoznali s novim ljudima s kojima su dijelili istu sudbinu pa je tamo Milko upoznao jednoga Senjanina, Borisa Butorca. Njega smo nakon dugo godina opet susreli u Australiji. Kasnije se to prijateljstvo u Australiji pretvorilo i u kumstvo.

Sudbina izbjeglica neprestano ih je pratila pa je Milko odlučio s još nekoliko prijatelja otići dalje u logor Fermo u Italiji. Na tom putu produžili su u Austriju prema Spittalu, odakle su opet krenuli prema Lienzu. Tamo su se našli s jednim čovjekom koji ih je noću prebacio pješice pokraj Belluna u Italiju, gdje su uhvatili vlak za daljnji put prema Fermu.

Logor Fermo u Italiji - raspoređivanje logoraša na crne, sive i bijele

U vlaku nisu platili karte, a kondukteru su rekli da nemaju novca jer su izbjeglice pa su tako putovali kroz Veronu, Bolognu, Anconu i napokon stigli u Porto San Giogio, odakle su proslijedili do Ferma, gdje je bio veliki sabirni logor za izbjeglice, a u kojemu je bilo puno Hrvata. To je bilo zimi 1945./1946. Kad su stigli u logor, administraciju su vodili Hrvati te su se osjećali sigurnijima. Logor su vodili Englezi, koji su ih smjestili u jednu veliku prostoriju koja je nekad bila skladište. Ukupno je bilo oko 16 takvih zgrada (skladišta), a Milko je bio smješten u zgradu broj 14, u kojoj su bili uglavnom samci, i to njih dvjestotinjak. Taj logor bio je otvoren za izbjeglice 15. kolovoza 1945., a zatvoren 1948. godine.

Sve te barake su bile jednosobne pa su svi zajedno u svakoj od njih cijeli dan boravili i spavali. Poslije su bili postavljeni, zbog minimalne privatnosti, paravani od materijala. Tu je Milko upoznao još jednog Senjanina, Krešu Župana, koji se kasnije pridružio Kavranovoj grupi, koja je upala u Udbinu klopku da se vrate u Hrvatsku. Udba ih je dočekala pa je Krešo Župan, nakon što ga je mučila Udba, i ubijen. Tvrdili su da si je sam oduzeo život. Taj dečko je bio poznat u Senju po svojemu dobrom karakteru, svi Senjani su ga voljeli, bio je popularan među mladeži, a posebice zato što je pjevao i svirao harmoniku. Nikada nikome nije ništa nažao učinio. Njegov brat Ante je završio na sličan način. Sam Kavran, kao i ostali koji su sudjelovali u toj aferi, bili su izdani, mučeni i pogubljeni.

Pukovnik Ivan Štir, kojega sam 1996. srela u Argentini, pričao mi je kako je znao što se sprema Kavranoj grupi, a to je doznao preko jednoga Ukrajinca, koji je bio blizak Englezima. Pukovnik Štir im je to prenio, no nisu ga poslušali. Milko je u Fermu sreo svoga kolegu iz vojske, Vladu Perezu. Tada su shvatili da su od 52 polaznika njihove vojne škole još samo njih trojica ostali živi. Nakon što su stigli u Fermo, stalno su bili ispitivani, dolazile su različite komisije koje su to obavljale. Zatim su te komisije ocjenjivale ljude kao „crne", „sive" i „bijele". Svi „crni" su uskoro nestali iz logora.

Milko je saznao, i to tek u Bagnoliju, da je bio okvalificiran kao „sivi", poput mnogih u logoru Fermo. Dok su bili u Fermu, svi „bijeli" su mogli emigrirati u druge zemlje bez teškoća, dok su „sivi" morali čekati da postanu „bijeli", dakle do prikupljanja dodatnih podataka. Svi oni koji su bili tako obilježeni, bojali su se da će ih Talijani predati Jugoslaviji pa su neki bježali iz logora, dok su drugi čekali da se njihovo ime pojavi na listi „bijelih". Te liste su bile na oglasnoj ploči logora.

U Fermu je hrana bila vrlo loša i nije je bilo dovoljno. Svi su uvijek bili gladni. I tako su neki odlučili otići u Rim s namjerom da se prijave u francuskom veleposlanstvu u Legiju stranaca jer su čuli da Francuzi sve kandidate za Legiju stranaca drže u svojim vojarnama prije nego što se kandidati odluče potpisati pristup Legiji. To su učinili jer su stalno bili gladni. Iz Ferma su putovali do Rima preko Ancone, zaustavili su se u Loretu, gdje su usput razgledali svjetski poznatu katedralu.

Poslije su nastavili do Rima, ne plaćajući vozne karte u vlaku. Imali su namjeru dobro se najesti u sabiralištu Legije u Rimu, i onda se vratiti u Fermo. No, Francuzi su imali svoje sabiralište u Napulju, kamo su ih poslali. Ipak su odustali od toga jer su znali da kad stignu u Napulj i upišu se u Legiju, teško će iz nje izaći. I tako su se opet nakon dva dana vratili gladni u Fermo, gdje je Milko bio do polovice 1946. kada je s još nekima u prvoj grupi prebačen u Bagnoli pokraj Napulja.

Slika 24. Budući suprug Milko, fotografirano u talijanskom logoru Fermo 1947.

Slika 25. Milko u društvu prijatelja u izbjegličkom logoru Fermo u Italiji 1947. (sjedi lijevo).

U Bagnoliju su bili smješteni u jedan logor, koji je prije bio fašistička časnička škola. Te zgrade su imale čak i tunele ispod brda, a logor Bagnoli bio je pod engleskom upravom. Tamo su bili sve dok se Saveznici nisu povukli iz Italije, a onda su vlakovima bili prebačeni u Darmstadt u Njemačku, gdje su bili smješteni u školi u Dieburgu. Oni koji su tamo prispjeli, odmah su morali ići na prisilan rad, na izgradnju pruge. Hrana je bila loša i oskudna pa su bili uvijek gladni. I to je trajalo do zime 1947., kada su ukrcani u vlak i odvezeni za Hamburg, gdje su od naših svećenika dobili putovnicu Crvenoga križa te su se u Hamburgu trebali ukrcati na brod „Entre Rios" za Argentinu. No, nisu se uspjeli tom prilikom ukrcati na brod jer ih je bilo previše pa su bili poslani natrag i tek su nakon dva mjeseca, početkom siječnja, bili ukrcani na taj brod. Konačno su u veljači 1948. stigli u Buenos Aires. Nakon dolaska u Argentinu bili su smješteni u „Hotel Inmigrantes", koji je bio okružen žicom i u tom hotelu su morali biti cijeli mjesec jer nisu imali dozvolu za izlaz u Buenos Aires.

Poslije su bili prebačeni u novo naselje za emigrante, odakle je Milko bio opet premješten na aerodrom Ezeiza, gdje su živjeli u velikim barakama. Tamo je bilo nekoliko stotina ljudi, uglavnom Hrvata, a nešto manje Talijana. Milko je odmah počeo raditi kao električar, u struci koja je bila najbliža onome što je naučio u časničkoj školi. Kako je manjkalo radne snage, vlasti nisu pitale za dokumente jer su trebali mnogobrojnu radnu snagu za izgradnju novoga aerodroma. Tu su se našli i mnogi Hrvati profesionalci, koji su već bili angažirani na brodu, prije iskrcaja u Buenos Airesu.

III. KONAČNO ODREDIŠTE ARGENTINA

Dolazak u Buenos Aires

U Argentini, a posebice u Buenos Airesu, bilo je puno Hrvata. Oni su se odmah dobro organizirali, osnovali su svoj Dom u ulici Salta, u samome središtu Buenos Airesa. Tamo su se redovito svi sastajali, održavali priredbe, osnovali svoj vlastiti pjevački zbor i tamburašku skupinu, kojoj su dali ime „Ciciban". Zajednički su provodili vrijeme kako bi zaboravili na nostalgiju za domovinom. Bilo je tu i obitelji koje su napustile Hrvatsku, a bilo je i puno samaca, zatim udovica s djecom, čiji su muževi stradali većinom na Bleiburgu ili su završili na križnome putu.

Uz to, sve obitelji su se međusobno poznavale i posjećivale, ne samo radi zajedničkoga druženja, nego i radi druženja djece. Najveća prepreka za druženje bio je prijevoz jer je Buenos Aires raštrkan pa se treba dugo voziti od jednoga kraja grada do drugoga. U to doba Hrvati nisu imali automobile pa su ovisili o lokalnom prijevozu autobusima, a autobusi su rijetko vozili i bili su često prepuni.

Redovito se išlo na svete mise, a poslije toga se išlo na zajednički ručak, i to često u Hrvatski dom gdje se pripremala domaća hrana i gdje je vladala ugodna domaća atmosfera.

Novi život nakon plesa u Hrvatskome domu u Buenos Airesu

Nakon dolaska u Buenos Aires, Milko je svoj novi radni život započeo kao električar. Na aerodromu Ezeiza radio je pet, šest mjeseci, zatim je otišao u Patagoniju, 2.000 kilometara udaljenu od Buenos Airesa. Tamo su već bili neki Hrvati, na čiji poziv

su došli i koji su ih dočekali. On je odmah dobio posao u tvrtki „Dorignac". Svi su bili smješteni u jednome naselju koje je to poduzeće za njih sagradilo. Naime, taj dio Patagonije, s gradom Comodoro Rivadavia, oduvijek je bio pod vojnom kontrolom pa su oni zapravo radili za vojsku. U Comodoru Rivadaviji naišao je na svoga vjeroučitelja iz drugoga i trećega razreda gimnazije u Virovitici, velečasnog Osvalda Totha, koji mu je također bio vjeroučitelj u prvome razredu klasične gimnazije u Varaždinu. Milko mu je na misi služio kao ministrant. Život u Patagoniji bio je život bezbrižnog samca, a potrajao je dvije i pol godine. Novac koji su zaradili tijekom tjedna potrošili bi tijekom vikenda na provod u gradu Comodoro Rivadaviji. Toliko su bili rasipni da bi se taksijem vozili od radnoga mjesta do grada. Milko se zatim vratio u Buenos Aires, gdje smo se nas dvoje 1955. i upoznali.

I valjda je sudbina odredila da smo se nas dvoje upoznali uoči Milkova rođendana 19. veljače 1955. u Hrvatskome domu 'Salta' (ime dobiveno po ulici u kojoj se dom nalazio). Milko je te noći svirao u tamburaškoj skupini „Ciciban", a ja sam bila u društvu svoje starije sestre Dolores i njezina supruga Mate. S nama je bio i jedan Zagrepčanin, Ivo Drenski, koji je živio sam pa je u našemu društvu pronašao nadomjestak za svoju obitelj, koju je ostavio iza sebe u Hrvatskoj. Te noći se birala 'Miss Croatia', a titula je bila namijenjena onoj kandidatkinji koja proda najviše tombolskih karata. Sav novac od tombole išao je za otplatu duga tog doma. Te noći sam bila jedna od kandidatkinja, a Ivo Drenski nakupovao je toliko karata od mene da sam osvojila titulu 'Miss Croatia'. Ostali smo dugo na zabavi pa nam se Milko pridružio nakon sviranja. Odmah smo shvatili kako imamo puno zajedničkoga pa smo počeli 'hodati', a nakon kratkog vremena odlučili smo se vjenčati. Kako smo oboje lutali svijetom od nemila do nedraga, željeli smo što prije osnovati vlastitu obitelj i imati svoj krov nad glavom. Bili smo puni ideala i nade u bolju budućnost.

No koliko god smo to žarko željeli, u tome su nas spriječile neke zapreke koje smo morali prijeći. Naime, kada je moja sestra Dolores sređivala dokumente za mene i Jadranku, u to doba je ulaz u Argentinu bio ograničen uvjetom da novi emigranti moraju imati stalni boravak najmanje 100 kilometara od Buenos Airesa. Glavni grad je bio toliko prenapučen da je problem infrastrukture novih naselja bio golem jer je bio iznimno veliki priljev pridošlih emigranata. Tako je moja sestra sredila naše boravište preko svojih znanaca koji su živjeli nekoliko stotina kilometara od Buenos Airesa, prikazavši u dokumentima da ćemo raditi i stanovati kod njih. Uz to, u to je vrijeme vladao Juan Peron pa su se mnogi doselili u Buenos Aires, a najviše je bilo 'descamisadosa' (beskućnika) kojima je Peron pružao sve privilegije koje nisu imali u svojim provincijama, s ciljem da oni podrže njegovu vladavinu.

Milko je odlučio raditi izvan Buenos Airesa kako bi zarađivao više jer smo oboje bili bez ikakvih sredstava za početak zajedničkog života. Zbog moga boravišnog statusa morali smo se vjenčati izvan Buenos Airesa. Tako smo otišli u Villa Constitución, pokraj Rosaría, mjesto udaljeno otprilike 400 kilometara od Buenos Airesa. Tamo je živio Slavko, naš budući vjenčani kum, inače brat moje ujne Vjere Milković, koja je živjela u Švicarskoj. Oni su se nakon dolaska u Argentinu naselili u provinciji.

U Villa Constitución vjenčali smo se 22. prosinca 1955. Vjenčanje je bilo vrlo skromno, tek su kumovi bili prisutni, uz Slavkovu obitelj i njegova prijatelja Vlade. Raspoloženje je te noći podigla Vladina kćerkica Gloria koja je cijelu noć pjevala „Kad se Cigo zaželi". Nakon vjenčanja smo iznajmili jednosobni stan nedaleko od Buenos Airesa, a kako je Milko radio izvan Buenos Airesa, sestra Jadranka je došla živjeti sa mnom.

Slika 26. Mladi supružnici Vanda i Milko u Buenos Airesu, fotogrfirano 1955.

Kao i svaka tek udana žena, i ja sam imala velike snove i očekivanja. Željela sam da imamo barem troje djece, da im pružimo sve što mi nismo imali u djetinjstvu, posebice u doba mladosti, kada nam je stjecajem okolnosti puno toga bilo uskraćeno. Bili smo već u mladosti opterećeni patnjama koje su proizašle iz načina života koji

nam je bio nametnut zbog proganjanja u domovini, a i život u tuđini tražio je golemu požrtvovnost od nas. Uspjeli smo osnovati obitelj, no put nam je bio trnovit, nailazili smo na mnoge teškoće koje bismo ipak nekako svladali i nastavili dalje živjeti s većim zanosom.

Nakon što sam zatrudnjela, rodila se naša prva kći Stela 8. travnja 1957. Moja sreća bila je neopisiva. Tijekom trudnoće osjećala sam se divno, svjesna kako nosim u sebi plod ljubavi, dio nas samih, nešto što nam nitko ne može oduzeti. Porođaj je trajao otprilike 27 sati, bio je prilično težak, no kad sam dobila u ruke to novo stvorenje, koje je težilo 3.140 grama, zaboravila sam na sve boli. U međuvremenu se Milko vratio u Buenos Aires. On je također bio sretan, konačno smo imali ono što smo željeli cijeloga našeg života. Za mene kao majku sve je bilo novo, ništa nisam znala o majčinstvu, a nisam imala nekoga tko bi me u tome podučio. Moje neznanje najviše je došlo do izražaja pri hranjenju djeteta. Naime, misleći da je moje mlijeko dovoljno za prehranu, dijete sam na taj način hranila prvih nekoliko dana, nakon izlaska iz bolnice. No, na Veliku subotu 14. travnja, ona je noću neprestano plakala pa smo te noći morali otići po liječnika. Čim ju je uzeo, liječnik joj je gurnuo žlicu u grlo koju je Stela počela grčevito sisati. Naravno, liječnik je odmah utvrdio da je dijete gladno jer mu majčino mlijeko nije bilo dovoljno. I otad sam je hranila dječjom hranom za njezinu dob.

Stela se rodila u bolnici 'Hospital Aleman' (njemačka bolnica), u središtu Buenos Airesa (gdje se rodila i naša druga kći), a tamo sam je jedanput mjesečno nosila na

Slika 27. Na plaži Rio de la Plata sa šestomjesečnom kćeri Stelom 1957.

preglede i svi nalazi bili su uvijek dobri. Jedini problem koji je kao dijete imala bila su ravna stopala pa je čim je prohodala morala nositi specijalne ortopedske cipelice, koje su joj pomogle. Stela je bila dobro dijete, s njom nismo imali teškoća dok je bila mala. Bila je okružena djecom, voljela je društvo i brzo je naučila 'castellano', verziju španjolskog jezika koja se govori u Južnoj Americi.

Ponekad bismo otišli s njom na ručak u Hrvatski dom u Buenos Airesu, koji je bio nedaleko od željezničke postaje Constitución. To je bila kratka vožnja jer smo bili udaljeni od središta grada samo 20 minuta. U Hrvatskom domu sprijateljila se s vršnjakinjom Dinkom, kćerkom supružnika Domačinović, koji su u tome domu kuhali za sve posjetitelje.

Dinka se jedne subote bezbrižno igrala u predvorju Hrvatskog doma za vrijeme zabave kada su Udbini agenti ubacili bombu u dom. Dinka je na mjestu ostala mrtva. Nedužno dijete je bilo žrtva daleke ruke Jugoslavije.

Kad sam ponovno zatrudnjela, već sam imala iskustva u majčinstvu. S velikim iščekivanjem i radošću nosila sam naše drugo dijete. Međutim, tijekom trudnoće jednom mi je jako pozlilo te je liječnik utvrdio kako moram hitno na operaciju slijepoga crijeva. To se dogodilo u petome mjesecu trudnoće pa iako liječnici nisu bili za operaciju, rizik za mene i dijete bio je velik. Naša druga kći Blanca rodila se 17. kolovoza 1959. Porođaj je opet bio težak, trajao je otprilike 26 sati, a dijete je imalo 10 grama manje od prvoga djeteta, tj. 3.130 grama. Kad je došla na svijet, bila je blijeda i krhka. Ne znam je li to bila posljedica moje operacije za vrijeme trudnoće ili bi se ipak takva rodila i pod normalnim okolnostima. Imala je nakon rođenja dugu kovrčavu crnu kosu, dok je Stela imala nakon rođenja kraću kosu zlatne boje. Bila sam sretna što će sada Stela imati društvo, koje je uvijek tražila.

Slika 28. Kćeri Stela i Blanca u Argentini 1960.

Blanca je od rođenja bila vrlo osjetljiva pa sam je morala stalno nositi liječnicima. Najgore joj je bilo kada smo za Božić 1959. otišli k našem kumu Slavku u Villa Constitución, gdje se razboljela. Tamo je bila uvijek strašna vlaga, a rijeka Parana je uzrok te silne vlage jer je tako široka da se ne vidi drugi kraj obale. U tom kraju vlaga je bila uzrok mnogih bolesti, a bilo je i puno komaraca. Ta nezdrava klima pogoršala je njezino slabo zdravlje. Imala je nešto više od četiri mjeseca, teško je primala hranu te je jako oslabjela. S četiri mjeseca težila je tek nešto više grama nego nakon rođenja.

U to božićno doba naš redoviti liječnik u njemačkoj bolnici bio je na godišnjem odmoru pa sam ovisila o drugim liječnicima koji mi nisu puno pomogli. Davali su joj uglavnom antibiotike, što je u to doba bio odgovor na sve moguće bolesti. Antibiotici su joj više štetili nego što su koristili. Ubili su joj sve mikroorganizme u crijevima, koji su prijeko potrebni za zadržavanje korisnih tvari. Nosila sam je na pregled na hitnu pomoć i to u četiri bolnice, kao i jednome privatnom liječniku. Taj privatni liječnik također joj je dao jake antibiotike.

I to je trajalo mjesec dana, a nakon što sam jedno jutro otišla u ljekarnu po novi antibiotik, ljekarnica je pogledala Blancu i savjetovala mi da odem s njom odmah u bolnicu. Kako se naš liječnik vratio s godišnjeg odmora (inače je po narodnosti bio Nijemac), stavila sam je na stol i rekla mu da čini što god može da je spasi.

On mi je rekao neka prvo bacim sve antibiotike u smeće, kao i sve ostale lijekove, i da Blancu stalno hranim bijelom kukuruznom kašicom jer je uvjeren da će barem dio te hrane uspjeti zadržati. Prepisao joj je i injekcije magnezija, kojih je bilo 20, a koje je trebala primati tijekom 20 dana. Te injekcije su joj trebale nadoknaditi mikroorganizme koje je antibiotik uništio. I tako se ona polako počela oporavljati. Na kraju se sve dobro završilo iako je Blanca i nadalje bila osjetljivog zdravlja. Naši stari su znali reći da je majka najbolji liječnik jer ona instinktivno zna kako je njezinu djetetu, a u to sam se kasnije u životu više puta uvjerila. Medicina liječi tijelo, a ljubav spašava živote! Na žalost, u to sam vrijeme bila opet sama jer je Milko morao raditi izvan Buenos Airesa.

Djeci smo, naravno, htjeli dati hrvatska imena. Blanca je trebala biti Zrinka, kao što je i Stela prvo trebala nositi to ime, no prema argentinskom zakonu djeci se mogu dati samo ona imena koja svatko može izgovoriti, a to su uglavnom bila samo španjolska imena. Iako smo dobro bili prihvaćeni u Argentini, ipak smo se osjećali strancima. Argentina je bila zemlja koja je svoje useljenike poštovala, dok npr. Australija, sa svojim anglosaksonskim mentalitetom, nije bila sklona novim emigrantima.

Mi Hrvati najviše smo se družili međusobno, a naša djeca su isto tako pronašla svoje društvo među djecom naših prijatelja.

Slika 29. Stela i Blanca (u prvom redu) s prijateljima u Argentini 1960.

Ipak, zbog sve lošijih ekonomskih prilika, željeli smo emigrirati u neku drugu zemlju jer smo htjeli djeci osigurati bolju budućnost od one koju smo imali u Argentini. Poslije se odluka da emigriramo iz Argentine pokazala kao dobar potez koji smo povukli na vrijeme i koji nam je promijenio život nabolje.

Jedan od najvećih problema baš u to vrijeme u Argentini bilo je pomanjkanje vode i električne energije. Živjeli smo samo devet kilometara od središta Buenos Airesa, a vode je bilo samo noću, u tako slabom mlazu da smo morali čekati satima da sve posude napunimo vodom. Bilo je teško bez vode u vrijeme kada su djeca bila još u pelenama. Svaka kuća imala je generator za struju, a hladnjaci su radili noću, dok bi se ujutro ponovno sve odmrznulo. Također je bilo problema s odvodom nečiste vode koja se izlijevala na ulicu te je pred svakom zgradom bilo prilično prljavštine. Vladale su i velike vrućine. Sjećam se da je 1959. vrućina bila tako velika da su neki reporteri koji su izvještavali o tome ispekli svježe jaje na užarenom asfaltu. Pa ipak, to je bilo najljepše doba moga života jer sam tada bila sasvim posvećena djeci i Milku i uživala sam u svakom trenutku provedenom s njima.

U to doba pogoršala se i politička situacija u Argentini jer je Peron izgubio vlast, a vojska ju je preuzela. Prije nego što je bio smijenjen, ekonomska situacija bila je već loša. Naime, Peron je bio popularan među masom, davao je mnoge povlastice koje su dovele do ekonomskog kraha. Evita je također bila popularna, nastojala se identificirati s masom, ali njezin život je bio izrazito luksuzan. Pričalo se da je imala oko 27 krznenih bundi (koje nije mogla često nositi zbog tople klime), te ostalu skupocjenu garderobu. Također je imala puno zlatnog nakita. Kao nekadašnja drugorazredna glumica i kao druga Peronova supruga, znala je kako prići masi naroda i zadobiti njihovu naklonost.

Mi smo procijenili situaciju i odlučili potražiti bolju budućnost negdje drugdje. Pisali smo, moja sestra Jadranka i ja, na sve strane ne bismo li dobili negdje ulaz u neku

drugu državu. Pokušali smo dobiti ulazne dokumente za Kanadu i Ameriku. Imali smo neke pozitivne naznake da bismo mogli dobiti ulaz u Kanadu, ali izbio je rat na Sueskom kanalu pa je svaka daljnja kanadska imigracija bila obustavljena.

Također je baš tada Jadrankin dečko, koji je ostao u Hrvatskoj, pobjegao u Italiju i odmah joj se javio. Imao je priliku otići iz Njemačke u Argentinu ili u Australiju, no on se odlučio emigrirati u Australiju. I tako je i ona 1958. otišla u Australiju, tamo se udala pa je pokušavala i nas dovesti u Australiju. U prvome pokušaju je odbijena. Jadranka je opet pokušala i njezina molba je odobrena 27. rujna 1960. U drugoj polovici 1961. spremali smo se na put, i to tri godine nakon Jadrankina odlaska u Australiju.

IV. EMIGRACIJA DRUGI PUT

Sudbonosna odluka o budućnosti obitelji

Kako je Jadranka konačno uspjela dobiti vizu za naš dolazak u Australiju, užurbano smo se pripremali za put te napokon krenuli u listopadu 1961. Nismo bili primljeni u Australiju kao drugi useljenici kojima je država plaćala put te je Jadranka sredila preko katoličke organizacije „Caritas" da nam oni plate put, s tim da ćemo im to u ratama otplaćivati nakon dolaska u Australiju. Tako nam je „Caritas" platio put jer je ekonomska situacija u Argentini bila takva da nismo mogli uštedjeti za put u Australiju. „Caritas" nam je poslao putne karte i rezervacije za hotel u Panami, pri presjedanju iz jednoga broda u drugi. I tako smo 29. listopada 1961. trebali krenuti na put najprije vlakom preko Anda do Santiaga u Čileu, pa produljiti do luke Valparaiso na drugoj strani kontinenta i na Tihom oceanu se ukrcati na brod za Panamu te tamo na drugi brod za Australiju.

Ponijeli smo sa sobom sve što se moglo ponijeti, a što bi nam moglo koristiti u novom domaćinstvu (uključivši moj šivaći stroj, Milkov alat i ostale električne uređaje). I dok smo čekali te nedjelje ujutro s prijateljima na željezničkoj postaji na naš vlak, na megafonu je objavljeno da vlak polazi u normalno vrijeme, ali radi štrajka (koji su bili tada česti), stat će u pola noći, na samome putu. To je značilo da bismo se zatekli na vrhu Anda usred noći te bismo tamo čekali obustavu štrajka. Dakle, ako bismo krenuli tim vlakom, upitno je bilo bismo li stigli na brod. Stoga smo odlučili zrakoplovom odletjeti za Santiago pa produljiti vlakom do Valparaisa kako bismo stigli na brod. I tako smo morali ostaviti sve što smo ponijeli od električnih uređaja. Mogli smo ponijeti nekoliko kovčega, a prijateljima smo ostavili našu teško stečenu opremu za kućanstvo. Samo tek nešto novca koji smo uštedjeli, potrošili smo odmah za skupe zrakoplovne karte. A morali smo uplatiti i predujam za put u Australiju, koji je iznosio 537 američkih dolara.

Slika 30. Izbjeglička drama obitelji Boras Podravac (u nazočnosti kumova Velje i Franje) na kolodvoru u Buenos Airesu, prije polaska u Čile, koji je otkazan radi štrajka željezničara, krajem listopada 1961.

Još jedan daleki put preko mora

Stela i Blanca su cijelim putem plakale, bojale su se zrakoplova, a ni nama nije bilo puno ugodnije jer smo prvi put putovali zrakoplovom. Od Santiaga smo vlakom produljili u Valparaiso.

Valparaiso je vrlo lijep grad, pun kontrasta. To je turističko mjesto bogatih i utočište vrlo siromašnih, koji su po ulicama spavali i prosili. Osobito nam je ostalo u sjećanju da smo u tom gradu vidjeli i jeli banane koje su bile veličinom i debljinom dva puta veće od normalnih banana. Mislim da su te banane dolazile iz prašume na granici Brazila i Argentine.

U Valparaisu smo bili nekoliko dana te smo se 5. studenoga 1961. ukrcali na talijanski brod „Usodimare", koji nas je trebao odvesti u Panamu, preko Balboa na Tihom oceanu do Colona na Atlantskom oceanu, gdje smo opet trebali čekati desetak dana na nizozemski brod „Oranje" kojim smo trebali krenuti prema Sydneyu. Na talijanskom brodu stalno je na meniju bila tjestenina, kao i crno vino, a obroci su bili obilni pa smo svi dobili na težini.

Putem od Valparaisa prema Panami prešli smo zapadnu obalu Južne Amerike, a zaustavili smo se u najsjevernijem gradu Čilea, Arici, zatim smo ponovno stali u Callau, luci glavnoga grada Perua, Lime. Sljedeće stajanje je bilo u luci Buenaventura u Kolumbiji i na kraju u Balboi, na zapadnoj obali Paname.

No tamo se nismo iskrcali, nego smo prešli kanal, putujući do grada Colona, na istočnoj obali Panamskog kanala. Put je bio zanimljiv, vozili smo se brodom devet sati, a duljina kanala je oko 82 kilometara. Prigodom zatvaranja brana, a bilo ih je četiri, javlja se osjećaj straha odnosno nezaobilazna klaustrofobija.

Uz obalu je prašuma i tropska klima. Bilo je uzbudljivo kada smo se našli u prostoru sa željeznim branama koje su se iza nas zatvorile kada se brod podizao, a iste takve brane na drugoj strani su se otvorile te smo tu proceduru prošli četiri puta jer je razlika u razini mora između zapadne i istočne obale Paname od 25 centimetara do 3,5 metra, a ta razlika ovisi o plimi i oseki. Našoj djeci putovanje je bilo zanimljivo.

U Colonu smo odsjeli u hotelu „Washington", gdje smo bili od 18. do 27. studenoga 1961., čekajući brod „Oranje" za Australiju. Na tome nizozemskom brodu tijekom Drugoga svjetskog rata bila je organizirana bolnica.

Dok smo bili u hotelu, odmah smo bili upozoreni na kriminal koji je raširen u tom području te da trebamo biti jako oprezni. Hranu u hotelu trebalo je dodatno platiti pa smo se skromno hranili. Ali kako je to bio jedan od boljih hotela, konačni račun samo za hranu bio je 242 $, što je u ono doba bila velika svota novca.

Na brodu „Oranje" nismo imali luksuzni smještaj. Iako je imao zabavište za djecu, naše kćeri nisu se mogle priključiti zbog neznanja jezika. Na brodu se govorilo samo engleski i nizozemski pa smo se i nehotice suočili sa stvarnošću koja nas je čekala u Australiji jer engleski jezik nismo govorili. Ekvator smo prešli 6. prosinca, na Svetoga Nikolu koji se pojavio s Krampusom na brodu kako bi razveselio djecu. Međutim, naše kćeri su se toliko uplašile Krampusa da su neprestano plakale.

Slika 31. Putovanje iz Argentine u Australiju. Na brodu „Oranje" 1961. proslava sv. Nikole, Stela i Blanca (sjede na podu).

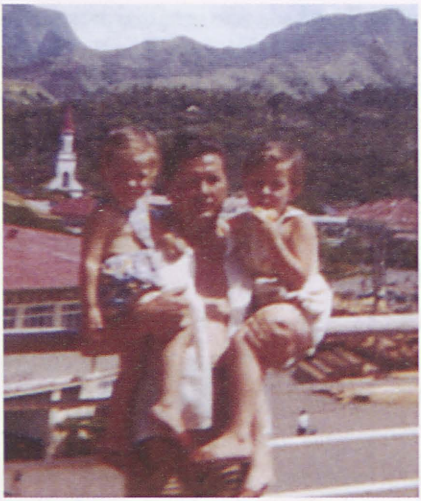

Slika 32. Stela i Blanca na brodu „Oranje" s ocem, 1961.

Slika 33. Stela i Blanca na brodu „Oranje" s majkom, 1961.

Hrana je bila dobra, ali nama neprihvatljiva. Obroci su uglavnom bili preliveni sokom od jabuka, čak je i gulaš bio sladak. Nismo mogli jesti ni juhe jer su i one bile slatke pa smo ostali gladni. Nismo se usudili pitati za drugu hranu jer su svi za našim stolom uživali u tim obrocima, a i nepoznavanje jezika otežavalo nam je situaciju. Loše sam podnosila putovanje brodom te sam uglavnom ležala u kabini. Milko je morao paziti na djecu. Šalili smo se na račun moje morske bolesti jer kao Primorka naučena na buru nisam podnosila valove dok je Milko, rođeni Slavonac, i najgore valove podnosio sasvim dobro.

V. POČETAK U NOVOJ DOMOVINI AUSTRALIJI

Kraj lutanja svijetom

Put od Buenos Airesa pa do Sydneya trajao je mjesec i 18 dana, uključivši i vrijeme čekanja na dolazak prvoga pa drugoga broda. U Sydneyu nas je dočekala moja sestra sa svojom obitelji i jedan njihov prijatelj koji je imao automobil te smo se svi odvezli do kuće moje sestre, u mjestu Kingswoodu koji je udaljen od Sydneya 45 minuta vožnje. Kako su sestra i njezin suprug tek započeli opremati svoje kućanstvo, imali su na zemljištu koje su kupili tek malu jednosobnu baraku u kojoj su stanovali. Trebala im je poslužiti kao privremeni stan jer su namjeravali sagraditi kuću uz tu 'garažu', kako se popularno zvala takva privremena kućica.

Slika 34. Brod „Oranje" pristaje u Sydneyu, 18. prosinca 1961.

Kako tu nije bilo dovoljno mjesta za sve nas, sestra je iznajmila mali karavan (putujuću kućicu), u kojemu smo nas četvero spavali. Bilo je vrlo skučeno, noću nismo mogli spavati od vrućine, a prozori nisu bili zaštićeni mrežama pa ih nismo mogli držati otvorenima jer je komaraca bilo napretek. Blanca je opet bila bolesna, hrana joj nije odgovarala pa je odbijala jesti. Novca nismo imali. Došli smo u Australiju s 50 američkih dolara, s dva kovčega i velikim dugom koji smo morali ubrzo početi otplaćivati. Na svu sreću, posla je bilo, a zapošljavali su i one koji ne znaju engleski.

Milkov radni početak u novoj sredini

Engleska tvornica automobila „Morris" iz Sydneya, poznata po gradnji malih automobila „Mini Minor", stalno je tražila radnike za svoj pogon. I tako je Milko uz pomoć Hrvata koji su tamo radili dobio svoj prvi posao u tvornici automobila, gdje su mnogi novi useljenici već bili zaposleni. Njegova tjedna plaća bila je 19 funti, odnosno 38 dolara. Ubrzo smo pronašli stan kod nekih Poljaka koji su nam iznajmili svoju 'garažu' u kojoj su oni živjeli prije nego što su sagradili kuću ispred te garaže. Kako nismo imali kućanskih uređaja, trebali smo na otplatu kupiti hladnjak, krevete i ostale najpotrebnije stvari jer smo morali ponovno opremiti domaćinstvo. Uz to smo trebali početi otplaćivati dug za putovanje, no na sreću nismo trebali plaćati nikakve kamate.

Bilo nam je teško! Od Milkovih 19 funta na tjedan, tri i pol funte smo tjedno plaćali stan, a preostalim novcem smo plaćali prvi tjedan pet funti otplatu duga za put, drugi tjedan pet funti otplatu za pokućstvo i hladnjak, dok smo treći tjedan otplaćivali šivaći stroj, a četvrti tjedan smo kupovali potrepštine za kuću. Preostalim novcem smo trebali živjeti, u što je bio uključen svakidašnji Milkov put u Sydney i natrag. Hranu smo kupovali prema našim skromnim mogućnostima, za najviše tri funte. Tada sam odlučila peglati ne bih li zaradila barem nešto novca. No taj posao je bio zahtjevan. Plaćalo se po satu, a puno se očekivalo pa bih potrošila dvostruko više vremena na peglanju, nego što bih zaradila.

Čim sam stigla u Australiju, kupila sam šivaći stroj, koji i nakon 50 godina još uvijek radi. Djeci i sebi sam sve šivala, a prema potrebi i Milku. Jedino sam kupovala školske uniforme koje djeca u katoličkim školama moraju nositi.

Ekonomska situacija nije se popravljala unatoč našim naporima. Caritas nam je omogućio da otplaćujemo put najmanje pet funta mjesečno, što smo i učinili, a ot-

platu smo namjeravali povisiti kad nam se financijska situacija popravi. Ukupan dug je iznosio 1.400 US $, odnosno 630 australskih funta. Trebali smo ga otplaćivati desetak godina. No ipak smo ga isplatili već u pet godina. Zadnju ratu od 106,60 AU $ smo platili u kolovozu 1967. Bojali smo se da nam se nešto ne dogodi odnosno da djeca ne ostanu 'na ulici' bez ičega pa smo htjeli kupiti manju kuću koju bismo plaćali novcem od stanarine.

Nakon nekoliko mjeseci rada u tvornici automobila, u kolovozu 1962. Milko je predao molbu za novi posao na velikoj hidroelektrani u australskim snježnim planinama. Tu su također radili mnogi Hrvati, ali i ostali emigranti njemačke, talijanske i grčke nacionalnosti.

Uvijek sam strahovala za Milka jer je radio u teškim uvjetima, najviše na miniranju tunela. Prosječno bi po svakoj milji stradao jedan čovjek, a često bi to bio baš Hrvat. Nastojali smo što prije otplatiti dugove.

Na 'Snowy projektu' radilo je oko 100.000 ljudi iz 30 različitih zemalja, a najveći broj zaposlenih u isto vrijeme bio je oko 7.300 radnika.

Dužina tunela koji se gradio je 145 kilometara. Kako je Australija najsuša zemlja na svijetu te oskudijeva vodom, pitanje vode moralo se početi rješavati zbog velikog porasta stanovništva. I tako je započeo 1949. godine veliki projekt nazvan 'Snowy Mountains Scheme', jedan od sedam najvećih inženjerskih projekata u svijetu, a svakako najveći u Australiji. Izgradnja je trajala 25 godina, a nakon završetka projekta strujom su se opskrbljivali svi veliki australski gradovi osim Pertha, i to uz pomoć sedam električnih postaja. Cijena projekta trebala je biti 800 milijuna funti, odnosno u dolarima 1 milijardu i 600 milijuna dolara, ali do kraja izgradnje cijena projekta je porasla na 3 milijarde i 700 milijuna dolara.

Kad je Milko dobio posao u Snowyju, ekonomska situacija nam se popravila pa smo počeli štedjeti novac za naš vlastiti dom. Bilo mi je teško samoj s djecom jer sam se bojala vlasnika kuće, Poljaka, koji je uvijek bio pijan. Kako je bio sam s djecom jer mu je supruga radila svako poslijepodne, on je pod izgovorom da radi u vrtu pio iza naše kućice jer nije htio da ga njegova djeca vide. Bilo je toliko praznih boca od alkohola uokolo da su po te boce dolazili iz tvornice alkohola.

Ni njegov susjed, također emigrant, nije bio trezniji od njega. Živio je neurednim samačkim životom, a jeo je meso koje je držao na terasi jer nije imao hladnjaka te bi se meso toliko usmrdjelo da je smrad dopirao i do nas.

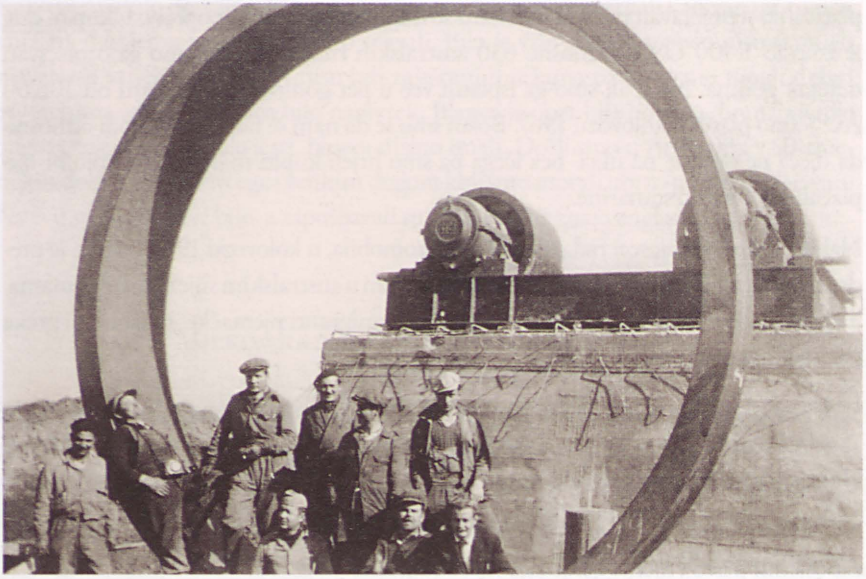

Slika 35. Rad na hidrocentrali: Milko stoji otraga, prvi s lijeva.

Željela sam da se što prije maknemo iz tog okruženja. Prije Milkova odlaska u Snowy, zatrudnjela sam treći put pa sam bila zabrinuta kako ću sve to sama preživjeti. Milko bi izgubio nadnice o kojima smo bili ovisni pa nije mogao biti uz trudnu ženu.

Kad smo došli u Australiju, naša najstarija kći Stela imala je četiri godine i devet mjeseci, a u to doba trebala je krenuti u predškolski obvezni razred. Srećom, škola koju je polazila bila je preko puta kuće u kojoj smo tada živjeli pa nije bilo problema što se toga tiče.

Slika 36. Kopija letka 'Snowy Mountains Scheme' 1999.

Najveći problem predstavljalo nam je neznanje jezika. No, Stela je ubrzo u školi naučila engleski. Milko i ja pokušavali smo naučiti jezik uz pomoć korespondencije koja se sastojala od dvadeset lekcija. To je bila jedina povlastica koju nam je država pružala. Danas je jezična poduka puno bolje organizirana. Svaki novi useljenik ima u svakome gradu plaćene tečajeve, a ako se želi dalje školovati, država mu pruža tu priliku. Isto tako, novi stanovnici imaju pravo na stanove, koje odmah dobiju uz vrlo nisku najamninu koju mogu platiti s obzirom na svoju financijsku situaciju jer ih država u isto vrijeme uzdržava dok ne nađu zaposlenje.

Stela je nakon što je krenula u školu i naučila jezik postala naš 'službeni prevoditelj'. Tako je dolazilo do smiješnih epizoda prilikom prevođenja. Jednom prilikom htjela sam kupiti u mesnici zeca koji je bio jeftin, a to smo si mogli priuštiti s obzirom na financijsku situaciju. Kako nisam znala reći na engleskome mesaru da želim kupiti zeca, zamolila sam Stelu za prijevod, a ona mi je rekla da tražim „bunny rabbita" jer su pred Uskrs učili u školi o čokoladnim zečićima. I tako sam tražila čokoladnog zečića, a mesar je bio zbunjen jer nije prodavao te čokoladne zečiće za djecu. Odgovorio mi je nešto na engleskom, ali opet nisam razumjela što mi govori. No i dalje sam inzistirala na kupnji zeca te je mesar napokon shvatio što želim i prasnuo u smijeh kad je shvatio nesporazum, a i svi ostali u mesnici su se smijali. Bilo mi je jako neugodno i tada sam odlučila sve poduzeti kako bih engleski naučila što prije. Iako svladavanje engleskog nije išlo brzo kao što sam priželjkivala, ipak sam postigla svoj cilj jer sam na kraju uspješno završila australski fakultet u Canberri na kojemu sam dobila diplomu iz socijalnih studija.

Materinski jezik i engleski jezik

Kao roditelje zabrinjavalo nas je kako će naša djeca naučiti hrvatski jezik. Iako su sva djeca brzo naučila novi jezik, uvijek bi u dvojezične djece drugi jezik bio slabije naučen. Naše kćeri nakon dolaska u Australiju počele su zaboravljati španjolski pa smo odlučili s njima govoriti samo hrvatski jer smo vjerovali kako će engleski ionako naučiti u školi. Htjeli smo da nauče materinski jezik i u tome smo uspjeli.

Za ilustraciju kako dobro govore hrvatski spomenut ću događaj iz Dubrovnika, koji smo Stela i ja posjetile 1997. Čistačica u hotelu u kojemu smo odsjeli mislila je da je Stela poznata osoba iz hrvatske javnosti na koju je nalikovala. Kada smo joj rekli da

je ona rođena u Argentini i da je to njezin prvi posjet Hrvatskoj, gospođa se začudila jer nije mogla vjerovati kako Stela tako izvrsno govori hrvatski. To mi je bio najljepši kompliment na tom putu. Ne samo da je ona uz hrvatski naučila dobro engleski, nego je kao i Blanca i Tomislav postigla visoki položaj u australskoj državnoj službi, dok se Zrinka bavi slikarstvom i studira na Fakultetu likovnih umjetnosti.

I danas s djecom govorim samo hrvatskim jezikom, no primijetila sam da ono što djeca nauče u prvih pet godina njihova života ima puno veći učinak na njihov karakterni i intelektualni razvoj nego ono što nauče u kasnijoj dobi, a to se ne odnosi samo na jezik, nego i na sve ostalo. Uz prvo dvoje djece bila sam stalno u kući, a uz drugo dvoje morala sam raditi tako da njihov hrvatski malo 'zapinje'. Naime, često ga doslovce prevode s engleskoga jezika.

Naša kućica – naša slobodica

Silno smo željeli kupiti zemlju s 'garažom' u kojoj bismo mogli živjeti dok ne otplatimo sve dugove, a zatim smo željeli početi graditi kuću. Mjesto St. Marys, u kojemu smo do tada živjeli, bilo je udaljeno od Sydneya 40 minuta vožnje vlakom. Ta su mjesta uz prugu prema zapadu bila uglavnom naseljena radničkom klasom i novim useljenicima. Građevinska zemlja i kuće bile su tada jeftine, što je privlačilo pridošlice. Kako je Milko radio u Snowyju, rijetko je dolazio kući jer je radio sedam dana u tjednu. Međutim, to nam je omogućilo povoljnu financijsku situaciju za kupnju nekretnine. Pronašla sam jednu garažu u Blacktownu, nedaleko od željezničke postaje, koja se prodavala, a uz to je bila u središtu mjesta koje je bilo bliže Sydneyu nego što je bio St. Marys. Cijena te barake bila je oko tisuću funti, koje naravno nismo imali pa smo podignuli kredit od 700 funti u jednoj financijskoj kompaniji, ali uz kamate na dvije godine odnosno još 180 funti. Bili smo prisiljeni prihvatiti tako nepovoljnu ponudu jer su nas ostale kompanije odbile. Ipak smo taj dug uspjeli vratiti u roku manjem od dvije godine. Preostali novac koji nam je manjkao, osim onoga ušteđenog, Milko je posudio od svojih znanaca na radnome mjestu.

I tako smo se u svibnju 1963. uselili u našu prvu 'kuću', a to je bila zapravo baraka s malom kuhinjom, jednom sobom i malom prostorijom koja je trebala biti kupaonica. Kuća je bila na otvorenome terenu, bez ograde, a iza je bila šumica. Zahod je bio vrlo primitivan, praznio se noću i to jedanput tjedno. Nabavili smo vučjaka kako bismo

se osjećali sigurnije. Nazvali smo ga Grom, a režio je na sve koji bi se približili našoj kući. Kako je bio opasan, morali smo ga vezati debelim lancem, međutim, kako je i dalje stalno režao, morali smo pozvati općinsku službu da ga odvede. Čak mu se ni krotitelj pasa nije usudio prići pa sam ga ja morala smjestiti u kavez na kamionu koji ga je odvezao.

Već tada se povećala naša obitelj. Novi član je također bila curica koja se rodila 21. ožujka 1963. Konačno smo iskoristili ime Zrinka. I napokon smo imali svoj dom nakon lutanja svijetom, podstanarstva i ostalih teškoća.

Dok sam nosila Zrinku, išla sam na redovite preglede k liječnici koja je bila Čehinja, a koja je razumjela hrvatski. Ona me poslala roditi umjesto u državnu bolnicu, u mali privatni centar, kojemu je ona bila suvlasnica, a koji sam naravno morala platiti. Kako sam imala novca samo za tri dana boravka u tom privatnom centru, molila sam liječnicu da me ranije pusti kući. Ona nije odmah pristala na to jer su u to doba rodilje ostajale otprilike sedam dana u bolnici nakon porođaja. Moja djeca su tada bila kod moje sestre i kod gazdarice Poljakinje.

Nakon što smo se uselili u kuću, Milko je pronašao posao izvan Sydneya, u mjestu Cobar, oko 800 kilometara udaljenome od nas, što je izazvalo novi financijski izdatak, a to je bio automobil koji je Milku trebao za prijevoz do novog posla.

Slika 37. U Australiji se rodila treća kći Podravčevih Zrinka. Trenuci zajedničkog uživanja pred obiteljskom kućicom u Blacktownu 1963.

Odlučili smo kupiti automobil na kredit na pet godina, jednu malu Mazdu s dvoja vrata čija jačina motora je bila kao u jednog malo jačeg motorbicikla, a koštala je samo 813 funta. Tada se još sve računalo u funtama, a 1966. prešlo se na decimalni sustav.

Taj prijelaz na novi decimalni sustav mi useljenici jedva smo dočekali. Australska funta se sastojala od 20 šilinga, a svaki šiling od 12 penija. Najprije je trebalo zbrajati penije do 12 i prikazati ih kao jedan šiling, pa onda šilinge do 20 i pretvoriti ih u jednu funtu i na kraju sve te funte zbrojiti. Tako smo teško preračunavali račune za namirnice, a nismo imali ni kalkulatore ni računala. Bilo nam je teško zbrajati i ostale mjere, no iako ih nismo često upotrebljavali, ipak smo ih morali razumjeti.

Školovanje djece

Djeca su se brzo uključila u svoje škole, a to su bile privatne katoličke škole za koje smo trebali plaćati određenu svotu. Nije nam bilo žao dati novac za školovanje iako ga nismo imali dovoljno, a vjerovali smo kako će im časne sestre posvetiti više pažnje u učenju jezika i općenito u odgoju nego što bi to bio slučaj u državnoj školi. Obje starije kćeri brzo su počele govoriti engleski, a Zrinka je uz mene govorila hrvatski. Bilo mi je drago što smo dobili i treće dijete jer sam oduvijek željela imati toliko djece, a i željela sam da oni imaju u životu jedno drugo kako se ne bi osjećali usamljeno u tuđem svijetu. U kući je vladao mali jednostranački parlament jer su se one uvijek dobro slagale, bilo je ponekad i svađe, ali rijetko, a tako je i danas kad imaju svoje obitelji.

Bez obzira na sve žrtve i odricanja tijekom podizanja djece, neizmjerno sam zadovoljna njihovim sadašnjim životima, njihovim postignućima. Kćerima se pridružio i brat Tomislav koji se rodio 1972. Njegovo rođenje dočekali smo svi s veseljem. Polako se raspršio i majčinski strah koji me pratio, zabrinutost o budućnosti djece u tuđem svijetu. Uživam pratiti njihove sadašnje sređene živote, za koje smo se Milko i ja i te kako borili.

Kad je posao u mjestu Cobar bio dovršen, Milko se vratio kući, ali se tada razbolio. Bila mu je operirana žuč. Na svu sreću operaciju koja je obavljena u bolnici u Blacktownu, nedaleko od naše kuće, nismo trebali platiti. Djeca su konačno imala oca u kući, a meni je bilo puno lakše i osjećala sam se sigurnije. Prije toga sam se oslanjala na dobre susjede, opet Poljake, koji su živjeli preko ceste, a koji su mi uvijek pomagali kad je bilo potrebno.

U kući koja nije imala ogradu niti bilo kakvu zaštitu, osjećala sam se nazaštićeno bez supruga, a taj je dojam pojačavala činjenica da su nam susjedi bili alkoholičari s troje djece i puno pasa, te su se stalno svađali. Imali smo dvorište obraslo travom, gdje su se djeca često igrala. Zrinka je dobila opekline po nogama, koje su se pretvorile u ranice. Kako to druga djeca nisu imala, nismo znali uzrok tim ranicama. Liječnica Čehinja prepisala joj je lijekove i kreme za mazanje te mi je dala upute koju hranu smije jesti, a koju ne. Međutim, ništa joj nije pomagalo.

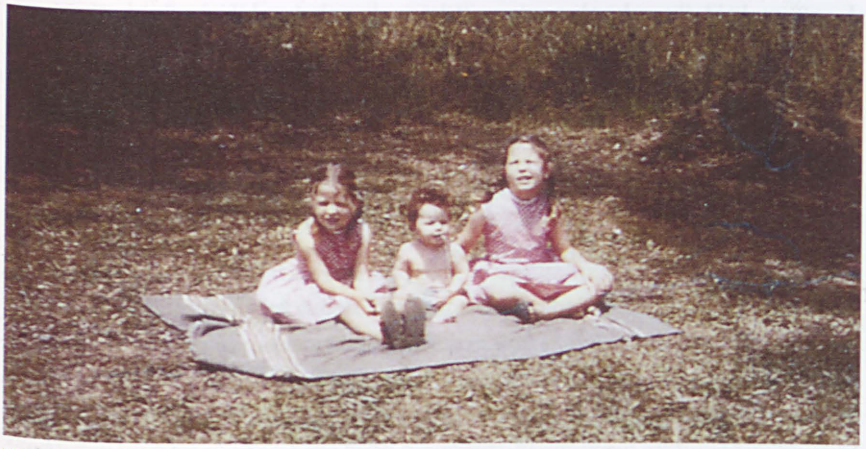

Slika 38. Tri sestre sjede na terenu, bez zaštitne ograde oko kuće, 1965.

Kada je liječnica vidjela da lijekovi nisu djelovali, prepisala je novi lijek, a zadnji lijek koji joj je dala bio je štetan za zdravlje djeteta. Već pri prvoj dozi toga lijeka, Zrinka je počela modriti, a pri uzimanju druge doze sasvim se ukočila. Umotala sam je i odnijela pješice u ordinaciju jer nas Milko nije mogao odvesti automobilom pošto je tek izašao iz bolnice nakon operacije. Liječnica je pozvala specijalista iz Sydneya da hitno dođe, a on je stigao u Blacktown za pola sata. Vidjela sam na licu liječnice da se bojala najgorega, bila je sva očajna. Specijalist ju je pregledao, dao joj injekciju, a nakon određenog vremena bilo je primjetno da je Zrinki bolje pa su nas poslali kući. Liječnica se nije nikada ispričala zbog pogrešnog liječenja niti je htjela poslije spominjati taj događaj, a ja sam se uvjerila još jedanput da majčinski instinkt može spasiti dijete.

Da mi se nešto slično dogodilo nekoliko godina kasnije, sigurno bih drukčije reagirala. Toga je i liječnica bila svjesna jer je znala da pridošli ne znaju jezik ni svoja građanska prava. Tako je bilo i u drugim područjima života dok nismo naučili engleski. Kad smo se preselili u Canberru, Zrinkina alergija nestala je zauvijek.

Moj prvi posao u Australiji

Kad se Milko vratio na posao u Sydney, zarađivao je znatno manje. Počela sam se baviti mišlju da se zaposlim jer smo otplaćivali kredit za kuću, automobil i za put u Australiju. Milkovo radno vrijeme započinjalo je rano ujutro, ali je rano i završavalo te je on bio u rano popodne već kod kuće. Stoga sam razmišljala o uredskom poslu kako bismo se uskladili. Govorila sam tri jezika (hrvatski, talijanski i španjolski), a u engleskom sam dosta napredovala te sam tražila posao na kojem bih mogla iskoristiti znanje tih jezika. Redovito sam pratila oglase u novinama, slala molbe, no bez uspjeha. Poslala sam molbu i u „Reader's Digest", poznatu svjetsku izdavačku kuću.

Njihov mjesečni magazin uvijek sam čitala sa zanimanjem, a tako sam usavršavala engleski jezik. Drugi jezik brže se nauči čitajući nego pohađajući suhoparne tečajeve. I tako sam pronašla u novinama oglas za činovnike u njihovu knjigovodstvu, a stajalo je da zapošljavaju ljude sa svih kontinenata.

Moja molba je uspješno riješena, što znači da sam dobila zaposlenje u računovodstvu. I tamo sam upoznala činovnike koji su govorili različitim stupnjevima engleskoga jezika, ali svi smo željeli jezik naučiti što prije. Sprijateljila sam se s jednom poljskom Židovkom, zatim s jednom Grkinjom, a sve smo na neki način dijelile istu sudbinu. Najveći problem bilo mi je putovanje ujutro u Sydney, kao i povratak na večer kući. Vlakovi su uvijek bili prenatrpani, nemoguće je bilo pronaći slobodno mjesto u vlaku.

Kako sam putovala vlakom, a radno vrijeme počinjalo je u devet sati, već u osam sati sam bila u vlaku kojim bih stigla do željezničke postaje „Central" te sam odatle otpješačila do zgrade „Reader's Digesta", a istim putem sam se vraćala kući nakon 17 sati i stigla bih u 18 sati. Najteže mi je bilo ostaviti dvije kćeri koje su išle u školu jer su same morale ići na školski autobus koji je prolazio ispred naše kuće nešto prije devet sati. Milko je ujutro vodio Zrinku u privatni dječji vrtić, koji je držala jedna Mađarica, pa ona tamo nije mogla naučiti engleski. Popodne nam je bilo lakše jer je Milko dolazio s posla prije mene.

Tijekom školskih praznika nismo mogli nikoga angažirati da pazi na djecu, no kćeri su se vrlo dobro snašle i pazile jedna na drugu. Stela je u svojoj devetoj godini bila glava kuće dok nas roditelja nije bilo. U ono doba nismo imali telefon pa nisam mogla djecu nazvati i provjeriti kako su. Bila sam stalno zabrinuta je li sve u redu.

No taj dio života imao je i pozitivne strane. U to doba kćeri su dijelile dobro i zlo, nestašicu mnogih stvari, posebice igračaka koje su druga djeca imala u izobilju.

Naša djeca naučila su cijeniti ono što smo im mogli pružiti, sve su dijelila međusobno i to im je bio dobar temelj za daljnji život. I danas sve međusobno dijele i poštuju obitelj kao najveću svetinju.

Kad se danas osvrnem na to vrijeme, jasno mi je koliko smo bili hrabri i predani obiteljskom životu, koliko smo truda uložili u svladavanje problema, a nismo opterećivali druge našim teškoćama nego smo ih rješavali uzajamnom pomoći. Sigurna sam da nam je Bog pomagao i da smo zbog toga bili još jači.

Australija, zemlja budućnosti

Nakon dolaska u Australiju shvatili smo da je to zemlja budućnosti, rada, reda, mira i napretka. A to smo oduvijek željeli. Znali smo da će nam ovo biti zadnje boravište pa smo htjeli postići najviše za našu obitelj. Nismo puno znali o Australiji, uvijek smo je vezali uz klokane, Aboridžine i suho podneblje. Kad smo pristali brodom u Sydney, ugodno smo se iznenadili jer je krajolik grada bio živopisan, s mnogim neboderima i živahnim ulicama. Nismo ništa znali o povijesti Australije, o njezinu stanovništvu, običajima i ostalim karakteristikama koje čine jedan narod.

U ono doba Australija je imala samo deset i pol milijuna stanovnika. Danas ima više od 22 milijuna. Godine 1901. Australija je imala samo tri i pol milijuna ljudi. Bila je manja od današnje Hrvatske prema broju stanovnika, a prema površini najmanji kontinent na svijetu. Osvajači su uveli, u doba kapetana Cooka, 1788. diskriminaciju protiv domaćih, što je kulminiralo 1901. pri osnivanju australskoga parlamenta, pod pokroviteljstvom engleske krune. Tada je parlament uveo „White Australia Policy", čija svrha je bila primati samo bijelce kao nove useljenike u Australiju. To se opravdavalo time da je Australija okružena Azijatima i Kinezima, koji bi jednoga dana mogli preplaviti taj najmanji kontinent. Taj zakon prestao je vrijediti tek 1950. kad je uveden „Colombo Plan" za studente iz svih azijskih zemalja.

Kao novi useljenici, postali smo australski državljani 16. svibnja 1967.

Godinu dana nakon našega dolaska, tek 1962., prvi put su mogli glasovati domorodci koji su živjeli u Australiji 40.000 godina. Oni čak nisu bili na popisu stanovništva do

1967. Kako je u australskom ustavu bilo izričito naglašeno da se Aboridžini ne mogu ubrojiti u popis stanovništva, ustav je trebao promijeniti, a za to je trebalo provesti referendum, što je Vlada Harolda Holta i učinila. Na tom referendumu je 91% glasača bilo za ukidanje toga dijela ustava, koji se kasnije i promijenio u korist domorodaca.

Uvođenjem politike pod nazivom „White Australia" najgore su prošli Aboridžini. Oni su se počeli buniti, a kako nitko od njih nije imao fakultetsku naobrazbu, svijest o ustavnim pravima polako se budila. Prvi Aboridžin koji je završio fakultet zvao se Charles Perkins. On je u Adelaideu igrao za hrvatski nogometni klub, a uz pomoć športa uspio je dobiti visoko obrazovanje. Nakon Drugoga svjetskog rata Australija je bila jedna od zemalja koja je ovisila o useljeništvu jer se industrijski naglo razvijala, a tada su pokrenuti i mnogi građevinski projekti, poput izgradnje hidrocentrala, „Snowy Mountains Scheme" te je trebalo pronaći stručne djelatnike koje Australija nije imala. Australci koji su s obzirom na svoju stručnu spremu mogli tamo raditi, nisu htjeli prihvatiti takve poslove jer su ionako dobro zarađivali na svojim stalnim poslovima.

Ekonomska situacija u Australiji bila je povoljna za sve one koji su zbog ratnih neprilika napustili svoju zemlju, a među njima je bilo puno stručnjaka u raznim područjima ljudske djelatnosti. No, vladala je diskriminacijska politika u vrijeme laburističke vladavine, na čelu s ministrom useljeništva Arthurom Calwellom. On je bio na tom položaju od 1945. do 1949., u vrijeme masovnog useljavanja u Australiju. Najlakše su se useljavali engleski imigranti jer je vladina politika bila da „na svakoga neanglosaksonskog useljenika treba useliti deset Engleza". Naravno, to nije bilo moguće izvesti.

Danas Australija ima dvostruko više stanovništva otkad smo se mi doselili. Mozaik Australije je šarolik. Došli smo sa svih strana svijeta, svi smo se prilagodili australskim običajima, ali smo zadržali i svoje. U početku nam je nedostajao argentinski narod i njihov latinski temperament, no postupno smo shvatili kako i australski narod ima svojih vrlina. Većinom su to bili ljudi anglosaksonske i irske kulturne tradicije. Vrlo su ljubazni jer nemaju američku superiornost ni englesku pompoznost. Međutim, obiteljske veze nisu im bliske kao u Hrvata.

Novoj mješavini naroda na australskom prostoru pridonijeli smo i mi kao pripadnici staroga europskog naroda. Hrvati su ovdje vrlo cijenjeni, smatraju se poštenim i radišnim narodom koji je pridonio industrijskom razvitku ove države. Život u Australiji naglo se poboljšao, a to smo dijelom mogli zahvaliti i svojoj djeci koja su se izvrsno uklopila u australski život. Nitko ne zna koliko Hrvata ukupno ima u Australiji, no prema popisu stanovništva iz 2001. registrirano je 51.860 osoba koje su rođene u Hr-

vatskoj. Mora se uzeti u obzir da tu nisu uključeni Hrvati rođeni u BiH ili u drugim zemljama, kao ni potomci Hrvata u Australiji. Pojedini stručnjaci procjenjuju da u Australiji živi između 150.000 i 200.000 Hrvata. To je 1% od ukupnoga stanovništva, a takav je postotak i Aboridžina u Australiji.

Posljednja selidba u Canberru

Kad smo se smjestili u našu kućicu u Blacktownu, na koju je Milko dozidao još jednu sobu za djecu, planirali smo izgraditi veću kuću. Gradnja bi tekla polako, ovisno o našim financijskim mogućnostima. Trebali smo najprije otplatiti kredite te zatim štedjeti za gradnju kuće. Moja sestra živjela je sa svojom obitelji u Canberri. Ona i suprug uspjeli su sagraditi kuću za vrlo povoljnu cijenu, pa smo i mi razmišljali bi li nam se isplatila selidba iz Sydneya u Canberru. Naime, lokalna uprava je prodavala zemlju na rasprodaji, po cijeni koju su kupci postavljali, kako bi privukli što više ljudi u Canberru koja je tada bila u zamahu razvitka. Cijena građevinske zemlje ovisila je o tome je li bila veća potražnja ili ponuda pa se događalo da se jedna parcela proda samo za jedan dolar. Stoga smo odlučili prodati našu kućicu u Blacktownu i preseliti se u Canberru. Drugi razlog zbog kojeg nam je Canberra bila privlačna bio je manji broj stanovništva, veće šanse za zaposlenje, mala stopa kriminala, obiteljski stil života građana. Canberra je u to vrijeme imala manje od 100.000 stanovnika i kao državni teritorij bila je administrativno središte Australije u kojem su bila smještena sva ministarstva koja su prije bila raspoređena po drugim većim gradovima. Tu je bio i australski parlament koji je izabrao Canberru za svoje središte. Ime grada na aboridžinskom jeziku znači sastajalište, a grad se pokazao kao idealan izbor za glavni grad jer je između dvaju najvećih australskih gradova, Melbournea i Sydneya, uvijek postojalo suparništvo. Kad je Canberra 1901. postala glavni grad Australije, imala je samo 1.700 stanovnika, a danas ih ima više od 330.000.

Kako sam radila u Sydneyu, svaki dan sam izbivala iz kuće barem deset sati. Otišla bih ujutro dok je još bio mrak i vratila bih se kad bi ponovno bio mrak. To je trajalo godinu i tri mjeseca. Novo zaposlenje u Canberri bio mi je cilj. U to doba državni aparat u Canberri se povećavao pa sam se nadala da ću dobiti zaposlenje u državnoj službi.

U Canberru smo se preselili u siječnju 1968., i to za vrijeme školskih praznika.

Prije preseljenja Milko je otišao u Canberru na rasprodaju zemlje, koja se održavala jedanput mjesečno, te je kupio jednu parcelu za samo 550 dolara. Takva lokacija u Sydneyu bi koštala barem dvadeset puta više. Nakon što smo prodali našu kućicu u Sydneyu za tri tisuće dolara, novac smo uložili u gradnju naše prve prave kuće, u kojoj smo kasnije živjeli 24 godine. To je bio kraj našega lutanja svijetom! Nismo žalili zbog toga jer smo unatoč svim teškoćama postigli ono čemu smo težili čitavoga života. Milko se odmah zaposlio u Canberri, a ja sam tražila zaposlenje u državnoj službi. I dobila sam ga kao privremeni činovnički pomoćnik nižeg stupnja.

Dobila sam posao u odjelu knjigovodstva u Ministarstvu rada. Tada su se razlikovali službenici s maturom od ostalih činovnika te su oni imali manju plaću. Moj staž od sedam godina te knjigovodstveni tečajevi iz Hrvatske nisu bili priznati.

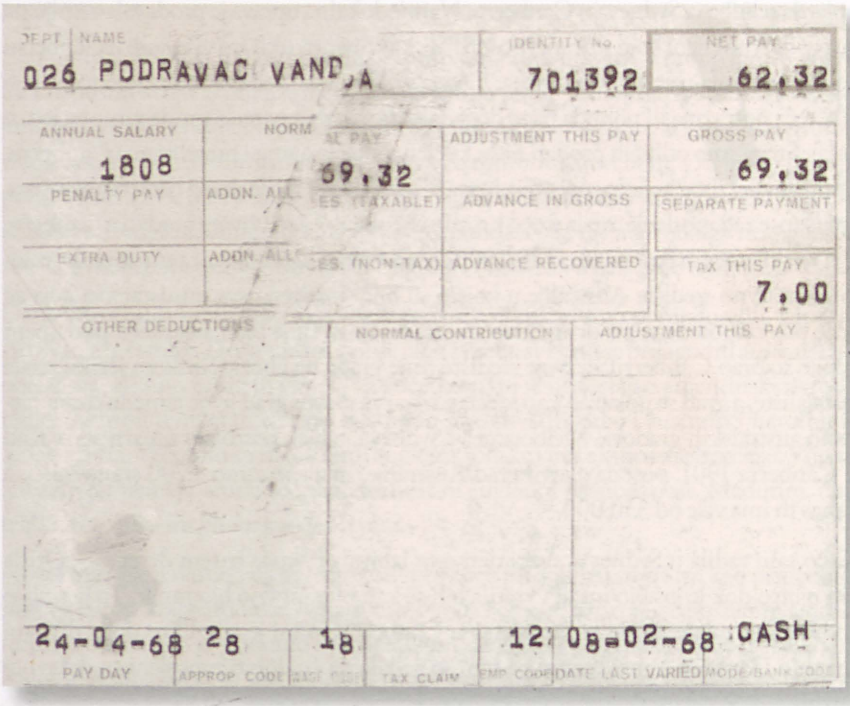
DEPT NAME
026 PODRAVAC VANDA
IDENTITY No. 701392
NET PAY 62.32
ANNUAL SALARY 1808
NORM
AL PAY 69.32
ADJUSTMENT THIS PAY
GROSS PAY 69.32
PENALTY PAY
ADDN. ALL
ES (TAXABLE)
ADVANCE IN GROSS
SEPARATE PAYMENT
EXTRA DUTY
ADDN. ALL
ES. (NON-TAX)
ADVANCE RECOVERED
TAX THIS PAY 7.00
OTHER DEDUCTIONS
NORMAL CONTRIBUTION
ADJUSTMENT THIS PAY
24-04-68 28 18 12 08-02-68 CASH
PAY DAY
APPROP CODE
TAX CLAIM
EMP CODE
DATE LAST VARIED
MODE/BANK CODE

Slika 39. Kopija prvog izvoda plaće činovnika nižeg ranga u državnoj službi, 1968.

Šef mi je predložio da polažem kao izvanredni učenik australsku veliku maturu, što sam nakon intenzivnog učenja u noćnoj školi i učinila. Zatim sam morala polagati zahtjevni državni ispit, koji sam s uspjehom položila. Nakon toga sam 4. prosinca 1968. bila promovirana u činovnika. Moja početna plaća pri stupanju u državnu službu bila je oko 1.800 dolara, a nakon polaganja državne mature skočila je na 2.887 dolara na godinu.

I dok smo planirali kako ćemo sagraditi našu kuću, živjeli smo četiri mjeseca u iznajmljenom stanu. Kuću nam je gradio jedan Hrvat iz Bosne, a to nas je koštalo 10.260 dolara. Država je budućim vlasnicima kuća davala dugoročni kredit od sedam tisuća dolara na 45 godina. Predali smo odmah molbu za kredit. No, rješavanje molbe nije išlo glatko. U ono vrijeme kreditna sposobnost računala se prema suprugovoj zaradi, dok se ženina zarada nije uzimala u obzir, a i broj djece je uzet u prosjek sposobnosti otplate kredita. Žene su tada, prema zakonu, dobivale plaće 10% manje od plaća muškaraca. Kasnije su se plaće izjednačile. Otplaćivali smo još uvijek kredit za automobil, pa nam je molba za kredit bila odbijena. Pokušala sam doći do glavnog šefa odjela koji je odobravao te kredite, no činovnica na šalteru rekla mi je da je to nemoguće. Upitala sam je zašto je to nemoguće jer i šef odjela je „public servant" kao i svi mi, što znači da svi služimo narodu obavljajući svoje poslove te mu moramo biti dostupni.

I dok sam na šalteru raspravljala s činovnicom, baš je šef odjela, imenom John O'Brien, prolazio te me pozvao u svoj ured kad je čuo o čemu je riječ. Ne samo da nam je taj kredit odmah odobren, nego mi se i ispričao. Ekonomska situacija nam se poboljšavala te smo odlučili otplatiti taj dug u puno kraćem roku, u samo pet godina. Uvijek nam je bilo najvažnije da djeca imaju svoj *vlastiti* krov nad glavom.

Ispunjenje velike želje - useljenje u vlastitu kuću

U kuću smo se uselili polovicom 1968. Morali smo čekati na sve građevinske dozvole prije nego što smo se mogli useliti. Naime, gradnju kuće inspektori nadziru na poziv građevinara odnosno procjenjuju je li svaka etapa gradnje pravilno izvedena, a za to treba četiri mjeseca. Država je plaćala našem građevinaru dio našega zajma nakon svake etape gradnje, a nakon zadnje inspekcije u potpunosti ga je isplatila. Zatim smo taj zajam izravno vraćali državi.

Kad smo se uselili u kuću, ponovno smo krenuli od početka u opremanju kućanstva. Zbog nedostatka novca, stare plahte poslužile su nam za zastore, a kad smo skupili novac za materijal, sašila sam ih kao i većinu drugih stvari. Teren na kojem smo izgradili kuću bio je dosta dugačak, oko 50 metara, pa smo se počeli baviti vrtlarstvom. Posadili smo povrće i pokoju voćku. Užitak je bio raditi u svome vrtu i brati plodove svoga rada.

Djeca su pohađala privatnu katoličku školu koju su držale časne sestre. Državne škole su bile besplatne, no nije nam bilo žao potrošiti novac na njihovu naobrazbu. Disciplina je bila veća u tim školama, a davali su i popust na drugo dijete upisano u istu školu, zatim i na treće, a školovanje je bilo besplatno za četvrto dijete.

Te škole osnovali su Irci zato što je početkom XX. stoljeća imigracija bila dopuštena uglavnom Englezima, a mnogi su i prije toga bili poslani u Australiju kao zatvorenici kojih se Engleska htjela riješiti. Među njima je bilo puno Iraca. U to doba nisu bili dobrodošli, uglavnom zbog katolicizma. Kako više nije dolazilo puno Engleza, a Australija je trebala radnu snagu, 'vrata' su otvorili Ircima. Oni su prolazili u Australiji slično kao i njihovi sunarodnjaci u Americi, ali su Amerikanci ipak imali prvoga predsjednika katolika. Anglosaksonska politika nije blagonaklono gledala na Irce zbog njihove vjere i zbog toga što su irske obitelji bile mnogobrojne. To se promijenilo u vrijeme kad je Australija trebala dodatnu radnu snagu i kad su Irci povećali natalitet zemlje.

I baš kad smo pomislili kako se polako izvlačimo iz duga, ostala sam još jedanput trudna te sam 5. siječnja 1972. rodila sina Tomislava. Njegovim dolaskom naša obitelj postala je u svakom smislu kompletna. Našoj sreći nije bilo kraja. Tomislava su sestre razmazile, stalno je bio u središtu pažnje. Iako

Slika 40. Sin Tomislav u očevu naručju na dan krštenja 1972.

Slika 41. Cijela obitelj nakon Tomislavova krštenja.

je velika razlika u godinama između njega i sestara, danas se kao odrasli ljudi dobro slažu i nadopunjuju.

Kako sam posije polaganja velike mature 1968. postala stalni službenik u državnoj službi, nisam se trebala bojati gubitka zaposlenja kad sam otišla na porodiljski dopust. Na posao sam se vratila kad je Tomislav imao pet mjeseci. Njega je čuvala jedna gospođa Australka, s kojom i danas održavamo vezu. Uz nju je brzo progovorio engleski, a s nama je govorio samo hrvatski. U Canberri je sve bilo blizu i jednostavnije smo organizirali obiteljske obveze nego što smo to mogli u Sydneyu.

Tada je još vladao anglosaksonski duh, ali dolaskom mnogih useljenika, posebice onih koji su došli u Australiju nakon Drugoga svjetskoga rata, taj duh je nestajao. Svaki imigrant u državnoj službi morao je dokazati ne samo da je dobar djelatnik kao i ostale kolege koji su ovdje rođeni, nego je morao dokazati i da je dvostruko bolji od njih. Svi mi koji smo u Australiju došli kao odrasli ljudi, zadržali smo svoj akcent, a mnogi Australci nisu bili voljni prihvatiti došljake. Kako su novi useljenici često bili bolji radnici od rođenih Australaca, postojala je netrpeljivost prema nama. Međutim, naša djeca nisu imala taj problem. Iako se većina useljenika u Australiju doselila zbog ekonomskih problema, ipak su mnogi školovali svoju djecu, koja su kasnije postala ugledni građani njihove nove domovine. No, ipak su djeca useljenika ponekad bila zapostavljana čak i u katoličkim školama.

Sjećam se jednog incidenta u školi moje najstarije kćeri pri završetku male mature. Njezina razrednica, časna sestra, rekla mi je da Stelu, koja je bila dobra učenica, ne šaljemo dalje na školovanje do velike mature, nego da bismo joj trebali poslije male mature pronaći posao tipkačice ili nešto slično. Mene je to jako povrijedilo te sam joj odgovorila da sam ja kao majka najkompetentnija za prosudbu za što je moja kći spo-

sobna. Danas Stela radi u državnoj službi i obavlja posao koji u tom rangu radi samo pedeset žena u Australiji. Ponekad joj spomenem 'savjet' njezine razrednice, na što se ona samo nasmije.

Baš u to doba u Australiji je počela hajka protiv svega hrvatskoga pa me to potaknulo da se uključim u australska društva u kojima bismo kao Hrvati mogli raditi za dobrobit svoje zajednice i cijeloga našeg naroda. Multikulturizam se počeo razvijati i to je bilo pravo vrijeme za takvu djelatnost.

Privatno sam studirala na „University of Canberra" i imala potporu cijele obitelji, posebice Milkovu. Podržavali su me i nadležni u uredu pa sam izvanredni studij završila nakon sedam godina, dobivši diplomu is socijalnih studija.

Slika 42. Obitelj Podravac: sestre Stela, Blanca i Zrinka s bratom Tomislavom 2009.

Kad sam stupila u državnu službu, počela sam raditi u knjigovodstvu, a ubrzo sam bila promovirana. Moj prvi posao bio je u Ministarstvu rada, a kako je Canberra bila izravno pod federalnom vladom, bila je odgovorna za sve javne radove u glavnome gradu Australije. Posao u knjigovodstvu bio je naporan i odgovoran, no nismo mogli birati posao, bili smo sretni i s onim što smo našli.

Više sam se mogla posvetiti radu u zajednici i izvan zajednice, kojega je bilo napretek, tek nešto kasnije.

VI. DUŽNOSTI I RAD ORGANIZACIJA U HRVATSKOJ ZAJEDNICI

U PRAVO VRIJEME NA PRAVOME MJESTU

Koliko je bilo važno biti u pravo vrijeme na pravome mjestu pokazalo se puno puta u radu za hrvatsku zajednicu. Kako bih mogla prikazati ukupnu sliku onoga što se događalo u našim organizaciama, nastojat ću opisati rad u nekima od njih, koji obuhvaća različita područja rada. Aktivno sudjelovanje u tom radu urodilo je plodom za našu zajednicu, a time i za naš hrvatski narod. Rad se nije odnosio samo na organiziranje konkretne pomoći, nego i na promoviranje hrvatskoga imena, običaja, tradicije, kulture i ostaloga. Kad je započeo rat u Hrvatskoj, iskustvo i već postignuti rezultati promoviranja pomogli su nam u zahtjevima za australsko priznanje države Hrvatske. Bili smo uvjereni da se kao dio hrvatskog iseljeništva možemo pridružiti ostaloj dijaspori u svijetu pri traženju ne samo materijalne nego i političke pomoći za našu istinsku domovinu - Hrvatsku. U tome smo i uspjeli!

Naš rad obuhvaćao je nekoliko društava.

Mnoge dužnosti obavljali smo puno prije implementacije Galbally Reporta.

Kako bih opisala naše aktivnosti, spomenut ću tek neke dužnosti za koje sam bila zadužena u hrvatskoj zajednici u Canberri:

- Hrvatski međudruštveni odbor – glasnogovornica, tajnica 1980. - 1992.;
- Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena' – predsjednica 1977. - 1981.; 1991. - 1993;
- 'Hrvatsko naselje', dom za umirovljenike – jedna od utemeljiteljica doma 1989. i članica uprave od 1989. do danas.

Hrvatski međudruštveni odbor

Hrvatska zajednica oduvijek je imala jedno vrhovno tijelo koje se sastojalo od svih lokalnih zajednica, a to vrhovno tijelo koordiniralo je radom svih organizacija koje su bile dio zajednice, kao i ostalim hrvatskim organizacijama u Australiji. Rad Hrvatskoga međudruštvenog odbora obavljao se na amaterskoj bazi. No, nakon Galbally Reporta situacija se poboljšala za sve useljenike pa se pokazala potreba da se taj odbor registrira jer bismo time dobili pristup svim službenim institucijama. U to doba predsjednik Hrvatskoga međudruštvenog odbora bio je Drago Ljubić, koji ga je vrlo uspješno vodio, pa smo pod njegovim vodstvom službeno registrirani u studenome 1983. Na žalost, Hrvatski međudruštveni odbor u originalnom obliku ukinut je 1994. godine.

Treba napomenuti da su u rad svih društava bili uključeni i Hrvati iz Quenbeyana, grada koji je smješten u blizini Canberre.

Članovi Hrvatskoga međudruštvenog odbora bili su:

- Hrvatski nogometni klub Deakin
- Hrvatski nacionalni klub O'Connor
- Hrvatski katolički centar
- Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena'
- Hrvatska folklorna grupa 'Croatia'
- Hrvatska folklorna grupa 'Kardinal Stepinac'
- Hrvatska etnička škola
- Hrvatski radioprogram
- Hrvatski nacionalni kongres
- Hrvatska stranka prava
- Hrvatska republikanska stranka
- Hrvatski oslobodilački pokret
- Hrvatska seljačka stranka
- Hrvatska uzdanica
- Predstavnik zajednice pri Vijeću etničkih zajednica.

Nakon što je registriran, odbor je mogao zastupati u australskim vlastima bilo kojega člana, a to se odnosilo i na traženje financijske pomoći.

Kako je zajednica porasla na oko osam tisuća članova, pokazala se potreba za dobrotvornim centrom. Do tada su to obavljale uglavnom časne sestre i neke druge članice zajednice, no to nije bilo dovoljno za sve veće potrebe zajednice. Odlučeno je da će se osnovati jedan dobrotvorni centar, koji će imati stalno osoblje.

Išlo nam je u prilog to što je država 1983. uvela novi program za unapređenje zapošljavanja pri dobrotvornim i dobrovoljnim društvima, koja su trebala financijsku pomoć. Tako je raspisan natječaj za osnivanje državnoga tijela koje će dodjeljivati novac raznim organizacijama koje zatraže molbom novčanu pomoć. Vijeće etničkih zajednica imenovalo je mene za člana toga novoosnovanog tijela te sam kao članica imala uvid u proceduru i način dodjeljivanja novca. Na toj dužnosti sam bila od 1983. do 1986. godine.

U tom razdoblju naša zajednica je predala molbu za novčanu pomoć za osnivanje dobrotvornog centra. Molbu smo vrlo dobro argumentirali, a bila je popraćena preporukama političara i članova Vijeća etničkih zajednica, te smo se nadali pozitivnom odgovoru.

Kad se na sastanku raspravljalo o molbi, zbog sukoba interesa nisam htjela biti prisutna na njemu. Ne samo da se na tome sastanku 8. svibnja 1984. puno raspravljalo o nama, nego se to ponovilo na sljedećem sastanku 22. svibnja, s kojega sam opet izostala. Naša molba bila je odbijena. Razlog odbijanja nije obrazložen te smo predsjednik Hrvatskoga međudruštvenog odbora Drago Ljubić i ja zatražili uvid u zapisnik sa sastanka jer smo na to prema Zakonu o slobodnom informiranju imali pravo. Dopušten nam je uvid u bilješke s toga sastanka, a za vrpcu nam je rečeno da je „na žalost, već bila poništena". Iznenadili smo se argumentacijom u tim bilješkama kojom se na nas još uvijek baca ista ljaga kao što je to bila praksa do 1980. godine.

Neke od tih primjedaba su glasile:

- „osobito osjetljiv i delikatan posao"
- „politički osjetljiv"
- „neki politički problemi uključeni u dobrotvorni rad"
- „EAC je identificirao neke zabrinjavajuće pojedinosti" (Ethnic Affairs Commission)

- „najpotrebnija zajednica u cijeloj regiji"
- „treba sazrijeti"
- „anti Tito"
- „Lilly Vesić, socijalni radnik za sve Jugoslavene".

Iako su vladini službenici u tim bilješkama naveli da je to izričito dobrotvorni posao za koji tražimo novčanu pomoć, molba nam je ipak odbijena. Pokrenuli smo mnogobrojne veze, u čemu nam je pomoglo Vijeće etničkih zajednica, te smo 1989. dobili odobrenje za pomoć na tri godine, koje smo produljivali kako je to država od nas tražila. Tada smo osnovali Hrvatski dobrotvorni centar, koji u jednome drugom obliku postoji još i danas.

Hrvatski međudruštveni odbor imao je važnu ulogu tijekom Domovinskog rata, kao i tijekom hrvatske borbe za odcjepljenje od Jugoslavije. Tada je cijela hrvatska zajednica Australije, kao i naša iz Canberre, bila na nogama planirajući kako pomoći domovini. Znali smo da trebamo lobirati na sve strane, a mi koji živimo u Canberri, glavnome gradu Australije, bili smo u boljoj poziciji od ostalih hrvatskih zajednica jer smo imali lakši pristup australskoj vladi i veleposlanstvima. Nastojali smo iskoristiti tu okolnost i pokrenuti veze koje bi nam mogle pomoći. Naša zajednica, osobito članice Hrvatskoga prosvjetnog društva 'Žena', bdjele su ispred nekih veleposlanstava, stajale su satima moleći krunicu uz upaljene svijeće. Ustanove na koje smo se najviše koncentrirali bile su:

- Europska unija
- Australski parlament
- Veleposlanstvo Sjedinjenih Američkih Država.

Prilog: Hrvatska zajednica u Australiji tiskala je brojne priručnike za učenje hrvatskoga jezika i kulture.

Slika 43. Članice Hrvatskoga prosvjetnog društva 'Žena' mole krunicu pred Visokom komisijom Velike Britanije 1991. (Slijeva: Marija, Marija, Karmela i Zdravka).

Bili smo uporni u traženju priznanja Hrvatske. Zahtijevali smo sastanke s domaćim političarima, u čemu nismo uvijek imali uspjeha. Osnovali smo pododbor koji je bio zadužen za kontaktiranje sa svim veleposlanstvima koji bi nam eventualno mogli pomoći u traženju priznanja Hrvatske. U tom pododboru bio je naš predsjednik, Drago Ljubić, Doris Božin i ja, a ponekad je bio uključen i Blaž Kraljević, prije njegova odlaska u Hrvatsku. Kako su svi oni još uvijek radili odnosno bili su još uvijek zaposleni, a ja sam tada već godinu dana bila u mirovini, mogla sam se tome zadatku posvetiti. Moj zadatak bio je kontaktirati sa svim veleposlanstvima i tražiti sastanak s njihovim veleposlanicima. Bilo je zanimljivo vidjeti i čuti njihove reakcije, kao i koga su odredili prema rangu da nas primi jer smo po tome mogli unaprijed zaključiti rezultat posjeta.

Kako bih to ilustrirala, navest ću ukratko neke pojedinosti o tim posjetima:

Veleposlanstvo SAD-a – Od svih prijemova u veleposlanstvima, ovaj je bio najzanimljiviji. Naime, 8. listopada 1991. Hrvatski međudruštveni odbor je organizirao lokalni prosvjed ispred američkog veleposlanstva. Namjeravali smo se posebno s njima

sastati jer se oni nisu izjašnjavali o ratu u Hrvatskoj. Također smo znali da nisu bili skloni priznaju Hrvatske.

Kako je bilo nemoguće doći do njih, kao i do predstavništava Europske unije i Engleske, pripremili smo prosvjedne note s namjerom da ih uručimo pri samom prosvjedu koji je bio vrlo dobro organiziran i bez ikakvih incidenata. Svi Hrvati u Canberri bili su prisutni na tom prosvjedu. Veleposlanstvo je smješteno na jednome brežuljku, nasuprot australskome parlamentu, a okruženo je šumom. Morali smo stajati na drugoj strani ceste, preko puta veleposlanstva jer nam nije bilo dopušteno doći ispred veleposlanstva.

Slika 44. Prosvjed pred Veleposlanstvom SAD-a u vezi sa zahtjevom za priznanjem Hrvatske u UN-u, Canberra 1991.

Nas troje smo se, uz policijsko dopuštenje, približili stražarskoj kućici ispred veleposlanstva u kojoj je bio marinac i zamolili smo ga neka javi u veleposlanstvo da bismo htjeli s njima razgovarati. Tražio je da mu predamo prosvjedno pismo, što smo odbili. Nakon nekoliko minuta iz veleposlanstva je izašao jedan službenik, za kojega smo kasnije doznali da je bio drugi tajnik u veleposlanstvu, Roger Carlson. On je tražio da mu na cesti uručimo pismo, koje bi proslijedio nadležnima. Rekla sam mu da mi nismo ni pekari ni listonoše koji uručuju pošiljke na samoj cesti. On je na to odgovorio

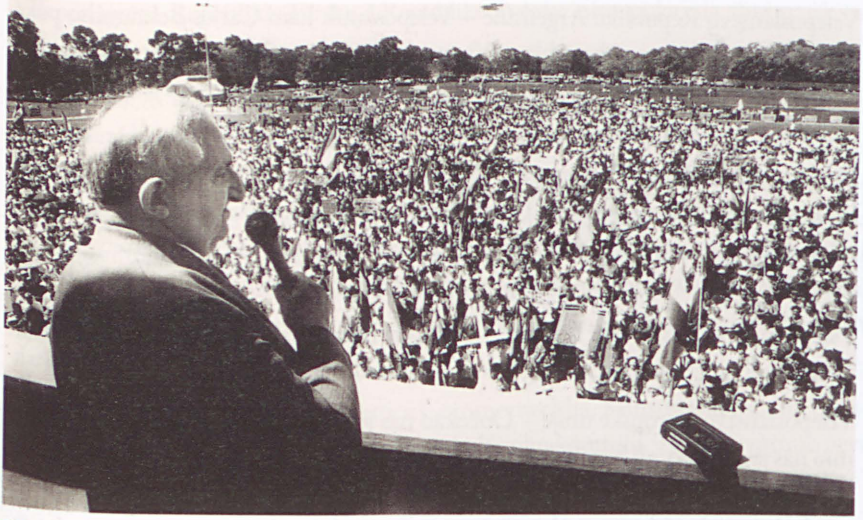

Slika 45. Posjet zamjenika ministra vanjskih poslova RH Mihajla Montilja Canberri 1991., govor Hrvatima na stadionu Deakin Croatia.

da pričekamo jer se mora konzultirati s nadležnima. Ostali smo na cesti, ne znajući što će se sljedeće dogoditi. Bilo je napeto tih nekoliko minuta neizvjesnosti. Tajnik veleposlanstva ponovno se pojavio i pozvao nas da uđemo.

Nakon što smo ušli u veleposlanstvo, led je bio probijen te smo počeli izlagati naše stajalište. Pozorno su nas saslušali te su nam rekli kako su nam planirali posvetiti tek malo svog vremena, ali da im nije bilo žao što se razgovor oduljio. Dok smo razgovarali, prekinuo nas je telefonski poziv iz britanskog veleposlanstva, a koji smo i mi mogli čuti. Englezi su nazvali Amerikance u vezi s našim posjetom jer je naša povorka trebala produljiti k njima pa su se zabrinuli što nas tako dugo nema.

Drugi tajnik Veleposlanstva SAD-a rekao im je telefonom kako nas je primio u zgradi veleposlanstva pa su Britanci odgovorili kako su i oni prisiljeni učiniti isto.

Izgleda da su se već bili dogovorili kako će nas primiti ispred zgrade veleposlanstava kako bi nas se što prije riješili. Međutim, ipak su nas primili u zgradi i bili su voljni poslušati naše zahtjeve, a to se potvrdilo i time što me drugi tajnik Veleposlanstva SAD-a nekoliko puta telefonski nazvao. Na Dan nezavisnosti SAD-a 4. srpnja dobila sam pozivnicu da kao počasni gost dođem na njihovu proslavu, koju su održali u dvorištu veleposlanstva.

Veleposlanstvo Republike Argentine – Veleposlanik Juan Carlos Beltramino pokazao je veliki interes za naš problem. Vjerovali smo da je to zbog toga što su Hrvati u Argentini cijenjeni. Pomoglo nam je i to što je u veleposlanstvu radila jedna Hrvatica, koja je došla iz Argentine.

Veleposlanstvo Republike Austrije – Primila nas je gospođa Evi M. Moss, diplomatkinja za međudržavne poslove. Taj sastanak bio je ugodno iznenađenje. Ona nam je rekla da će se osobno zauzeti za priznanje Hrvatske, ali da bi Austriju trebali i drugi slijediti. Zanimalo ju je tko u Beogradu predstavlja Hrvatsku.

Veleposlanstvo Kraljevine Danske – Tu nas je primio također diplomat za međudržavne poslove, gospodin Edsberg. Bio je to formalni prijam.

Veleposlanstvo Europske unije – Dočekao nas je veleposlanik Roger Camelleri. Primio nas je srdačno, ali bez ikakva obećanja i izražavanja stajališta o našemu upitu.

Veleposlanstvo Talijanske Republike – Primio nas je veleposlanik dr. Guilio Timoni koji je bio vrlo komunikativan, zapisivao je bilješke tijekom našeg razgovora, ali nije ništa komentirao te nas je ispratio riječima kako se o svemu mora konzultirati s Rimom.

Veleposlanstvo Republike Mađarske – Veleposlanik dr. L. Pordany te prvi tajnik dr. Horvath pokazali su veliko razumijevanje za naše ciljeve. Rekli su nam da će odmah poslati pismo potpore njihova veleposlanstva u Budimpeštu. Izrazili su zabrinutost za svoje sunarodnjake koji su tijekom rata, zajedno s Hrvatima, prognani iz Vojvodine.

Veleposlanstvo Savezne Republike Njemačke – Srdačno nas je primio veleposlanik dr. Hans Shauer, izrazivši zabrinutost za događaje u Hrvatskoj.

Veleposlanstvo Portugalske Republike – Primio nas je savjetnik Joao Perestrello Cavvaco. Bili su zanimljivi njegovi razlozi zašto ne mogu priznati Hrvatsku. Ustrajao je na tome da se mora naći diplomatsko rješenje jer bi se Portugal mogao zamjeriti Sovjetskom Savezu u slučaju da prizna Hrvatsku.

Veleposlanstvo Ruske Federacije – Andrej Ovčarenko, diplomat, kojega smo kontaktirali nekoliko puta, uvijek bi odgovorio da su jako zauzeti.

Veleposlanstvo Kraljevine Švedske – Veleposlanik (nije nam se predstavio) zanimao se za naš narod, raspitivao se o našoj zajednici u Canberri, o Titu, te nam je rekao kako oni imaju svoje promatrače u Hrvatskoj. Zanimalo ga je na kraju na koji način nam druge europske države mogu pomoći.

Veleposlanstva Republike Turske i Republike Poljske nisu pokazala zanimanje za naše traženje priznanja Hrvatske.

Veleposlanstvo Republike Urugvaja – Primio nas je diplomat za međudržavne poslove Julio Gianbruno koji nam je rekao da oni ne mogu puno učiniti.

Britanska visoka komisija – Sastali smo se sa šefom Političkog odjela, Williamom Pateyem. Nakon odlaska iz Veleposlanstva SAD-a, produljili smo pješice do Britanske visoke komisije koja je bila u blizini. Pozvali su nas u zgradu, gdje se nisu dugo zadržali s nama niti su nam dali ikakvu nadu. Bili su hladni i proračunani, što smo i očekivali. Sama činjenica da nas je primio službenik a ne veleposlanik, nije nam ulijevala puno nade.

Kanadska visoka komisija - Kao članica Commonweltha, Kanada je u ostalim državama tog saveza, poput Australije, imala svoju Visoku komisiju. Tu nas je primio prvi tajnik Joseph A. Makin. Bio je to formalni susret, bez puno komentara.

Želim istaknuti kako smo najljepše primljeni u austrijskom i mađarskom veleposlanstvu. Ne samo da su s nama dugo i otvoreno razgovarali, nego su nam i dali punu potporu. To možemo pripisati našemu tradicionalnom zajedništvu.

Neka druga veleposlanstva, iako manje važna, nisu pokazala interes da nas prime. Jako nas je iznenadilo da nas Veleposlanstvo Svete Stolice nije htjelo primiti.

Puno truda smo uložili tražeći i na lokalnoj razini potporu Australije, koja je pak čekala na reakcije drugih zemalja. Neki političari zauzeli su se za našu stvar, a među njima su se istaknuli senator Brian Harradine iz Tasmanije i Paul Filing iz Pertha. Dio parlamentaraca osnovao je grupu među svojim kolegama koju su nazvali „Parliamentarians for Croatia and Slovenia Recognition".

Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena'

Još daleke 1950. prve Hrvatice koje su došle Canberru početkom te godine ponekad su se sastajale u jednoj baraki, gdje su se dogovarale o doprinosu zajednici. One su, uz ostalo, i šivale zastave za proslavu hrvatskih blagdana.

Budući da se zajednica povećavala, javila se sve veća potreba za osnivanjem društva koje će okupljati žene iz te zajednice. Tako je Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena'

osnovano 1973., kad se nekoliko žena sastalo u zajednici s namjerom da pokrenu humanitarni, društveni i kulturni rad. Odlučeno je da se članovi sastaju u jednome od dva doma u Canberri, i to kako bi podučavali hrvatski jezik. Tu su, kao dio hrvatske zajednice, bile uključene i časne sestre.

Obavljajući dužnost predsjednice Hrvatskoga prosvjetnog društva 'Žena' – Canberra od 1977. do 1981., bila sam odgovorna za ključna pitanja ne samo našega društva, nego i suodgovorna s ostalim predstavnicama za rad cijele naše zajednice. U to važno doba za Hrvatsku, od 1991. do 1993., zahvaljujući dužnosti koju sam obnašala, imala sam uvid u sve što se u zajednici događalo.

Kako je Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena' imalo važnu ulogu ne samo u zajednici, nego i izvan nje, odlučili smo ga registrirati, što smo i učinili 1985.

Članice društva redovito organiziraju svake godine proslavu 'oca godine' i 'majke godine'. U izboru sudjeluju oba hrvatska doma i naši svećenici, a za majku ili oca godine biraju se najuglednije i najzaslužnije osobe u zajednici.

Slika 46. Proslava Dana časnih sestara klanjateljica krvi Kristove. S časnom sestrom Klarom članice Hrvatskoga prosvjetnog društva 'Žena' 1978. (Stoje, zdesna: Vanda, Matilda, Ana i Elza).

Slika 47. Proslava Očeva dana u Domu Croatia u Canberri 1985. Naš sin Tomislav vodi kolo.

Druga važna proslava koju društvo priređuje je proslava Svetoga Nikole. Tada oba hrvatska doma sudjeluju u pikniku na terenu Hrvatskoga doma u Deakinu, a pritom se djeci dijele darovi.

Društvo je preuzelo organiziranje izvanrednih proslava, kao što je proslava desetogodišnjice dolaska prvog svećenika u našu zajednicu, fra Mate Bonića.

Slika 48. Proslava desetogodišnjice dolaska fra Mate Bonića u Canberru, 1982.

Najveću proslavu društvo je organiziralo 1980. pri posjetu kardinala Franje Kuharića Australiji. Tada je zajedno s ostalim članovima zajednice priređen ručak za 700 osoba. Kardinal Kuharić savjetovao nas je da se nastavimo i dalje okupljati, ali da isto tako ne zaboravimo svoju domovinu.

Na upit jednoga člana zajednice moramo li prije biti katolici ili Hrvati, odgovorio je da smo Hrvati u trenutku našega rođenja, a katolici postajemo tek činom krštenja.

Na kulturnom polju društvo je organiziralo uspješnu izložbu slika, rukotvorina i knjiga u Hrvatskom domu 1976., a posjetili su je i australski parlamentarci. Društvo je sudjelovalo na sličnoj izložbi u drugome Hrvatskom domu 1988. godine.

Izvan zajednice, a u sklopu Etničkog vijeća, društvo je na Dan australske državnosti 1984. priredilo vrlo posjećenu izložbu rukotvorina u kazalištu u središtu Canberre.

Na humanitarnom polju članice su pomagale potrebitima u zajednici, posjećivale bolesnike i brinule se za starije članove zajednice. Slale su pomoć potrebitima i izvan Australije. Koliko je ovo društvo bilo dobro organizirano u prikupljanju humanitarne

Slika 49. Izložba hrvatskih rukotvorina u Canberra Theatre, 1984.

pomoći, najbolje se pokazalo za vrijeme Domovinskog rata. Preuzelo je tada skupljanje odjeće i novčane pomoći za sunarodnjake u domovini Hrvatskoj. Tada su članice organizirale modnu reviju, a čitav prihod išao je za pomoć domovini.

Godine 1992. prikupljeno je na različite načine više od 82.000 dolara, koji su poslani raznim hrvatskim organizacijama u domovini te „Dori" za ratnu siročad Hrvatske.

Velika zasluga društva bio je i rad izvan zajednice jer se time posredno ili neposredno radilo na promoviranju našega identiteta, što nam je kasnije i te kako pomoglo u priznavanju naših prava, koja su nam bila često uskraćena. Budući da se to najviše odnosilo na službeno priznavanje hrvatskoga jezika, kao i kulturne i jezične baštine Hrvata u Australiji, društvo je lobiralo kako bi se to i postiglo. No, često je nailazilo na otpor zbog lošega glasa koji je uvijek dolazio iz jugoslavenskog veleposlanstva. U tome su bili uspješni jer ih je podržavao jaki srpski lobi. No, nismo odustajali, nego smo bili još uporniji.

Koliko je jugoslavensko veleposlanstvo bilo uspješno u promoviranju svojih stajališta u australskoj javnosti, potvrđuje i događaj tijekom intervjua na koji sam pozvana nakon što sam se prijavila na natječaj za jedan posao. Imala sam intervju s mladom australskom službenicom koja je tek diplomirala i ondje se zaposlila. U razgovoru me pitala koji jezik govorim i na moj odgovor da govorim hrvatski rekla mi je da takav jezik i takva nacija ne postoje. Pokušala sam joj objasniti položaj hrvatskog naroda u sklopu Jugoslavije, no ona me odbila slušati te mi je savjetovala da se ubuduće deklariram kao Jugoslavenka i da sva literatura kojom se služila na fakultetu potvrđuje ono u što me htjela uvjeriti. Odgovorila sam joj da valjda nisam morala prijeći 12.000 milja od moje rodne grude da mi jedna mlada službenica Australka kaže kako moji roditelji nisu bili u pravu kada su mi rekli da se jezik kojim oni govore i koji su oni naslijedili od svojih roditelja zove hrvatski, te da sam trebala doći u Australiju kako bi mi ona 'prosvijetlila' pamet. Mislim da je suvišno reći kako taj posao nisam dobila.

U takvim uvjetima morali smo se boriti za svoja prava. Taj slučaj potaknuo me da se još više angažiramo za priznavanje našega identiteta, pa tako i hrvatskoga jezika. Priznanje jezika ujedno bi moglo biti odskočna daska za priznanje naše nacije i traženje prava koja nam s obzirom na to pripadaju. Pisali smo mnogim institucijama, predstavnicima lokalnih i državnih vlasti (vidi stranice od 155. do 166.), te mnogobrojnim novinskim redakcijama i televizijskim postajama Australije.

Slika 49 a. Glavni grad Australije Canberra. Najviše Hrvata u Australiji živi u gradovima: Sydneyu, Melbourneu, Perthu, Adelaideu, Brisbaneu, Hobartu i Canberri. Hrvatske udruge iz tih gradova najveće su rezultate u borbi za etnička prava ostvarivale 70-ih i 80-ih 20. stoljeća.

Slika 49 b. Senj, ishodište Vandine životne radosti i rodoljublja (foto: Dorotea Prpić). Australija je prva zemlja na svijetu koja je priznala hrvatski jezik kao poseban jezik, čemu je doprinijela i Senjkinja Boras Podravac.

Hrvatske majke žele odgajati djecu na materinskom jeziku

Odlučili smo na kraju pisati ministru useljeništva, gosp. Ianu McPheeju, u čijoj je nadležnosti bilo priznavanje jezika na području Australije. Sve naše organizacije diljem Australije radile su na postizanju tog cilja. O tome se govorilo i izvan naše zajednice, a posebice u Vijeću etničkih zajednica, koje nas je podupiralo. Neka službena tijela na nižoj razini prihvatila su hrvatski jezik, no on još uvijek nije bio službeno priznat. Kako bismo imali više izgleda za uspjeh, došli smo do zaključka da problem hrvatskoga jezika počnemo obrazlagati iz jedne druge perspektive.

Naime, svi naši prijašnji pothvati koji su se temeljili na uporabi jezika kojim govorimo, na dokumentiranju ravnopravnosti jezika u ondašnjoj Jugoslaviji, koja je zajamčena Ustavom, na starosti hrvatskoga jezika, njegovu podrijetlu, povijesti, nisu urodili plodom. Pisali smo tajnicima ministarstava, dobivali smo negativne odgovore. Tada smo poslali pismo ministru useljeništva, uz koje smo priložili negativne odgovore službe-

nika njegova ministarstva. Tražili smo da se naši prigovori uzmu u obzir jer smo mi majke odgovorne za odgoj naše djece, a kako smo sve rođene u Hrvatskoj, želimo našu djecu odgajati na materinskom jeziku jer je to naše pravo, a to pravo imaju sve ostale majke, poput primjerice australskih. Potencirali smo činjenicu da nije riječ o političkom pitanju, nego o jeziku kojim su govorili naši preci i kojim govori naš narod već tisuću tristo godina. I na našu veliku radost i zadovoljstvo, hrvatski jezik je priznat!

Ministar useljeništva o tome nas je 15. listopada 1980. službeno obavijestio. Od tada nam je put za bolju afirmaciju naše zajednice bio otvoren. Bila sam nakon australskog priznanja hrvatske samostalnosti na jednome primanju u društvu tog ministra pa sam iskoristila priliku da mu zahvalim na učinjenome. Na moje zaprepaštenje, rekao mi je da bih zapravo trebala zahvaliti njegovoj supruzi s kojom je o našem pismu diskutirao, a koja mu je rekla da smo u pravu i da razumije naše argumente.

Sudjelovali smo na raznim proslavama u drugim etničkim zajednicama, gdje smo uvijek bili dobro primljeni.

Hrvatski zmaj (replika)
Biskupija kod Knina, IX-XI st.

Svi narodi vole svoju domovinu, ali je vrlo malo onih koji su bili u mogućnosti razviti državnu i kulturnu zajednicu na prostoru blagoslovljenom izuzetnom prirodnom ljepotom i otvorenom utjecajima i različitostima kao što je to prostor Hrvatske.

Hrvatska je jedinstveni primjer male nacije koja je stoljećima krvarila braneći europsku kulturu i kršćanstvo uspjevajući pritom sačuvati vlastitu kulturnu samobitnost ne zaostajući nit za mnogo starijim europskim narodima. Hrvatski narod je od začetaka svoje povijesti umio koristiti utjecaje velikih kultura koje su ga okruživale te stvarati vlastiti originalan doprinos europskoj znanosti i kulturi.

Danas, po prvi puta u novijoj povijesti naše domovine svjedoci smo nazapamćenih promjena za hrvatsku državu i kulturu u borbi za ravnopravnim položajem unutar demokratske Europe. Tumačeći povijesnu istinu slobodno možemo reći da smo među prvim nositeljima mirne integracije suverenih europskih država.

Štoviše, Hrvatska postaje sve značajnijim političkim faktorom i na međunarodnom planu. Naš je zajednički izazov stvaranje slobodne i suverene hrvatske države, utemeljene na trijumfalnoj pobjedi demokracije na prvim slobodnim izborima. S ponosom možemo ustvrditi da obnoviteljska snaga nacionalne samosvijesti potkrijepljena jedinstvenim stvaralačkim duhom Hrvata i osjećajem njihove domoljubne odgovornosti jamče napredak mir i procvat svima.

Dr. Franjo Tuđman
Predsjednik Republike Hrvatske

Križ u pleteru (replika)
Kapela sv. Barbare, Trogir

Hrvatska Himna

Lijepa Naša

Antun Mihanović

Lijepa naša domovino,
O junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
da bi vazda sretna bila.

Mila kuno si nam slavna,
Mila si nam ti jedina.
Mila kuda si nam ravna,
Mila kuda si planina.

Teci Savo, Dravo teci,
Nit ti Dunav silu gubi.
Sinje more svijetu reci
da svoj narod Hrvat ljubi.

Dok mu njina sunce grije,
Dok mu lađe bura vije,
Dok mu mrtvi grobljak krije,
Dok mu zdravo srce bije.

---

14 Jindalee Crescent, O'Malley ACT 2606
Tel: (06) 286 6988 Fax: (06) 286 3344

Darovatelj: Statewide Office Furniture - Urednik: Tuga Tarle
Estetsko oblikovanje: Silva Mijoč - Fotograf: Ljudevit Šešelja

Veleposlanstvo
REPUBLIKE
Hrvatske
Canberra

Dobro došli

Slika 49 c. Programska knjižica tiskana prigodom otvorenja Veleposlanstva Republike Hrvatske u Canberri 21.6.1995., koje je otvoreno 15 godina nakon priznanja hrvatskoga jezika 15. listopada 1980.

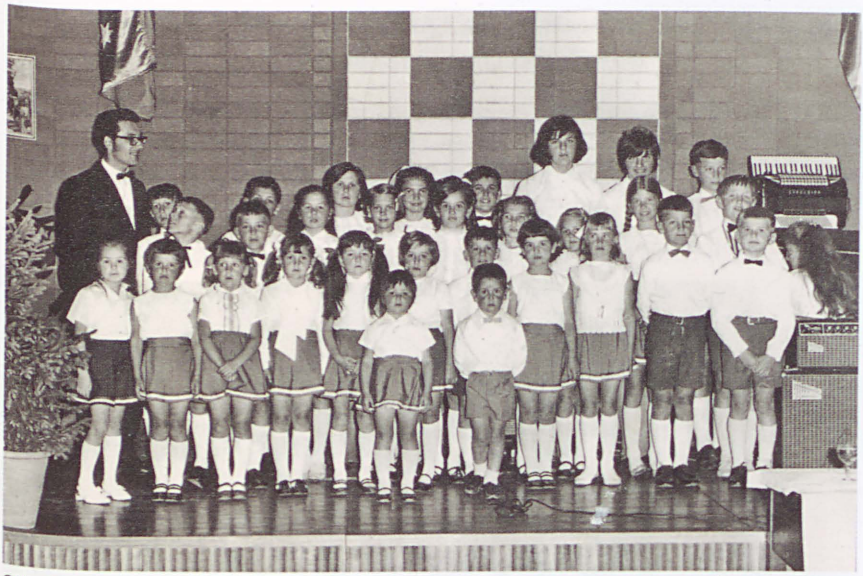

Slika 50. Nastup hrvatske djece (uključivši sestre Podravac) pod vodstvom Fausta Šešelje, 1970.

Slika 51. Na proslavi etničkih zajednica Australije u Njemačkom klubu. (Stoje, slijeva: Anđela, Katica, Marija, Milica i Katarina, a čuče: Maca, Drago i Vanda.)

Primanje kod guvernera Australije - predstavnika kraljice Elizabete

Glavni guverner primio je 20. studenoga 1983. našu folklornu grupu 'Croatia', pod vodstvom Ančice Černi. Pohvalio je izvedbu lijepog kola te se raspitivao o nama Hrvatima. Zanimala ga je naša povijest, domovina te smo iskoristili priliku kako bismo ga što bolje informirali o Hrvatskoj.

Slika 52. Folklorna grupa Croatia na primanju kod guvernera, predstavnika kraljice u Australiji, 1983.

Nekoliko puta smo preporučili naše stare, koji su uz ostale starije osobe bili pozvani na ručak kod guvernera. Naši stari uvijek bi nas dobro predstavili na takvome visokom prijamu.

NAATI - Državna agencija za akreditaciju tumača i prevoditelja u Australiji

Hrvati u Canberri nisu mogli dobiti posao u prevođenju. Tek poneki su radili taj posao, ali nisu posjedovali odgovarajuće dokumente odnosno diplomu koja se izdavala nakon položenog ispita u NAATI (Državna agencija za akreditaciju tumača i prevoditelja). Kako je bilo malo Hrvata prevoditelja u Canberri, odlučile smo se Marija

Goodwin, sestra našega prvog svećenika u Canberri fra Mate Bonića, i ja prijaviti na polaganje tog ispita.

Sve hrvatske zajednice u Australiji imale su problema s kvalitetom prijevoda na hrvatski jezik. Zbog postojeće diskriminacije, državne vlasti su rađe uzimale za prevoditelje nepoznate osobe negoli Hrvate, pa bi se u većini slučajeva dogodilo da su odabrali baš Srbe. Zato je do 1980. i bio priznat samo srpsko-hrvatski jezik, a Srbi su se već dobro plasirali preko svoga lobija pa su se često javljali Hrvatima koji su trebali službeni prijevod.

Nas dvije kandidatkinje bile smo pozvane tjedan dana prije ispita na seminar koji nam je trebao pomoći u pripremi za polaganje ispita. Seminar su trebale voditi osobe koje su imale priznano znanje najvišeg stupnja - trećega. Očekivale smo nekoga od Hrvata s takvom akreditacijom iz drugoga grada jer u Canberri nije bilo prevoditelja koji su posjedovali takvu diplomu, a oni rijetki koji su je posjedovali (mislim da je bilo dvoje takvih), držali su se izvan naše zajednice.

Kad smo stigle u školsku dvoranu na australskom sveučilištu, dočekale su nas dvije nama nepoznate osobe. Kako se Hrvati većinom međusobno poznaju, upitala sam ih odakle su i jesu li one mjerodavne za našu pripremu za taj teški ispit. Jedna od njih odgovorila mi je da je iz Beograda, udana za Australca, a druga je bila na razmjeni učitelja između Jugoslavije i Australije.

Odmah smo se pobunile, a jedna od njih me upitala što nije u redu. Odgovorila sam joj kako mi ne govorimo jezikom koji se govori u Beogradu pa prema tome ona ne može ocjenjivati naš materinski jezik, a druga gospođa koja predstavlja Jugoslaviju ne može biti objektivna u našem slučaju jer je riječ o hrvatskom jeziku. Nakon toga smo napustile dvoranu. Prosvjedovale smo pismeno (i usmeno) u odgovarajućim tijelima te smo dobili ispriku i obećanje da se to više neće ponoviti. Tako smo ostvarile još jednu pobjedu! Naš cilj je bio imati prevoditelje iz naše sredine, koji će zastupati našu zajednicu u australskoj administraciji.

Kao službeni prevoditelj hrvatskoga jezika, prevodila sam tijekom primanja predsjednika Hrvatske gosp. Stjepana Mesića kod predsjednika australske vlade g. Paula Keatinga 1992. Također sam prevodila tijekom primanja kod nekih oporbenih političara u vezi s priznavanjem Hrvatske u UN-u. Svi smo bili angažirani u traženju da se zaustavi rat u Hrvatskoj. Uvijek smo nastojali organizirati susret naših političara koji su došli u posjet Australiji, kao što su Marko Veselica, Anto Kovačević, prof. Đuro Vidmarović, Đuro Perica i drugi, s australskim političkim i akademskim vrhom.

Dom umirovljenika hrvatske zajednice u Canberri

Kako su članovi naše zajednice napuštali domovinu uglavnom šezdesetih godina 20. stoljeća, većina njih je tada bila u 'najboljim' godinama. Nakon dolaska u Australiju, zapošljavali su se u graditeljstvu u kojem se stalno tražila radna snaga, a poslovi su bili iznimno teški. Tih godina došlo je puno Hrvata koji su se uputili u svijet „trbuhom za kruhom". Taj egzodus Hrvata bio je posljedica jugoslavenske politike, progona hrvatskog naroda. Budući da su mnogi došli u godine umirovljenja, pokazala se potreba za smještajem u domu umirovljenika. To se odnosilo i na starije članove obitelji koji su došli u Australiju kako bi živjeli kod svoje djece, ali se zbog određenih razloga takav suživot pokazao neodrživim. Takvih je slučajeva bilo sve više pa te starije osobe nisu imale kamo otići, a u Hrvatsku se nisu mogle vratiti zbog objektivnih razloga. Svi oni koji žive u Australiji najmanje deset godina, imaju pravo na starosnu mirovinu, kao i ostali građani Australije koji dobivaju mirovinu s navršenih šezdeset pet godina, bez obzira na to jesu li ikada bili u radnome odnosu ili nisu.

Neki uvjeti postoje, a odnose se na imovinsko stanje građana. Međutim, u tu kategoriju naša starija populacija uglavnom ne spada. Domovi umirovljenika sve se više otvaraju, a kad se umirovljenici smjeste, država im financijski pomaže s obzirom na njihov financijski položaj. Oni koji ovise o mirovini ostvarenoj na temelju godina života, moraju plaćati 85% od svoje mirovine, a ostalo država nadoknađuje. Domovi se mogu osnovati samo ako se od države dobije dozvola za otvorenje i smještaj umirovljenika. Zato se svake godine raspiše natječaj, pa se dodjeljuje odobrenje određenom broju osoba koje će eventualno biti primljene u takav dom. Država plaća samo za onaj broj osoba za koliko je izdala odobrenje.

Lokalna vlast u Canberri 1980-ih besplatno je dodjeljivala zemlju za gradnju umirovljeničkih domova i potporu za njihovu izgradnju. Danas država više ne daje pomoć za izgradnju takvog doma, a svi oni koji se odluče izgraditi dom za umirovljenike, moraju sami kupiti teren.

Tako je bio raspisan natječaj za gradnju novih domova početkom rujna 1989. O tome smo razgovarali s našim svećenikom fra Tvrtkom Gujićem ne bi li on nešto poduzeo u vezi s tim.

Fra Tvrtko Gujić radio je zdušno za hrvatsku zajednicu te je odmah poduzeo početne korake za ostvarenje tog projekta.

U to doba država je još davala novac za izgradnju domova, a lokalna vlast davala je besplatno zemlju za izgradnju. Već je tada pisalo u novinama da će država ukinuti pomoć za gradnju domova i da će samo pomagati u uzdržavanju umirovljenika te da će biti ukinuto darivanje zemlje, čija cijena je rasla. Potpora države bila je uvjetovana time da uz dodijeljenu svotu novca zajednica isto toliko uloži.

Naši svećenici, koji su tada živjeli u svojoj kući u središtu grada, sazvali su sastanak cijele zajednice te su obrazložili uvjete za dobivanje dozvole za gradnju umirovljeničkog doma. Mnogi članovi zajednice su se odazvali pozivu te su se složili kako treba podnijeti molbu za gradnju hrvatskoga doma za umirovljenike.

Molbu smo podnijeli na vrijeme, argumentirali smo potrebu za umirovljeničkim domom sve većim brojem starijih osoba u zajednici. Pomoglo nam je Etničko vijeće, koje je priložilo popratno pismo, a to su učinili svi lokalni i federalni zastupnici obaju parlamenata. Neki članovi Vijeća, pripadnici manjih zajednica, poput Slovenaca, Mađara i Estonaca, dali su nam potporu uz napomenu kako će možda i sami jednoga dana tražiti smještaj u našem domu. Naveli smo da će kriterij za primanje u dom biti sličnost sa zajednicom drugih nacija. To se odnosilo na vjeru, jezičnu skupinu, politički poredak u matici zemlji ili, pak, na društveni status u Australiji. Time smo isključili mogućnost dolaska onih zbog kojih bi mogli nastati problemi među stanarima doma.

Iako smo imali argumentaciju i preporuke, a bili smo i najveća zajednica u Canberri, bili smo skeptični u pogledu rješavanja naše molbe s obzirom na prijašnja iskustva kada smo bili odbijeni samo zbog toga što smo Hrvati.

Međutim, 18. siječnja 1990. molba je pozitivno riješena. Dobili smo dozvolu za gradnju doma i 606.500 $, a preostali novac trebali smo sami prikupiti. Fra Tvrtko je odmah krenuo u akciju. Osnovao je utemeljiteljski odbor koji je preuzeo dužnost osnivanja doma umirovljenika. To su bili članovi zajednice koji su se zauzeli da se taj projekt provede u stvarnost.

Poslije je sastavljen uži odbor koji je bio odgovoran za dobivanje odgovarajućeg terena na kojemu će se sagraditi dom. U tom odboru bio je fra Tvrtko, dva člana zajednice i ja. Ta dva člana su Ivan Križaić (koji je još i danas uključen u vođenje doma) i Šime Gulan, poznati građevinski poduzetnici i ugledni članovi naše zajednice. Oni su znali sve propise te su bili idealne osobe za brzo postizanje našeg cilja – izgradnju doma za umirovljenike.

Slika 53. Ulaz u „Hrvatsko naselje", dom za osobe treće životne dobi.

Traženje odgovarajuće zemlje je potrajalo, ali smo je konačno dobili besplatno od lokalnih vlasti. Vrijednost je u ono doba bila 1,350.000 $. Naš Dom umirovljenika „Kardinal Stepinac" u Sydneyu nije imao tu sreću da dobije besplatno zemlju od države. Naišli smo na mnoge birokratske prepreke, ali smo ih na kraju svladali. Trebalo je uz planove za gradnju udovoljiti i posebnim propisima koji su se odnosili na gradnju umirovljeničkih domova. Kad je dokumentacija prikupljena, gradnja je konačno započela, a fra Tvrtko potpuno se usredotočio na organizaciju dobrovoljnog rada i prikupljanje novčane pomoći. Da nije bilo dobrovoljnoga rada, dom se ne bi mogao sagraditi. Većina naših ljudi u Canberri radi u građevinarstvu pa im nije bilo teško ni žao izdvojiti dio slobodnoga vremena za tu plemenitu akciju.

Dok se gradio taj dom za umirovljenike, uspostavili smo veze sa sličnim ustanovama kako bismo dobili jasniju sliku što nas očekuje, na kakve probleme možemo naići. Među svim takvim domovima vlada dobra suradnja te su nam pomogli svojim savjetima.

I tako je izgrađen dom za umirovljenike kojemu smo dali ime „Hrvatsko naselje" („Croatian Village"), a blagoslovio ga je kardinal Franjo Kuharić 4. ožujka 1994.

Na svečanom otvorenju, uz ministricu Ros Kelly i ostale uzvanike, bio je i naš nadbiskup, preuzvišeni Franjo Kuharić, te pomoćni biskup Canberre Patrick Power. Među uzvanicima je bio i hrvatski veleposlanik gosp. Neven Jurica sa suprugom Dunjom.

Slika 54. Otvorenje „Hrvatskog naselja", doma za osobe treće životne dobi 4. ožujka 1994. Uz Ros Kelly, parlamentarnu zastupnicu Canberre, na otvorenju je bio uzoriti kardinal Franjo Kuharić, predsjednik Hrvatske biskupske konferencije.

Slika 55. Veleposlanik Republike Hrvatske Neven Jurica sa suprugom Dunjom i uzoritim biskupom Patrickom Powerom na proslavi otvorenja „Hrvatskog naselja" u Canberri 4. ožujka 1994.

Dom se u to doba sastojao od 21 sobe za umirovljenike, te osam manjih kuća za one koji žele živjeti u sklopu doma i uživati sve njegove pogodnosti, a u isto vrijeme biti neovisni. Oni su te kuće mogli zakupiti pod uvjetom da ih nakon odlaska ili u slučaju smrti prodaju naselju. Godine 1998. nadograđeno je još petnaest kuća, koje su bile na isti način zakupljene. Dom se također proširio pa je nadograđena 21 soba, a osam soba su određene za osobe koje pate od demencije jer je taj problem postao čest u australskoj zajednici. Za kapitalne radove država više nije davala pomoć, ali se obvezala na subvencije novim stanarima nakon proširenja doma. Građevinski rad i materijal sami smo podmirili. Bilo je još dovoljno mjesta pa smo sagradili dodatnih 15 kuća, a zarada na njima pokrit će troškove gradnje. Tako dom ukupno ima 42 sobe i 36 samostalnih kuća.

Lista čekanja za dom je prilično velika, no Hrvati imaju prednost, iako se oni ne javljaju u velikom broju. Nastojimo osim udomljenja naših staraca zaposliti što više osoba hrvatskog podrijetla, iako nema puno Hrvata specijaliziranih za rad u takvoj djelatnosti. Naime, država strogo kontrolira rad doma i izdavanje dozvola za rad u domu, a kako se dozvole izdaju od jedne do tri godine, svake treće godine šalje reviziju u svaku ustanovu. Ako se dogodi da jedan kriterij od traženih nije ispunjen, u određenom roku to treba ispraviti. Ako i nakon toga ustanova ne ispuni postavljene zahtjeve, rad ustanove se obustavlja. U međuvremenu predstavnici države posjećuju sve ustanove, a mogu u kontrolu stići i bez najave.

Najveći problem je pronaći osoblje koje govori hrvatski, a da uz to ima odgovarajuće kvalifikacije, da radi u interesu zajednice i da ima radne i ljudske kvalitete. Mnogi naši umirovljenici nisu svladali engleski jezik, a oni koji dobro govore engleski, u starosti žele razgovarati na svome materinskom jeziku – hrvatskome. Također je teško pronaći osobu koja bi dobro obavljala dužnost ravnatelja umirovljeničkog doma. Nekoliko puta sam morala preuzeti tu dužnost dok smo tražili novu osobu za taj posao. Uzrok tome je bilo naše nastojanje da na tome mjestu imamo osobu hrvatskoga podrijetla koja bi se zalagala za naše interese. Na žalost, nismo uvijek uspjeli to postići.

Sada dom vodi Iva Vujica, koja je kao izbjeglica došla iz Bosne. Ona je započela raditi na jednome od najnižih poslova u domu, ali je velikom voljom i marljivošću završila sve tečajeve te i studij za medicinske sestre. Moram istaknuti i mladoga Hrvata Marka Kokića koji je svojim odanim radom puno pridonio našem domu.

Još od prvog dana kad se javila ideja o osnivanju doma umirovljenika, naš predsjednik je Ivan Križaić. On vodi brigu o domu, a svojim savjetima i poznanstvima rješava i naizgled nerješive probleme. I sve to stigne uz svoj posao koji je vezan uz gradnju

velikih objekata u Canberri te uz vođenje farme na kojoj uzgaja na stotine jelena i drugih grla.

Ostali dugogodišnji članovi odbora su Šime Franjić i Ivica Sajler, a oni su isto tako aktivni i ugledni članovi zajednice. Nastojimo zainteresirati mlade ljude za vođenje doma jer se nadamo da će oni jednoga dana sve to preuzeti.

U našemu umirovljeničkom domu borave osobe različitih sudbina i životnoga iskustva.

Tako su tu bila dvojica Zagrepčana, koji su napustili Hrvatsku za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Jedan od njih, Josip, bio je viši časnik u njemačkoj vojci, a poslije rata prevoditelj, te je radio za Amerikance i zarađivao jako puno. Novce je, međutim, potrošio na žene i piće. Oženio se Njemicom, s kojom je imao sina pa su zajedno kao obitelj emigrirali u Australiju. No i u Australiji je nastavio sličnim načinom života pa mu se žena s djetetom vratila u Njemačku. Nikada više o njima nije ništa čuo. Pred kraj života došao je u naš dom, oronuo i bolestan, starac koji je još uvijek maštao o svojoj mladosti. Pričao bi o svome sinu čiju je fotografiju čuvao u lisnici te bi uvijek plakao kad bi pokazao sliku svoga malog djeteta. Odnosio se arogantno i zapovjedno prema osoblju doma.

Sličan život imao je i njegov prijatelj Zvonko, koji je s njim došao u Australiju. On je također u Njemačkoj živio razuzdanim životom. On je, pak, u lisnici nosio fotografiju Chevroleta, a to je bio samo jedan od mnogih skupocjenih automobila koje je imao u Njemačkoj. Živio je od uspomena, star i bolestan, a našao je utočište u sredini koju je do tada uglavnom ignorirao. Pred kraj života bio je u bolnici, ali je zahtijevao da ga odvedu natrag u „njegov dom", gdje je i umro. Oba prijatelja su završili vrlo tužno, skrhani bolešću i usamljeni.

U domu umirovljenika imali smo i osobe ruskoga podrijetla. Jako me se dojmio jedan stariji gospodin, intelektualac, koji je imao englesko prezime. Mislila sam da je prezime promijenio u emigraciji, dok nisam upoznala njegova sina, koji ga je posjećivao. Sin je bio protestantski svećenik, što me još više iznenadilo, dok nisam čula priču o životu njegove obitelji. Igor se rodio u aristokratskoj obitelji carske Rusije. Odgojila ga je majka koja je ostala u Rusiji, iako je njezina rodbina napustila Rusiju prije revolucije. Nakon što mu je majka umrla, uspio je otići u Englesku k svojoj teti, koja je bila udana za engleskog diplomata, a koji je bio nekad veleposlanik u Rusiji. Kako su oni napustili Rusiju prije Oktobarske revolucije, Igor nije puno znao o njima. Nakon majčine smrti, saznao je u Engleskoj da je njegova teta zapravo bila njegova majka, a otac mu je

bio njezin suprug. Tako su ga posvojili, davši mu svoje prezime, koje mu je pripadalo rođenjem. Odgojili su ga u anglosaksonskome duhu, u protestantskoj vjeri, koju je prenio na svoga sina. U Australiju je emigrirao iz Engleske, kao znanstvenik, a radio je u jednoj znanstvenoj instituciji u Australiji.

Zanimljiv je život još jednoga Rusa koji je boravio u našem domu. On je kao dijete napustio Rusiju, odrastao je u Australiji, te poprimio ovdašnji način života. Izražavao je netrpeljivost prema svemu što nije bilo australsko, pa je stalno prigovarao našim radnicama jer su govorile hrvatski i kuharicama koje su pripremale domaću hranu. Nikada nije spomenuo da je Rus podrijetlom, iako ga je njegovo prezime odavalo. Sramio se bilo kakve veze s Rusima, nije trpio spominjanje etničkog podrijetla, a od svih nas očekivao je isto takvo ponašanje. Kad bismo mu rekli kako ima izbora odnosno može napustiti naš dom i pronaći drugi smještaj, odgovorio bi da se svi mi trebamo promijeniti jer je on u pravu.

Kod nas su bili smješteni i oni koji su bili beskućnici. Tako smo primili jednog Hrvata koji je pronađen ispod mosta u Sydneyu, koji mu je bio privremeni dom. Otpremili su ga u prihvatilište, gdje je boravio dok nije došao k nama. Kako nije imao nikakvih dokumenata, trebalo je otkriti njegovo podrijetlo. U prihvatilištu su ga maltretirali pa se oporavio kad je došao k nama. Teško je govorio, ali smo ipak uspjeli doznati da potječe iz velike zagorske obitelji u kojoj je bilo devetero braće, a neki su i danas živi. Kad sam mu predložila da pronađemo njegovu braću, on je to odlučno odbio. Tko zna što se krije iza ove tužne priče još jednoga Hrvata, izgubljenog u stranom svijetu.

Naš dom umirovljenika ima svoju kapelu u kojoj se služi sveta misa svake subote. Tu kapelu smo sami opremili. Klupe je napravio naš tesar u Sydneyu, a platio ih je stanar doma Mato Jurić, rodom iz Bosanske Posavine, koji je bio jako pobožan. Nakon križnog puta, kao 15-godišnji mladić poslan je na Goli otok s kojeg je uspio pobjeći i emigrirati u Australiju, gdje je i umro. Naši zaposlenici pridonijeli su plaćanju oltara i svega ostaloga što je potrebno za crkvu.

Imali smo i nekoliko naših baki koje su u Australiju došle k svojoj djeci, ali zajednički obiteljski život nije bio moguć. One su se vrlo dobro prilagodile životu u umirovljeničkom domu, bolje nego muškarci. Vrijeme provode zajedno i nikad im nije dosadno.

Tek kad se čovjek suoči s grubom stvarnošću svih sudbina naših ljudi u raznim domovima, kao što je umirovljenički, može spoznati veličinu tragedije našega naroda u tuđini.

Slika 56. Posjet biskupa Marina Barišića Domu umirovljenika „Hrvatsko naselje" (Slijeva: Karmela, Iva, uzoriti biskup Barišić, Vanda i fra Anto).

Slika 57. Djelatnice Doma umirovljenika „Hrvatsko naselje" i članice Hrvatskoga prosvjetnog društva 'Žena' na dobrovoljnom radu u „Hrvatskom naselju". (Slijeva: Karmela, Ljubica, Vanda, Tereza, Nada, Ana, Nevenka. Otraga stoji Jack, stanovnik Hrvatskog naselja).

Dana 18. siječnja 2003. u Canberri je izbio strašni požar koji je uništio veliki dio Canberre, posebice predgrađe u kojem se nalazi i naš dom umirovljenika. Vatra je počela u australskim Alpama, koje su udaljene tri sata vožnje od Canberre. S juga je počeo dolaziti gusti dim, čija gustoća je postajala sve veća, a ubrzo je uokolo padalo i izgorjelo lišće. Nitko nije slutio što se sprema, a lokalne vlasti Canberre nisu bile spremne za požar takvih razmjera. Bila sam kod kuće, koja je udaljena od doma umirovljenika deset kilometara, te sam se uputila prema domu čim sam vidjela što se događa. Put kojim sam vozila ubrzo je obuhvatila vatra. Kako u Canberri ima puno drveća, što eukaliptusa što borova, vatra se sve više rasplamsavala. Kada sam stigla u dom, počeli smo se pripremati za evakuaciju. Panika je nastala u cijeloj Canberri, koja nije imala dovoljno vatrogasnih vozila i pomagala za gašenje vatre. Na televiziji i na radiju vlasti su davale redovite upute što moramo činiti. No, to nije puno pomoglo.

U dom su stigli Marko i Iva, članovi uprave doma, koji su se na vrijeme probili zaobilaznim putovima. Dovezli smo naš mali autobus ispred doma, priredili smo nešto hrane i čekali. I vatra je došla na manje od kilometra do nas, ali nas je zaobišla te nastavila harati prema središtu Canberre. Predveče je nestalo struje pa smo upalili svijeće. Telefonske linije su izgorjele tako da smo imali samo jednu liniju koju je Telecom hitno uspostavio za ustanove poput naše. Ministarstvo za starije osobe bilo je stalno u kontaktu s nama.

I tako smo u domu proveli tri dana i tri noći, dok konačno opasnost nije prestala. Tek trećeg dana proradile su sve telefonske linije, a struju smo dobili tek popodne. Pripremili smo sve otvore za vodu s odgovarajućim crijevima za gašenje, no tlak je bio tako slab da ne bismo imali puno koristi od toga pri gašenju vatre vodom.

Bili smo zabrinuti kako će svi starci to podnijeti. K nama su stigle i starije osobe koje su živjele u obližnjim kućama. No, bili su uglavnom smireni. Na kraju je sve dobro prošlo unatoč velikoj opasnosti, a saznali smo da su ostali umirovljenički domovi morali evakuirati svoje stanare u obližnje škole.

U Canberri je izgorjelo više od petsto kuća, među kojima i šest hrvatskih. Izgorjela je kuća našega člana odbora, Šime Franjića, koji je spasio sa svojom obitelj tek goli život. Troje ljudi izgorjelo je u svojim kućama.

Te subote ujutro moje dvije kćeri koje žive u Canberri otputovale su za Sydney, gdje su se trebale naći sa svojom trećom sestrom koja je trebala doputovati iz Nelson Baya, gdje živi sa svojom obitelji. Njih tri su se trebale sastati sa sestričnom, kćerkom strica Ivana, koja je došla toga dana u Sydney na službeni put. Za njih je to bio vrlo važan

susret jer se nisu nikada prije vidjele. Naime, sestrična Branka živi u Kanadi sa svojom obitelji pa se nikada nisu upoznale. Kako najstarija kći Stela živi baš u tome dijelu Canberre koji je bio pod vatrom, čim je u Sydneyu doznala što se događa, nakon sastanka s Brankom uputila se u Canberru, udaljenu tri sata vožnje. I dok je ona bila na putu prema Canberri, nekoliko kuća u njezinoj ulici zahvatila je vatra. Samo nekoliko kuća je ostalo pošteđeno, a jedna od tih bila je njezina. Kuću joj je spasio vatrogasac dobrovoljac, koji živi na farmi, pa je znao kako postupiti u takvim slučajevima.

Slika 58. Veleposlanik Republike Hrvatske dr. Mladen Ibler s Ljubicom, Dragom i Vandom u kapeli „Hrvatskog naselja" 2001.

U Canberri imamo dva hrvatska doma u kojima se sastaju članovi naše zajednice. Nedjeljom se igraju boće, organiziraju se proslave, no uglavnom se tu okuplja mladež. Stariji članovi zajednice više se vole družiti oko crkve.

Zato danas s ponosom gledamo na naš dom umirovljenika, koji je rezultat napora zajednice, a u kojemu svoje staračke dane provode osobe koje su uložile puno truda u podizanje svojih obitelji te su premostile mnoge zapreke kako bi na kraju svoga života mogle uživati u krugu svojih znanaca, govoriti materinskim jezikom, jesti omiljenu hranu i mirno čekati Božji poziv.

Dolazak novih useljenika u Canberru

Kad spominjem doprinos stvaranju Hrvatske, mislim i na nove useljenike koji su dolazili u Australiju nakon šezdesetih godina prošloga stoljeća, a koji su se ustručavali prići nama Hrvatima koji smo ovdje bili već dulje vrijeme. Naime, pri dobivanju jugoslavenske putovnice upozoreni su da se drže daleko od naše zajednice koja im je predstavljena u lošem svjetlu. Kako su oni namjeravali posjećivati domovinu, držali su se postrance i zbog toga što su se bojali „informativnih sastanaka" na koje ih je tajna policija pozivala pri posjetu Hrvatskoj. Pričali su nam kako ih je začudilo to što je jugoslavenska tajna služba sve znala o nama, a očekivali su da će i od njih dobiti mnoge informacije o nama.

No, polako su nam se novopridošli Hrvati počeli približavati, a ubrzo su i oni postali vrijedni članovi naše zajednice. Pomogli smo im da se što prije snađu u novoj zemlji, pa su se i oni aktivirali u zajednici. Njihov doprinos iznimno je velik, osobito za vrijeme rata u Hrvatskoj.

Međutim, neki Hrvati pokušavali su naš rad minorizirati ili nas prikazati kao teroriste. To je došlo do izražaja prilikom prosvjeda u Sydneyu 1988. jer su svakog 29. studenog Hrvati prosvjedovali ispred svih jugoslavenskih predstavništava u Australiji. Tom prilikom jedan Jugoslaven iz konzulata pucao je na narod te ranio mladog Tolića, koji je sudjelovao u mirnom prosvjedu sa svojom obitelji.

U povodu tog incidenta u Novom listu izašao je članak 10. prosinca 1988. odnosno intervju s australskim činovnikom hrvatskog podrijetla. On je izjavio: „Najveći broj Hrvata i Srba distancirao se od ekstremnih organizacija i okupljao uglavnom u klubovima jugoslavenskog karaktera izjašnjavajući se Jugoslavenima, a svako izjašnjavanje kako je netko Srbin ili Hrvat u Australiji se poistovjećivalo s otpadnicima ekstremne orijentacije u sferi političke emigracije."

Takve izjave naših iseljenika nisu nam pomagale, nego upravo suprotno.

VII. RAD HRVATSKE ZAJEDNICE U AUSTRALSKOJ SREDINI

Prije uvođenja Galbally Reporta

Mnogi novi useljenici koji su dolazili u Australiju iz svih krajeva Europe imali su visoku naobrazbu. Puno ih je bilo iz baltičkih država, Poljske i Ukrajine, a brzo su se počeli boriti za svoja prava u australskim institucijama uz pomoć medija i svojih udruga koje su osnovali te tiska na materinskom jeziku. Nama Hrvatima koji smo emigrirali zbog ekonomskih i političkih razloga bilo je puno teže postići svoja prava jer je bilo malo intelektualaca među nama, a i jugoslavenska tajna policija u Australiji bila je jaka te nas je prikazivala u lošem svjetlu. Srbi su bili aktivni, iako ih je bilo puno manje, no oni su se proglasili saveznicima Britanije i Amerike, koji su se borili pod vodstvom Draže Mihajlovića. Da su u tome uspjeli, dokazuje njihovo sudjelovanje na godišnjemu mimohodu veterana rata, na proslavi najvećega australskog blagdana 'Anzac Day', koji se održava 25. travnja u svim australskim gradovima. Australskim veteranima se pridružuju druge odabrane nacije koje su se borile na strani Saveznika, npr. Poljaci, ali im se redovito pridružuju i četnici. Mnogi su prosvjedovali protiv sudjelovanja četnika u tome mimohodu, ali nisu ništa postigli jer je srpski lobi jak.

Hrvati su 29. studenoga 1977. otvorili svoje veleposlanstvo, koje je vodio Zadranin Mario Dešpoja. Cijela hrvatska zajednica diljem Australije podržala je osnivanje hrvatskog veleposlanstva koje je simbolično otvoreno baš na taj dan kada su Hrvati prosvjedovali ispred jugoslavenskih predstavništava.

Nakon osnivanja hrvatskog veleposlanstva, hrvatska zajednica dobila je veliki publicitet, a kako je bilo puno negativnih reakcija, australski parlament donio je zakon kojim je mogao naše veleposlanstvo zatvoriti u svakom trenutku („The Diplomatic and Consular Mission Act"). Hrvatsko veleposlanstvo ipak je bilo otvoreno tri godine.

U to vrijeme su vladali liberali, koje je vodio Malcolm Fraser. Godine 1978. odredili su najuglednijega australskog odvjetnika, Franka Galballyja, da ispita položaj useljenika, njihove potrebe te da nakon studije o useljenicima preporuči način rješavanja njihova statusa koji je do tada bio nepovoljan.

Slika 59. U glavnome gradu Australije Canberri 29. 11. 1977. otvoreno je Hrvatsko veleposlanstvo, koje je bilo predmet opće pozornosti, pa se taj čin u suvremenoj povijesti može izdvojiti kao jedan od najznačajnijih pothvata hrvatske političke emigracije prije uspostave neovisnosti RH.

Nakon uvođenja Galbally Reporta

Nakon pedesetak godina diskriminacije, situacija se polako počela mijenjati u korist onih koji nisu potjecali iz anglokeltske rase. Pošto su Sjevernu Australiju za vrijeme Drugoga svjetskog rata bombardirali Japanci, i spremali su invaziju na Australiju, australske vlasti ozbiljno su počele razmišljati o budućnosti. Do tada je Australija primala samo engleske useljenike, ali nakon tog bombardiranja Australija je postala svjesna svoga geostrateškog i demografskog položaja pa je uvela politiku „populate or perish" („napučiti ili nestati"). Kako je dolazilo nedovoljno engleskih useljenika, bilo je i nedovoljno radne snage. Stoga su se političari složili da je jedini izlaz dovesti što više useljenika iz drugih zemalja, a zbog posljedica Drugoga svjetskog rata takvih je bilo puno. Tako se mozaik australskog stanovništva počeo mijenjati, a javljale su se i

posljedice takve politike koje se više nisu mogle zanemarivati. Tadašnji predsjednik vlade Malcolm Fraser bio je veliki zagovornik multikulturalizma te je dobio potporu 75% stanovništva Australije. Konačno je politika diskriminacije službeno ukinuta krajem sedamdesetih godina.

Glavni uzrok nastajanja novih problema bio je u tome što je Australija zemlja useljenika, koji su uz prihvaćanje zatraženih odgovornosti tražili i svoja prava, jednaka ostalim Australcima.

Frank Galbally proveo je iscrpno istraživanje koje je 1978. sažeto prikazao u svome izvješću „Review of Post Arrival Programmes and Services to Migrants" („Pregled programa i usluga useljenicima nakon njihova dolaska"). Pregledom programa trebalo je izjednačiti povlastice odnosno prava useljenika s pravima australskih državljana. To je bila značajna prekretnica za sve australske useljenike, a odrazila se i na hrvatsku zajednicu. Glavni prijedlozi, koje je Galbally predočio australskoj vladi, bili su sažeti u sljedećim preporukama:

- Ravnopravnost u australskom društvu
- Uvođenje tečajeva engleskog jezika za odrasle osobe (AMPE)
- Posebni dobrotvorni centri
- Uvođenje novoga televizijskog kanala (SBS) i radioprograma
- Osnivanje Instituta za multikulturalne poslove (AIMA)
- Etničke škole u zajednicama za promoviranje jezika tih zajednica
- Osnivanje centra za pružanje potrebne pomoći useljenicima (MRC)
- Osnivanje ureda za multikulturalne poslove pri Uredu predsjednika Vlade (OMA)
- Uvođenje prevodilačkih službi pri Ministarstvu useljeništva.

Novim pristupom rješavanju problema useljenika, Hrvati su dobili novu šansu za traženje svojih prava. Diljem Australije uključivali smo se u novoosnovane organizacije i društva jer je to bio jedini put za našu afirmaciju. Tako smo slobodno mogli raditi za domovinu, tražiti njezino priznanje i pravo na samostalnost.

Hrvati u Australiji polako su ostvarivali svoja prava. Na žalost, mnogi novopridošli nisu se uključili u našu zajednicu, posebice oni koji su došli 'na razmjenu' i koji su se izjašnjavali Jugoslavenima, pa su na afirmaciji Hrvata u Australiji najviše radili oni

koji su već dulje vrijeme bili ovdje i govorili su dobro engleski jezik. Tako sam i ja, stjecajem okolnosti, bila jedna od tih jer u Canberri nije bilo puno Hrvata koji su mogli aktivno sudjelovati u novim organizacijama.

Angažman za priznavanje Hrvata kao jedne stare nacije

Nakon osnivanja hrvatskog veleposlanstva, hrvatske organizacije u cijeloj Australiji bile su bolje organizirane. Početkom 1980., kada je Galbally Report usvojen i primijenjen na sve etničke zajednice, status Hrvata u Australiji se poboljšavao. Hrvatske organizacije u svim većim gradovima tražile su priznanje hrvatskog jezika kao posebnog jezika. To je bio dug i težak proces bez izgleda za uspjeh. Ako Australija službeno prizna hrvatski jezik, istovremeno će to značiti i priznanje Hrvata kao samostalne nacije.

U Canberri smo također radili na postizanju tog cilja. Mogla sam se posvetiti tome radu jer sam imala potporu obitelji, ponajviše supruga Milka koji je također bio uključen u rad zajednice. Zastupala sam hrvatsku zajednicu, i bila prihvaćena u novim krugovima. Tada je Tito bio cijenjen i priznat u svijetu, a Veleposlanstvo SFRJ onemogućavalo je naš rad u svakom pogledu.

Nakon što je hrvatski jezik Ministarstvo useljeništva 1980. konačno priznalo za službeni jezik hrvatskih useljenika, polako su nam se otvarala vrata za ostvarenje naših ostalih ciljeva. Moje dužnosti odnosile su se na sudjelovanje u vladinim i nevladinim ustanovama uz pomoć kojih sam trebala doći do samoga vrha zakonodavnih i izvršnih vlasti. Nastojali smo iskoristiti svaku priliku da upozorimo na stanje u domovini i istaknemo želju hrvatskoga naroda za odcjepljenjem od Jugoslavije.

Političari bi nas saslušali jer smo predstavljali mnogobrojno biračko tijelo, no neki su nam i bili skloni. Pokazalo se to u doba Domovinskog rata i priznanja neovisnosti Hrvatske. S obzirom na to da smo bili stanovnici glavnoga grada Australije, sjedišta australskoga političkog života, lakše smo uspostavljali kontakt s tijelima vlasti.

Nakom implementacije Galbally Reporta, imali smo prilike sudjelovati u radu nekoliko odbora te pridonijeti donošenju odluka koje su vrijedile za sve etničke zajednice. Nama je, naravno, ipak najvažnija bila naša hrvatska zajednica.

Dužnosti koje sam obavljala izvan hrvatske zajednice:

- Ethnic Communities' Council – ACT (Vijeće etničkih zajednica), članica od 1980., potpredsjednica od 1982. do 1992.
- Commonwealth/State Task Force on Women of Non-English Speaking backgrounds (Federalna radna grupa za rješavanje problema žena koje nisu engleskog podrijetla), članica od 1982. do 1992.
- Management Committee of the Migrant Resource Centre Inc. (Uprava Centra za pomaganje useljenicima), članica od 1983. do 1986.
- Legal Aid Review Committee (Odbor za reviziju legalne pomoći), članica od 1982. do 1991.
- Women's Committee of the Ethnic Communities' Council of the ACT (Odbor žena pri Vijeću etničkih zajednica ACT-a), voditeljica odbora od 1982. do 1992.
- Community Employment Program (Program za unapređenje zaposlenja u dobrotvornim društvima), članica od 1983. do 1986.
- Management Committee of the Adult Migrant Education program (Uprava Odbora za izobrazbu odraslih useljenika), članica od 1983. do 1986.
- ACT Women's Consultative Council (Savjetodavno vijeće za žene ACT-a), članica od 1982. do 1986.

Obavljajući navedene dužnosti, zastupala sam hrvatsku zajednicu i mogla iznijeti naše probleme. Preko Vijeća etničkih zajednica imenovana sam i u druge organizacije, a ostali članovi vijeća bili su uglavnom iz zemalja u kojima je vladao komunizam, primjerice iz baltičkih država, te su suosjećali s Hrvatima i pružali nam potporu.

Za rad u široj australskoj javnosti pomoglo nam je to što smo bili priznati u Vijeću etničkih zajednica kao samostalna zajednica. Prema Statutu tog vijeća Jugoslaveni nisu mogli biti članovi vijeća jer je kriterij za primanje u članstvo bila narodnost zajednice, a ne državljanstvo.

Vijeće etničkih zajednica u Canberri

Godine 1978., nakon Galbally Reporta, osnovana su krovna tijela za useljenike uz pomoć kojih su mogli lakše doći do svojih prava. I tako je 15. lipnja 1978., pod vodstvom dr. Heinricha Stefanika, utemeljeno Vijeće etničkih zajednica u Canberri, koje je imalo oko 30 članova koji su zastupali sljedeće nacije, registrirane kao:

Austrija	Indonezija	Pakistan
Bangladeš	Izrael	Filipini
Hrvatska	Japan	Poljska
Kambodža	Koreja	Portugal
Kanada	Kurdistan	Rusija
Čehoslovačka	Latvija	Skandinavske zemlje
Čile	Libanon	Srbija
Kina	Litvanija	Slovenija
Estonija	Makedonija	Španjolska
Finska	Malezija	Turska
Njemačka	Malta	Ukrajina
Mađarska	Meksiko	
Indija	Nizozemska	

Iako su i Srbi bili članovi Vijeća, oni su rijetko dolazili na sastanke jer im je smetala naša prisutnost.

Vijeće je u srpnju 1979. postalo član novoosnovane krovne organizacije za useljenike, Federacije Vijeća etničkih zajednica Australije (FECCA).

Čim je Vijeće etničkih zajednica osnovano, hrvatska zajednica odmah se priključila. Hrvati su se i prije osnivanja toga vijeća nastojali uključiti u rad šire zajednice u Canberri. U tome je bila aktivna i moja pokojna sestra Jadranka, koja je s još nekoliko Hrvata pristupila dobrovoljnoj organizaciji „Good Neighbour Council" („Vijeće dobrog susjeda"). Upoznala je Ukrajince, Slovake, Poljake i druge predstavnike etničkih zajednica, a većina je dolazila iza zemalja iza „željezne zavjese", koje su dijelile sličnu sudbinu s Hrvatima. U toj organizaciji dobrovoljno su radili i Australci, koji su tako stjecali sliku o situaciji u tom dijelu Europe te pružali svoju potporu i tim etničkim zajednicama.

Osnovan je i Etnički radio, uz potporu Vijeća dobrog susjeda. Oba naša doma obvezala su se na novčanu pomoć za uvođenje hrvatskog radiosata koji je obuhvaćao

ne samo lokalne vijesti o događajima u zajednici, nego i vijesti iz drugih hrvatskih zajednica Australije, vijesti iz domovine, kao i one diljem svijeta. U program je bio uvršten i dio iz hrvatske povijesti. I danas postoji radioprogram koji je najviše posvećen događajima u zajednici.

Predstavnici etničkih zajednica složili su se kako je došlo vrijeme da se čuje njihov glas u široj australskoj zajednici. Kako je doprinos useljenika na izgradnji „Snowy Mountains Scheme", najvećega projekta u Australiji, bio iznimno velik odnosno bez njih projekt ne bi mogao biti izgrađen, australski mediji pisali su o doprinosu useljenika.

Galbally Report pridonio je poboljšanju kulturnog i socijalnog života useljenika, a država je usvojila svih 57 preporuka te je bila spremna financirati njihovu provedbu. Osnovan je televizijski program koji se primarno bavio etničkim zajednicama, a prikazivao je izravno i vijesti iz matičnih zemalja australskih useljenika. Taj TV-program postoji i danas. No, Hrvati u početku nisu bili uključeni u taj program zbog svoje nacionalnosti.

Prema popisu stanovništva 1976., u Canberri je živjelo 57.619 osoba koje nisu rođene u Australiji odnosno 34% ukupnoga stanovništva. Nemamo statističke podatke o tome koliko je Hrvata bilo među njima jer se hrvatska nacionalnost u to doba nije priznavala.

Nakon Galbally Reporta 1980. u Canberri su postojale 23 etničke škole, a najveća je bila hrvatska, s oko 220 učenika. Nastava se održavala svakoga petka od 18h do 21h, a roditelji su se pobrinuli za njezino uspješno funkcioniranje. Moj suprug Milko bio je dvije godine ravnatelj te škole, a naš sin Tomislav ju je pohađao.

Slika 60. Hrvatska etnička škola, Canberra-Queanbeyan, 1983. godine.

Vijeće je surađivalo s vijećima „Good Neighbour Council", „Ethnic Broadcaster's Council" i „Multicultural Task Force". Danas Vijeće etničkih zajednica zastupa više od pedeset nacija, a hrvatska zajednica postala je njegova članica od samoga početka. Tada ju je predstavljao Faust Šešelja. Od 1980. do 1992. bila sam predstavnica hrvatske zajednice pri tome vijeću, a ponekad su me mijenjali drugi članovi zajednice. Dužnost potpredsjednice Vijeća etničkih zajednica obavljala sam od 1982. do 1992. Sudjelovanjem u radu toga vijeća uspjeli smo riješiti mnoge probleme na koje smo u to vrijeme kao zajednica nailazili.

Federacija svih pojedinih etničkih vijeća u Australiji održavala je svake godine godišnji sabor s konferencijom za širu australsku javnost, uvijek u nekome drugome glavnom gradu pojedinih australskih država. Konferencije su se održavale pod pokroviteljstvom predsjednika australske vlade.

Prva takva konferencija održala se u Canberri (Australian Capital Territory) 1982., zatim u Sydneyu (New South Wales), Hobartu (Tasmania), Melbournu (Victoria), Darwinu (Northern Territory), Brisbaneu (Queensland), Adelaideu (South Australia), Perthu (West Australia), a jedne godine otišli smo u Wellington (New Zealand). Tamo sam se susrela s predstavnicima hrvatske zajednice, koja je mnogobrojna i na Novome Zelandu.

Kako sam bila predstavljena kao Hrvatica, a ne Jugoslavenka, hrvatska zajednica je time bila promovirana, a bilo je to u ono vrijeme veliko postignuće. Tako smo se i kao nacija afirmirali, što nam je u devedesetim godinama pomoglo pri traženju priznanja Hrvatske.

Slika 61. Otvorenje Godišnjeg sabora Federalnog vijeća etničkih zajednica 1992. u Canberri, na kojemu je bio prisutan i premijer.

Godišnji sabor Federalnog vijeća etničkih zajednica – Hobart 1983.

Na toj konferenciji počasni gost bio je predstavnik Aboridžina, Charles Perkins. Znali smo da je nekada igrao u Adelaideu za ondašnju 'Croatiju' te smo bili uvjereni da podržava našu borbu za neovisnost Hrvatske. Tom prigodom razgovarali smo s njim. U svome govoru na konferenciji, između ostaloga, spomenuo je kako bi australska vlada trebala preispitati svoju vanjsku politiku i pomoći narodima koji zaslužuju svoju slobodu da je i ostvare, kao što su hrvatski, poljski i litvanski narod. Puno nam je značila potpora ugledne osobe u australskoj javnosti.

Godišnji sabor Federalnog vijeća etničkih zajednica – Melbourne 1984.

Mnogi sudionici i gosti došli su sa svih strana Australije, kao i s Novog Zelanda, na konferenciju u Melbournu. Među gostima je bio i sveučilišni profesor s University of West Australia, Ralph Pervan. Čuli smo za njega, da je hrvatskoga podrijetla, ali da nije bio član zajednice. Iako je bio rođen u Australiji, govorio je vrlo dobro hrvatski. Namjeravali smo razgovarati s njim kako bismo čuli njegovo mišljenje o Hrvatima u Australiji, a nadali smo se da ćemo ga privući u našu zajednicu. No, nismo uspjeli u tome. Tijekom tih triju dana, koliko traje konferencija, svaku večer se održavala priredba na kojoj su sudjelovali članovi lokalnih etničkih zajednica. Na jednoj od tih priredbi nastupili su naši folkloraši iz Melbourna, čiji je nastup oduševio nazočne. Profesor Pervan sjedio je kao počasni gost u prvome redu. Nakon priredbe, otišao je u hotel, gdje je dobio srčani napadaj i iste je večeri umro. Oni koji su sjedili uz njega u prvome redu pričali su kako je bio toliko dirnut nastupom naših folkloraša da su mu suze potekle. Krv nije voda!

Na Godišnjem saboru sudjelovao je dr. James Jupp, profesor na Australskom sveučilištu u Canberri (Australian National University). Pripremao je enciklopediju o svim australskim useljenicima (*THE AUSTRALIAN PEOPLE - An Encyclopedian of the Nation, Its People and Their Origin, 1988.*), te smo mu prišli pitajući ga treba li podatke o Hrvatima u Australiji. On je potvrdno odgovorio i zamolio nas da sudjelujemo u tome. Podatke smo skupljali sa svih strana pa smo vjerodostojno prikazani kao

narod i zajednica u toj enciklopediji. Svoj doprinos enciklopediji posebice su dali prof. Luka Budak, fra Gracijan Biršić te Neven Smoje. No, bilo je i onih koji nisu Hrvate prikazali u najboljem svjetlu.

Na toj konferenciji održala sam govor o stanju žena useljenica u Australiji.

Zašto je značajno da smo dobili posebno mjesto u toj enciklopediji? Trebamo uzeti u obzir da su od 1970-ih Hrvati stalno bili u vijestima, uvijek u negativnom kontekstu. Australska javnost nije ništa znala o našoj povijesti pa je svoje mišljenje o nama stekla preko medija. Pritisak protiv Hrvata bio je toliko jak da je 1973. laburistička vlada osnovala Senatski izvanredni odbor za ljudska prava australskih useljenika. Odbor je pod vodstvom senatora Michaela Towneya proveo šestomjesečnu istragu o Hrvatima te došao do zaključka da „oni koje se osuđuje nisu ništa veći buntovnici od ostalih članova zajednice", a „niti jednim javnim dokazom nije se moglo utvrditi da su nasilni incidenti za koje ih se optužuje, povezani s njima".

U toj enciklopediji naroda Australije, Hrvatima je posvećeno dvanaest stranica, Srbima nešto više od pet stranica, a Jugoslavenima tek jedna stranica.

Uprava Centra za pomaganje useljenicima

U tom odboru same uprave hrvatska zajednica pomagala je u organiziranju nekoliko seminara o Hrvatskoj. Posebice je bio uspješan seminar 1984. pod imenom „Drugi ljudi – drugi običaji" (Other people – other culture). Tom prilikom smo Drago Ljubić, Mario Dešpoja i ja održali predavanja o našoj kulturi i povijesti, a nakon predavanja priređen je hrvatski domjenak. Seminar su posjetili ljudi različitih nacija, a neki su prvi put čuli za Hrvatsku. Prema postavljenim pitanjima na seminarima zaključili smo kako se o nama u Australiji malo zna.

Savjetodavno vijeće za žene pri Vladi ACT-a

To vijeće nije bilo sklono Hrvatima. Čak su glasovali protiv davanja financijske pomoći hrvatskoj zajednici za otvaranje radnoga mjesta socijalnoga radnika za zajednicu. Vijeće je bilo član odbora i zastupalo je Program za unapređenje zaposlenja pri

Slika 62. Članovi Odbora Migrant Resource Centre, 1984. (Vanda sjedi prva slijeva).

Slika 63. Premijerka A.C.T. Rosemary Follet i članovi savjetodavnog Vijeća za žene pri lokalnoj Vladi A.C.T-a (Australian Capital Territory). Vanda u drugome redu u sredini s naočalama.

dobrotvornim društvima. Dakle, imalo je važnu ulogu. Zastupala sam Vijeće etničkih zajednica ACT-a. Ubrzo sam shvatila kako je njihovo znanje o Hrvatima bilo stvoreno na temelju jugoslavenske propagande te sam iskoristila prigodu da im objasnim položaj Hrvata.

U to vrijeme hrvatski jezik predavao se na Macquire University u Sydneyu, ali su ga htjeli ukinuti. Zamolila sam Savjetodavno vijeće da izrazi pismeno svoju potporu za održavanje nastave hrvatskoga jezika. Na moje iznenađenje, Vijeće je to rado učinilo.

Uprava Odbora za izobrazbu odraslih useljenika

Odbor je osnovalo Ministarstvo prosvjete pa smo imali pristup svim tiskovinama koje je to ministarstvo izdavalo. Za škole je 1983. izdana brošura pod imenom „Cultural background paper Yugoslavia" (Kulturna pozadina Jugoslavije). Tu brošuru smo proučili i zaključili kako nas negativno prikazuje pa smo napisali prosvjedno pismo ministru prosvjete, koje je rješavao viši činovnik ministarstva, Barrie Smilie. Uputio nam je pismo u kojem nas moli da mu dostavimo ispravke netočnih navoda u toj brošuri. Napisali smo mu pismo od šest stranica, u kojemu smo istaknuli i navode iz povijesnih knjiga, a među njima i navod iz knjige predsjednika Tuđmana „Nationalism in Contemporary Europe". Osvrnuli smo se na važne činjenice iz hrvatske povijesti. Nakon nekoliko sastanaka i korespondencije, naše napomene su usvojene te je izdana nova brošura za sve škole u Australiji (vidi pismo na str. 158.).

Prilog: Iseljenički tisak u Australiji bilježio je sve aktivnosti hrvatske zajednice.

VIII. NAJVEĆI PROSVJED IKAD ODRŽAN U AUSTRALIJI

Za vrijeme Domovinskoga rata, sve hrvatske zajednice u Australiji prosvjedovale su u većim gradovima kako bi svratile pozornost na situaciju u domovini. U organizaciju prosvjeda bili su uključeni i mlađi naraštaji Hrvata, rođeni u Australiji, studenti, a to je pridonijelo autentičnosti zahtjeva za priznanje Hrvatske. U Canberri smo prosvjedovali ispred veleposlanstava za koje smo smatrali da imaju utjecaj na određivanje sudbine naše domovine.

U dogovoru s hrvatskim organizacijama u Australiji pripremali smo prosvjed u Canberri čija je svrha bila traženje međunarodnog priznanja Hrvatske. Svi članovi Hrvatskoga međudruštvenog odbora bili su aktivni i u stalnom kontaktu s australskim političarima koji su nam bili skloni. Naš predsjednik, Drago Ljubić, posebice se aktivirao u organizaciji tog skupa, kao i Doris Božin, koja je kao odvjetnica bila zadužena za kontakte u Canberri.

Čelnici svih hrvatskih društava Australije odlučili su pozvati Hrvate diljem Australije na taj prosvjed koji se trebao održati u Canberri 31. kolovoza 1991. Bili su pozvani i predstavnici drugih etničkih zajednica u Canberri, osobito onih koje su imale sudbinu sličnu našoj. Odaziv je bio golem, iznad svih očekivanja. Tog dana skupilo se oko 30.000 ljudi koji su došli u Canberru sa svih strana Australije. Skup je održan pred zgradom australskog parlamenta, a glavni govornik bio je Tomislav Bošnjak, zatim australski parlamentarci. Od australske vlade tražilo se međunarodno priznavanje Hrvatske.

To je bio najveći prosvjed ikad održan u Australiji. Mnogobrojni mediji izvještavali su o prosvjedu, pa je odjek bio golem. Prosvjed je zapravo bio nastavak dobro organizirane kampanje koja je počela pjesmom „Stop the War in Croatia", a koju je hrvatska zajednica organizirala diljem Australije. Pjesma je postala toliko popularna da je sedam tjedana bila na sedmom mjestu australske ljestvice najpopularnijih pjesama. Sav prinos od te pjesme išao je za pomoć domovini.

Slika 64. Prosvjedi pred Parlamentom Australije u kojima su sudionici zahtijevali priznanje Republike Hrvatske, Canberra 31. kolovoza 1991.

Slika 65. Prosvjed 31. kolovoza 1991. Povorka kreće prema Parlamentu Australije. Fotografirano ispred kuće premijera Australije Johna Howarda, unatoč činjenici da se povorka nije smjela na tome mjestu zaustaviti.

IX. DR. FRANJO TUĐMAN OTVARA HRVATSKO VELEPOSLANSTVO U AUSTRALIJI

Hrvatsko veleposlanstvo u Canberri je prvo hrvatsko veleposlanstvo u svijetu sagrađeno isključivo sredstvima i radom Hrvata u Australiji.

Kad je konačno Hrvatska priznata, svi članovi zajednice bili su sretni jer su se i svi napori oko priznanja isplatili. Bili smo posebice sretni najavom da će nas posjetiti dr. Franjo Tuđman.

Taj neopisivi osjećaj velikoga priznanja, nakon toliko godina neuspjele borbe za Hrvatsku, toga dana nikoga nije ostavio ravnodušnim.

Slika 66. Doček prvog predsjednika Republike Hrvatske dr. sc. Franje Tuđmana u Canberri, lipanj 1995.

U borbi za hrvatsku neovisnost tijekom Domovinskog rata (1991. – 1995.) australski su Hrvati izražavali potporu narodu u domovini javnim prosvjedima diljem Australije, financijskom i humanitarnom pomoći od neprocjenjive vrijednosti.

Slika 67. Prigodom posjeta predsjednika RH dr. sc. Franje Tuđmana Australiji, hrvatske zastave su se vihorile prvi put službeno u cijeloj Canberri, lipanj 1995.

Hrvatsko prosvjetno društvo 'Žena' uložilo je puno truda u organizaciju dočeka našega predsjednika dr. Franje Tuđmana, koji je 21. lipnja 1995. osobno otvorio prvo hrvatsko veleposlanstvo u svijetu, a koje je sagrađeno sredstvima hrvatskih iseljenika. Članice društva nabavile su majice s hrvatskim grbom, predmete od stakla i keramike na kojima je obilježen taj značajni dan, a prihod od prodaje poslan je u domovinu.

Slika 68. Monumentalna zgrada Veleposlanstva RH u Canberri, koju su izgradili hrvatski iseljenici vlastitim sredstvima i radom.

Slika 69. Na primanju tijekom Hrvatskoga svjetskog kongresa kod predsjednika Tuđmana 1994.

Slika 70. S gđom Ankicom Tuđman, suprugom F. Tuđmana, prigodom njezina posjeta Australiji, 1995.

Taj događaj bio je kulminacija dugogodišnjih napora hrvatske zajednice u Australiji, a priznanjem hrvatske neovisnosti, napor nije bio uzaludan. Dočekali smo dan o kojem smo svi sanjali, za kojeg smo se borili i vjerovali da će se ostvariti tijekom naših života.

X. AUSTRALSKA ODLIKOVANJA ZASLUŽNIM HRVATIMA

Svi napori hrvatske zajednice urodili su plodom. Konačno su nas u Australiji počeli prihvaćati. Australska javnost mogla je sada uvidjeti kako je jugoslavenska propaganda protiv nas bila neopravdana. Bili smo sve poznatiji, ne samo zbog nogometa i dobrovoljnog rada u svojim zajednicama, nego i po doprinosu široj australskoj zajednici. Konačno smo nakon više od tisućljeća imali svoju državu, svoj identitet, svoje ime kojim smo se mogli predstaviti u svijetu.

Buduća hrvatska pokoljenja nosit će to ime s ponosom.

Kraljica Elizabeta svake godine dodjeljuje odličja australskim državljanima koji su osobito pridonijeli svojim radom australskom društvu. Odličja se dodjeljuju na temelju preporuka koje stižu iz ureda predstavnika kraljice u Australiji (Governer General). Proces traje oko dvije godine jer se prikupljaju svi podaci i dokumentacija o osobama koje će biti odlikovane. Više je odbijenih preporuka nego odobrenih. Za zaslužan rad u hrvatskoj zajednici i za doprinos sveopćem boljitku useljenika, odličje su dobili i članovi hrvatske zajednice.

THE MEDAL OF THE ORDER OF AUSTRALIA dobili su:

- dr. Konstantin BOSNIĆ
- dr. Tomislav GAVRANIĆ
- Frank HESMAN
- Nedjeljko MARUNČIĆ
- Vinko ROMANIK
- Ljerka DRAPAČ
- Michael FURJANIĆ
- Milan KARAMARKO
- Vanda PODRAVAC.

Slika 71. Svečanost uručenja odličja Order of Australia Medal u Hrvatskome domu Deakin 1988. Na slici slijeva: Drago Ljubić, Bob MacMullan (laburistički parlamentarac za Canberru), Phillip Ruddock (ministar useljeništva), Vic Rebikoff (predsjednik Etničkog vijeća za A.C.T.), Wayne Berry (lokalni ministar za Canberru).

Slika 72. Fotografija pred Parlamentom Australije, prilikom 200. godišnjice postanka Australije.

Najveće priznanje za doprinos australskoj zajednici ipak je bilo priznanje pojedincima odnosno zajednicama koje su predstavljali. Na dvjestotu godišnjicu postanka Australije, na prostoru ispred australskog parlamenta u Canberri, među dvjesto slika u reljefu našla se i slika jedne Hrvatice, moja.

XI. KRAJ JEDNOGA TRNOVITOG PUTA

Nastankom hrvatske države, mnogi Hrvati u iseljeništvu razmišljali su o stalnom povratku u domovinu. Neki su i otišli u Hrvatsku, ali nisu se mogli snaći u novoj sredini nakon dugog boravka u Australiji te su se vratili.

To nije obeshrabilo ostale da barem posjete domovinu, svoju rodnu grudu koju su morali napustiti. Tako smo se Milko i ja odlučili 1993. posjetiti Hrvatsku. Stjecajem okolnosti već sam 1992. posjetila Hrvatsku, na kratko vrijeme, došavši na pogreb svoje najstarije sestre. Milku je to bio prvi posjet svome kraju nakon 48 godina.

Tijekom putovanja bili smo nevozni. Put nam se činio beskrajnim. Kad smo konačno stigli u Zagreb, Milko je nakon izlaska iz zrakoplova počeo grčevito plakati i pao je ničice na zemlju koju je počeo ljubiti.

Slika 73. Susret brata i sestre nakon 50 godina u Fužinama; Milko s Đurđicom 1993.

Potresan je bio i njegov susret sa sestrom, koju je ostavio kao dijete od četiti godine, a susreo se s njom kao staricom koja je već bila baka. U Hrvatskoj je naglo dobio visoku temperaturu, a kako smo odsjeli kod moje sestrične koja je bila liječnica, ona ga je pregledala i nije pronašla uzrok temperaturi. Nakon kratkog vremena provedenog u Hrvatskoj, želio se vratiti u Australiju i biti sa svojom djecom i unučadi. Nije se mogao snaći u vlastitoj domovini, koju je toliko volio.

Slika 74. Obitelj Podravac 1993.

Slika 75. Vikendica obitelji Podravac na moru u Malua Bayu, gdje su Vanda i Milko planirali provesti starost i u zdravlju pratiti životne izazove brojne unučadi.

Slika 76. Milkov grob u Canberri.

Nakon povratka iz domovine u Australiju, Milko se nije oporavio te je početkom 1996. umro.

Ja, pak, svake godine posjećujem domovinu, dok mi zdravlje to dopušta (kako naši Senjani kažu, „dok mi šufi t i noge delaju"), a boravim uvijek u Senju, gradu koji mi je ipak najdraži.

PRILOG

Odabrana pisma australskim institucijama iz bogate zbirke korespondencije hrvatskih udruga koje su se borile za kulturnu i jezičnu samosvojnost te širile istinu o pravednoj borbi hrvatskoga naroda za slobodu i neovisnost

Croatian Women's Association,
25 Gatton St.,
FARRER A.C.T. 2607

4 August,1980

The Hon.Ian McPhee, M.P.,
Minister for Immigration and Ethnic Affairs,
Parliament House,
CANBERRA A.C.T. 2600.

Dear Minister,

On the 25th of June, 1980, after a number of unsuccessful telephone calls to your department, I sent a letter (copy attached) by registered mail (receipt number C 716965, Woden) to the Head of the Translation Unit specifically to complain about the propriety and quality of their translation of a pamphlet distributed by the Post Natal Care Unit to Croatian women hospitalised in the Calvary Hospital (see attached).

The Ethnic Communities Council of the A.C.T. has subsequently (letter of 13 July, 1980, attached) raised this matter on behalf of the Croatian women with your colleague, the Minister for Health. To date I have received no acknowledgement that my letter has been received, nor have I been invited to discuss with persons responsible for the unacceptable translation where significant differences occur between colloquial Serbian and Croatian.

Withdrawal from circulation of the offensive translation was an immediate response by Hospital staff when the vulgar nature of colloquialisms for the Croatian reader was pointed out. They agree that such a standard of lanuage would not be used in English or intentionally in any other community language.

The second point of my original letter was to draw to the attention of your Department that their credibility is brought into question every time they mistakenly decide that "Serbo-Croatian" is the most appropriate medium of communication with Australians who identify as Croatians.

In the A.C.T. where the majority of former Yugoslav citizens are of Croatian ethnic background, the Croatian language would appear the most logical language into which translation from English should be made for hospitals, schools and government departments and agencies. There is serious inconsistency in practices between the States and the Commonwealth and within the Commonwealth Government. All States recognise Croatian as a separate language, as does the Office of the Public Service Board (photocopy of advertisement attached). When will your Department recognise, as the Yugoslav Constitution does (see attached), that Croatian is a legitimate separate language officially recognised as a medium of communication with a major ethnic group?

- 2 -

On behalf of the Croatian Community of Canberra and Queanbeyan I seek your assistance that:

1. The accuracy and propriety of translation made by your Department will be closely monitored

2. The Croatian language will be reognised and used by your Department for communication with Australian of Croatian background.

3. Replies will be received to our letter of 24 June 1980 and ECC's (ACT) letter of 13 July, 1980.

Yours sincerely,

Vanda Podravac

(Vanda Podravac)
PRESIDENT

Pismo Hrvatskog prosvjetnog društva 'Žena' upućeno Ministru prosvjete 4. kolovoza 1980. s zahtjevom za priznanje hrvatskog jezika u Australiji.

MINISTER FOR IMMIGRATION
AND ETHNIC AFFAIRS

PARLIAMENT HOUSE
CANBERRA, A.C.T. 2600

Ref 79/78469-1966b
CIT/ES

15 OCT 1980

Mrs Vanda Podravac
President
Croatian Women's Association
25 Gatton Street
FARRER ACT 2607

Dear Mrs Podrovac

I am writing with further reference to your letters of 4 August and 22 September 1980 concerning the translation of a pamphlet on post-natal exercises, and the use of the Croatian language for communication with people of Croatian background in Australia.

I understand that the firstmentioned of the matters which you have raised has been the subject of subsequent correspondence and discussion between yourself and officers of the Department of Immigration and Ethnic Affairs. I therefore propose to deal only with the matter of the use of the Croatian language.

It is noted that the official language of the Socialist Republic of Croatia is the Croatian literary language and that this is one of the four official languages of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

You will be pleased to know that the Department of Immigration and Ethnic Affairs is now preparing translations in both the Croatian and Serbian languages and no longer uses the expression "Serbo-Croatian" in translations.

I have arranged for all departments and authorities involved in preparing material in community languages to be informed of this with a request that they no longer use "Serbo-Croatian" as a general expression to cover the Croatian and Serbian languages.

2.

My predecessor, the Hon. M.J.R. Mackellar, made a statement in the House of Representatives on 27 September 1979 on the implementation of the Galbally Report. Translations of that statement were printed in ten community languages including Croatian and Serbian.

Recognising that language is a vital and integral facet of one's culture, I fully subscribe to the principles that guided those who framed the Galbally Report when they said: "every person should be able to maintain his or her culture without prejudice or disadvantages and should be encouraged to understand and embrace other cultures".

Yours sincerely

Ian Macphee

Pismo Ministra za useljeništvo pri Federalnoj Vladi Australije Ian Macphea u kojem najavljuje priznanje hrvatskoga jezika kao samosvojnog jezika hrvatskoga naroda 15. 10. 1980.

25 Gatton St.,
FARRER A.C.T. 2607

22/9/1980

Dear Mr. Voekel,

Thank you for your letter dated 4 August, 1980. Your reply was for us, to some extent, disappointing. It is evident that you are not aware of the importance of the issue we raised to the Minister.

As you have anticipated in your letter, the Head of the Translation Unit, Mr. McGrath, had contacted me by telephone on 28 August 1980. He still did not mention the reason for not replying to our letters. We consider that to attend to correspondence is an act of courtesy and also the duty of Public Servants. Mr McGrath proposed to arrange a meeting between the translater of so called "serbo-croat" language and a representative from our community. I was astonished by this suggestion.

We have raised the issue (with all relevant documentation) at the Ministerial level and the result would come from a lower Public Servant. Does this indicate that you do not have a competent officer to deal with such an important matter? or - is it that you do not place any importance to the whole problem about croation language? If this is the case we would have to pursue the whole issue outside your own Department.

Apparently, you are not aware that all translations made by your Department are strictly in the serbian language, and distributed amongst Croatians - who are the largest migrant community from Yugoslavia -what a paradox!!

The reasons for this happening could be as follows:

1. that the translator is making the translation purposely
2. that the translator has no knowledge of the croatian language. In that case she should not translate for the croatian community
3. that the Department of I and E.D.'s policy is to impose on us a language we do not accept. This is contrary to the Act of Discrimination and to the Australian Constitution.

Our issue is a cultural issue about a language that has been existing for the last 1300 years. Do we have to repeat that serbo-croat language does not even exist in Yugoslavia? Do you care about the quality of your service offered to migrants?

After all, the service you provide is reflecting the image of your Department. Or is it that you do not care what migrants think about your Department? - although - your Department does exist because of migrants.

The Public Service Board and all states are recognising the croatian language as an individual language. We expect you to follow their example.

We would like to discuss the problem with your Department, with officers responsible for making decisions about our language.

Yours faithfully,

V. Podravac

(V. Podravac)

Copy sent to:
Minister of I and E.A
E.C.C.

Pismo upućeno državnom tajniku Ministarstva za useljeništvo D. Volkeru s prigovorom radi loše uporabe hrvatskoga jezika i miješanja sa srpskim, te zahtjevom da na korespondenciju s hrvatskim udrugama odgovaraju isključivo dužnosnici Ministarstva, a ne niži činovnici.

Department of
Education ~~& Youth Affairs~~

In reply please quote:
84/1068
Refer to:

PO Box 826
Woden ACT 2606
Telephone 89 1333
Telegrams
"Education" Canberra

B H Smillie

Ms Wanda Podravac
25 Gatton St
FARRER ACT 2607

2.4.85

Dear Wanda

I refer to our recent telephone conversation in which you very kindly agreed to read and make any necessary comments on the draft of the Department's Cultural Background Paper on Yugoslavia.

A copy of the draft together with one of the present edition for the purpose of comparison is enclosed. The draft for the Revised Edition has been prepared for the Department of Education by Dr Robert F Miller, Department of Politics, Research School of Social Sciences, ANU.

As you know, the intention is that the use of this series of booklets on various migrant and refugee source countries will improve people's understanding of the cultural backgrounds of these people. Most users of the series are teachers.

Even though, in such a brief but comprehensive document a certain amount of generalisation is probably inevitable, the Department attaches great importance to objectivity and factuality in these papers. Comment on the draft is accordingly being invited from people like yourself who are considered appropriate representatives of the ethnic community in question, as well as from the Department of

-2-

Foreign Affairs and from the relevant embassies.

If any inaccuracy or dated information is in evidence when you read this draft we would welcome your bringing it to our attention by 30th April, 1985.

Your help is invaluable and is deeply appreciated.

Yours sincerely

Barrie

Barrie Smillie
(Tel. 897552)

Odgovor na protestno pismo poslano Ministarstvu prosvjete povodom izdanja brošure "Cultural Background Paper of Yugoslavia" u kojemu su Hrvati nazvani Jugoslavenima. Nakon ovoga prigovora u novom izdanju iste brošure to je ispravljeno prema našem zahtjevu.

COMMONWEALTH OF AUSTRALIA
DEPARTMENT OF IMMIGRATION AND ETHNIC AFFAIRS

Acting
OFFICE OF THE SECRETARY
CANBERRA, A.C.T.

14 AUG 1980

Dear Mrs Podravac,

In the absence of the Minister for Immigration and Ethnic Affairs I have been asked to reply to your letter of 4 August 1980 concerning the translation of a pamphlet on post-natal exercises, and the use of the Croatian language for communication with Australians of Croatian background.

On the matter of the translation to which you have referred it frequently happens that people familiar with a particular language hold strongly differing views as to which translation of a given expression into that language is the most appropriate. It is understood that some of the expressions used in the translation were based on Serbian rather than Croatian usage. However, every effort was made by the translator to avoid the use of expressions which could be regarded by either Serbian or Croatian speakers as "offensive" or "vulgar".

In view of your comments I have made arrangements for a senior officer in the Translation area of this Department to telephone you with a view to arranging a meeting at which your objections to certain aspects of the translation can be discussed.

With regard to the question of the language to be used for communication with Australians of Croatian background you will be interested to know that the Minister for Immigration and Ethnic Affairs has received other representations on this matter. In view of the representations the Minister is currently reviewing Commonwealth practice in relation to the languages to be used for the publication of information material produced by Commonwealth Departments and Authorities.

Yours sincerely,

D. VOLKER

Mrs. Vanda Podravac,
President,
Croatian Women's Association,
25 Gatton Street,
FARRER. A.C.T. 2607

Odgovor tajnika Ministarstva za useljeništvo na jedno od pisama iz hrvatske zajednice upućeno Ministarstvu 4. 8.1980.

25 Gatton St.,
FARRER A.C.T. 2607

19/9/80

Your Grace,

Thank you for your letter of 2 September, 1980. The contents have been circulated to members of the Croatian Cultural Women's Association and some other figures in our community. These people have again urged me to write to you on the issue of the use of the Croatian language in the celebration of the Holy Sacraments.

Your letter expressed the wish to see our community members and more particularly our children, integrated into their respective local Australian Catholic churches. The need for and desirability of integration into the Australian society is an issue which generates mixed feelings amongst members of our community. Irrespective of individual opinions, we as a community recognise the inevitability of integration. The question therefore is really one of degree; while your wish is that integration should occur here and now, commencing with our children, our wish is not to have integration thrust upon us but to have it come about through either our own free choice, circumstances or in the passage of time.

If our differences were theological, I believe our community would have been far more hesitant about resurrecting this issue after your initial letter. However, as we see it, the issue appears to be one of language, culture and integration and for that reason our community respectfully asks that you consider your stance.

I again take the opportunity to extend an invitation to you on behalf of our community to celebrate a Mass with us and to discuss this issue further with our community leaders.

Yours faithfully,

V. P.

(Vanda Podravac)

Pismo poslano nadbiskupu Canberre uzoritome E. Clancy, vezano uz raniju korespondenciju od 27. 8.1980., u kojemu hrvatska zajednica protestira protiv njegove odluke kojom zabranjuje da našu djecu krizmaju hrvatski biskupi, već australski. S takvom odlukom naša se zajednica nije složila.

AUSTRALIAN CAPITAL TERRITORY

HOUSE OF ASSEMBLY CANBERRA

21 April 1980

Dear Mrs Podravac,

Thank you for your submission on behalf of the Croatian Cultural Women's Association to the Inquiry into Migrant Services and Programs in the ACT. A copy of your submission has been circulated to all members of the Standing Committee on Education.

I will advise you of a convenient date to meet with the Committee in the near future. A Report is expected to be finalised later in the year and I will send you a copy of the Report as soon as it is available.

Yours sincerely,

Virginia Walsh

(VIRGINIA WALSH)
Clerk to the Standing Committee
on Education

Mrs Vanda Podravac,
25 Gatton Street,
FARRER ACT 2607

Odgovor poslan Mrs Walsh Virginia Canberra 85...

Potvrda primitka pisma s prijedlozima hrvatske zajednice u vezi raspisane ankete Odjela za naobrazbu Vlade A.C.T. o pomanjkanju odgovarajućih usluga i programa za useljenike, a na temelju kojih su se predlagali novi zakoni lokalne Vlade.

AUSTRALIAN CAPITAL TERRITORY

HOUSE OF ASSEMBLY, CANBERRA

STANDING COMMITTEE ON EDUCATION

Dear Mrs Podravac,

INQUIRY INTO MIGRANT SERVICES AND PROGRAMS IN THE A.C.T.

Attached is a copy of the First Report completed by the Standing Committee on Education in its Inquiry into Migrant Services and Programs in the A.C.T.

In this Report on education the Committee has identified the areas where there are problems in the provision of educational services to immigrants. These include:

- insufficient teachers of English as a Second Language (ESL);
- existing bilingual programs in schools have no guarantee of continued staffing;
- organisational problems in the administration of English classes for adults;
- lack of support for the work of ethnic community schools.

The Committee has made a number of recommendations which are designed to overcome some of these deficiencies.

The Committee intends to produce further reports relating to this Inquiry and these will cover such matters as health and welfare, community services and the media.

On behalf of the Committee I would like to thank you for the interest you have shown in the Inquiry.

Yours sincerely,

Maurene Horder

(MAURENE HORDER, MHA)
Chairman

Mrs V Podravac
25 Gatton Street
FARRER ACT 2607

Odgovor Odjela za naobrazbu Vlade A.C.T. hrvatskoj zajednici u kojem se pojašnjavaju neki od programa za useljenike, koji su trebali biti provedeni.

THE ETHNIC COMMUNITIES COUNCIL OF THE A.C.T. INC.

Griffin Centre, Bunda Street, Canberra City, A.C.T.
P.O. Box 394, Civic Square, A.C.T. 2608
Tel.: 49 8994

12 September 1988

The Minister
Immigration, Local Government
and Ethnic Affairs
Senator Robert Ray

Dear Mr Ray

I understand that the Croatian Community Welfare Centre Incorporated in Canberra has submitted (on 30th May 1988) an application for a Grant -in- Aid Worker for a period of three years.

The Croatian Community is the largest in the ACT, and its needs for adequate services in the welfare area is overwhelming.

We are aware that the Centre is coping with very limited resources, and taking into account the quantity of work they encounter, their achievement and results are remarkable considering it is achieved by voluntary workers only.

Their need for additional assistance is ever increasing, especially with many members needing more help because of age, destitution, loneliness and sickness. Their problem is accentuated by the lack of understanding of our social security entitlements and employment structure (including re-training opportunities, etc), and legal system.

All these problems are enhanced because of the lack of knowledge of the English language, a huge difficulty many community members are experiencing.

The Ethnic Communities Council of ACT, is fully supportive of the community's application for a Grant -in - Aid Worker and I trust that a favourable decision will be made by your Department.

If necessary, I am willing to discuss it further with you in detail.

Yours sincerely

Vic Rebikoff
PRESIDENT

Pismo potpore predsjednika Etničkih zajednica Canberre, povodom politikantskog odbijanja zahtjeva naše zajednice za osnivanje hrvatskog dobrotvornog centra.

MINISTER FOR COMMUNICATIONS AND THE ARTS
MINISTER FOR TOURISM
THE HON MICHAEL LEE MP

Mrs Vanda Podravac OAM JP
16/170 Clive Steele Avenue
MONASH ACT 2904

12 DEC 1994

Dear Mrs Podravac

Thank you for your letter to the Minister for Communications and the Arts of 10 November 1994 concerning the appointment of the SBS Croatian Program Head.

The SBS is an independent statutory authority with responsibility under the *Special Broadcasting Service Act 1991* for its own programming and management decisions. Accordingly, it is inappropriate for the Minister to seek to influence the SBS' decisions on this matter.

Section 55 of the SBS Act requires the SBS to endeavour to achieve and maintain high standards as an employer in relation to such things as non-discriminatory employment practices. SBS has advised that broadcaster/journalists are recruited through a thorough, fair and open recruitment process based on merit, to ensure that the best qualified persons are selected for the benefit of SBS Radio listeners. SBS notes that programs on SBS Radio are language based and cater for all speakers of a particular language irrespective of homeland.

A copy of your letter has been provided to the SBS Chairman for his information.

Yours sincerely

Paul Elliott

Paul Elliott MP
Parliamentary Secretary

Parliament House Canberra, ACT 2600 Tel: (06) 277 7480 Fax: (06) 273 4154
Recycled Paper

Odgovor ministra za telekomunikacije na pismo hrvatske zajednice u kojemu prigovaramo što je za SBS program na hrvatskom jeziku izabrana jedna Jugoslavenka, koja ne poznaje hrvatski jezik.

BILJEŠKA O AUTORICI

Vanda Boras Podravac potječe iz stare mnogobrojne senjske obitelji. Rođena je u Otočcu 27. srpnja 1930. Školovanje do polovice petoga razreda gimnazije pohađa u Senju, kada je KPJ izbacuje iz gimnazije na dvije godine. Kasnije nastavlja školovanje, ali je u šestom razredu njezina daljnja izobrazba zbog političkog progona opet prekinuta.

Napušta Hrvatsku 1954. godine, kada odlazi u Argentinu, gdje živi do 1961. godine. U Argentini se vjenčala s Milkom Podravcem iz Virovitice, a 1961. godine obitelj Podravac, koja se tada sastojala od četiri člana, seli se u Australiju.

U Australiji je najprije živjela u Sydneyu, a radila je za poznatu nakladničku kuću Reader's Digest.

Seli se s obitelji 1969. u Canberru, gdje živi i danas. U Canberri je radila u državnoj službi sve do umirovljenja 1989. godine. Na University of Canberra studira socijalne studije kao izvanredna studentica te je diplomirala sociologiju i administraciju.

Nakon dolaska u Canberru, uključila se u rad hrvatske zajednice. Obavljala je razne dužnosti u zajednici te u australskoj javnosti sve do 1996. godine kada je njezin suprug Milko preminuo. Danas je članica Odbora Doma umirovljenika „Hrvatsko naselje", a jedna je od osnivačica tog doma.

U Canberri živi i troje njezine djece s obiteljima, a jedna kći sa svojom obitelji živi u Nelson Bayu, 400 km od Canberre.

Svake godine za vrijeme australske zime, a hrvatskoga ljeta, redovito boravi u Senju, u svome stanu koji je u tu svrhu prije deset godina kupila.

Autorica je iznimno ponosna na vlastito sudjelovanje u priči koja se najkraće i najjednostavnije može označiti sintagmom - *Kako su Hrvati u Australiji rušili stigmu 'nepoćudnih useljenika'*?

Hrvatska zajednica u Australiji, poglavito ona u glavnome gradu Canberri, burnih sedamdesetih godina XX. stoljeća postizala je vrhunske uspjehe u afirmaciji etničkih prava zahvaljujući liberalnoj vladi Malcolma Frasera (1978.), koja je prihvatila više od 50 preporuka pravnika Franka Galballyja za što pravedniji status useljenika. Glavni Galballyjevi prijedlozi Vladi bili su: ravnopravnost svih migrantskih etničkih skupina u australskome društvu; uvođenje novoga televizijskoga kanala (SBS) i radioprograma za te došljake; etničke škole u zajednicama za promoviranje jezika tih useljenika itd. Nakon što je australska Vlada usvojila *Galbally Reporta* početkom 1980-tih, status Hrvata u Australiji bio je sve bolji, u čemu se autorica osobno angažirala i kao potpredsjednica Vijeća etničkih zajednica, o čemu je vodila dnevničke zapise.

Autorica je bila aktivna u australskoj hrvatskoj zajednici u sljedećim društvima i projektima: Hrvatsko prosvjetno društvo *Žena* – predsjednica 1977. do 1981. te 1991. do 1993.; Hrvatski međudruštveni odbor – glasnogovornica, tajnica 1980. do 1992.; *Hrvatsko naselje,* dom za umirovljenike – jedna od utemeljiteljica 1989., kao i članica Uprave od 1989. do danas.

Izvan hrvatske zajednice autorica je sudjelovala u radu civilnih udruga Australije: Ethnic Communities' Council – ACT (Vijeće etničkih zajednica), članica od 1980., potpredsjednica od 1982. do 1992.; Commonwealth/State Task Force on Women of Non-English Speaking backgrounds (Federalna radna grupa za rješavanje problema žena koje nisu engleskoga podrijetla), članica od 1982. do 1992.; Management Committee of the Migrant Resource Centre Inc. (Uprava Centra za pomaganje useljenicima), članica od 1983. do 1986.; Legal Aid Review Committee (Odbor za reviziju legalne pomoći), članica od 1982. do 1991.; Women's Committee of the Ethnic Communities' Council of the ACT (Odbor za pitanja žena pri Vijeću etničkih zajednica ACT-a), voditeljica odbora od 1982. do 1992.; Community Employment Program (Program za unapređenje zaposlenja pri dobrotvornim društvima), članica od 1983. do 1986.; Management Committee of the Adult Migrant Education program (Uprava odbora za izobrazbu odraslih useljenika), članica od 1983. do 1986.; ACT Women's Consultative Council (Savjetodavno vijeće za žene ACT-a), članica od 1982. do 1986.

Autorica Vanda Boras Podravac, uz još nekoliko uglednika iz hrvatske zajednice, za svoj rad primila je australsko odličje *The Medal of the Order of Australia.*

POGOVOR

Ugledna Hrvatica iz Australije, Vanda Boras Podravac, obogatila je povijesnu literaturu hrvatskog iseljeništva nakon Drugoga svjetskog rata zanimljivom, iskreno pisanom, pouzdanom pa i iscrpnom knjigom autobiografskog karaktera naslovljenom *Dnevnik iz tuđine* s podnaslovom *Stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji.* Podnaslovom je iskazana dramatika i tragika hrvatskog iseljeništva jer se ta tragičnost najsnažnije izražava u sudbini konkretne obitelji. Stoga, prikazujući sudbinu svoje obitelji gospođa Boras Podravac s pravom želi upozoriti kako je sličnu sudbinu imalo na stotine tisuća protjeranih i izbjeglih hrvatskih obitelji iz matične zemlje. Autorica jednostavno kaže - *Nastojala sam zorno prikazati sve što smo doživjeli u domovini i tuđini tijekom tih 45 godina naše kalvarije u XX. stoljeću. O tome se malo znalo, a još manje pisalo.*

Rakurs s kojega autorica prilazi ovome hrvatskome povijesnom fenomenu je osoban i pisan u *ich* formi. Stoga je takav pristup s pravom subjektivan, emocionalan i dokumentaran u isti tren. Kako sam imao priliku upoznati autoricu kao uglednu i visoko pozicioniranu članicu etničke zajednice Hrvata u Australiji tijekom posjeta toj državi u svojstvu parlamentarca, 1990. i 1991. godine, želim napomenuti kako je riječ o osobi koja je u dalekome svijetu uspjela ostvariti nekoliko svojih vizija. Najprije viziju života dostojnu čovjeka u političkom smislu, uključivanjem u društveni život jedne zapadne demokracije, u sklopu manjinske zajednice, ali i australskog društva kao cjeline. Druga vizija koju je ostvarila naša autorica bio je skladan i egzistencijalno neugrožavan obiteljski život u kojemu su rasla i obrazovala se djeca, postavši ugledni australski građani i stručnjaci, sačuvavši hrvatsku historijsku svijest i znanje materinskoga jezika. I kao treću viziju smatram onu koju je ostvarila gospođa Boras Podravac svojim obrazovanjem uz rad i odgoj četvero djece, a to je svakako njezin uspon na obrazovnoj ljestvici sve do fakultetske diplome i priznanja u struci. Po tome naša spisateljica i njezina obitelj spadaju u onaj sretniji dio iseljene Hrvatske. Mnogi su iseljeni Hrvati propali u tuđini, postali ojađeni, usamljeni i depresivni, preživljavajući na rubu egzistencije sa srušenim idealima. Upoznao sam i takve naše sunarodnjake, suosjećajući s njihovom sudbinom.

Životni put gospođe Boras Podravac je impresivan, kao i povijest njezine obitelji u Hrvatskoj. To je povijest stradanja, diskriminacije, patnji, ubijanja, progona i bježanja u tuđinu. I sve to zbog jednoga razloga (danas tako razumljivoga) – a to je nacionalna svijest i želja za životom u slobodnoj državi. U tome dijelu ova knjiga odražava sudbinu svih slobodoljubivih Hrvata u obje Jugoslavije.

Čitatelji zasigurno znaju da je Hrvatska tijekom XX. stoljeća bila u sastavu četiriju država (Austro-Ugarska monarhija, Kraljevina Jugoslavija, marionetska Nezavisna država Hrvatska, Socijalistička Jugoslavija te samostalna Republika Hrvatska) i triju ekonomsko-političkih sustava (ustavna monarhija, socijalistička federacija, parlamentarna demokracija), a sve to je utjecalo na trajnu nestabilnost društvenog konteksta i nedovršenost modernizacijskih procesa u svim područjima života, pa i u migracijama s naših prostora. U tom smislu povijest Hrvatske je povijest diskontinuiteta i napora da se traume tih diskontinuiteta prevladaju te da se ponovno međusobno, na temeljima nacionalne pomirbe afirmirane tijekom Domovinskoga rata (1991. - 1995.), zbliži raseljeni hrvatski narod.

Unatoč nestabilnosti i radikalnim društvenim prevratima, treba istaknuti vitalnost i prilagodljivost naših ljudi u domovini te hrvatskih etničkih zajednica u svijetu koje su uspjele premostiti lomove i promjene u dominantnim društvenim paradigmama. Svakako, hrvatsko iseljeništvo baštini bogatu kulturu - onu koju je ponijelo u emigrantskom tj. egzilantskom zavežljaju i onu s kojom se susrelo u slobodnome svijetu, drugim riječima onu kulturu u kojoj se naše iseljeništvo nastavilo razvijati u svijetu.

Knjiga *Dnevnik iz tuđine/Stradanja hrvatskog naroda u XX. stoljeću gledana kroz prizmu jedne hrvatske obitelji* naše Vande Boras Podravac memoarsko je štivo koje kronološki prati sudbinu obitelji Boras i Podravac, a zatim i same spisateljice. Knjiga je podijeljena u jedanaest poglavlja koja su, zapravo, jedanaest životnih etapa. To su: I. Život u domovini, II. Gruba realnost progonstva, III. Konačno odredište Argentina, IV. Emigracija drugi put, V. Početak u novoj domovini Australiji, VI. Dužnosti i rad organizacija u hrvatskoj zajednici, VII. Rad hrvatske zajednice u australskoj sredini, VIII. Najveći prosvjed ikad održan u Australiji, IX. Dr. Franjo Tuđman otvara hrvatsko veleposlanstvo u Australiji, X. Australska odlikovanja zaslužnim Hrvatima i XI. Kraj jednoga trnovitog puta.

Svoj *Dnevnik* Vanda Boras Podravac počinje bitnom odrednicom iseljeničke sudbine, koju ona naziva lutanjem - *Moje je mišljenje o tom lutanju da je riječ o odlučnosti kako pronaći bolji život za sebe i svoju obitelj.* Mislim da je definicija preuska jer cijela nam knjiga svjedoči ne samo o traženju *boljega života,* već o *traženju slobode,* poglavito

nacionalne, koja uključuje sve oblike ljudskih sloboda i prava, ne samo pojedinaca, već i naroda. To potvrđuje i sljedeća autoričina misao o cijeni koju je morala *platiti - Tu je također riječ o velikom gubitku - gubitku obitelji i domovine, te o prilagođavanju novoj sredini, odnosno istovremenom življenju u dvije kulture iako se istinski ne pripada niti jednoj od njih.* Dakle, riječ je o *velikom gubitku,* odnosno visokoj cijeni, a ta je cijena uključivala:

1. *Prilagođavanje novoj sredini,* što znači složen proces akulturacije, integracije i konačno – asimilacije u australsku multietničku zajednicu, bez gubitka narodnosne samoidentifikacije i zaborava materinskoga hrvatskog jezika.

2. *Istovremeno življenje dviju kultura,* što je teško ostvariv cilj, a postižu ga samo uporni, svjesni i razumni ljudi. To uključuje i bikulturalnost i asimetričnu dvojezičnost. Susreo sam mnoge Hrvate u Australiji koji su ostarjeli, ali nisu uspjeli proći proces inkulturacije. S jezične strane funkcionirali su kroz dvostruku polujezičnost.

3. *Gubitak domovine kao uterusa,* kao arkadijske stvarnosti, kao *mitosa* i *toposa* koji nas emocionalno, kulturološki, historijski i samobitno određuju kao civilizirane i povijesno ukorijenjene pojedince. To je značilo zabranu posjeta domovini koja je s godinama postajala sve dalja, sve ljepša i sve *nestvarnija,* to je značilo prekid fizičkih kontakata s najbližim članovima obitelji, a godine nemilosrdno jure. Primjerice, autorica navodi kako njezin suprug posjećuje napokon slobodnu Hrvatsku te susreće vlastitu sestru - staricu, koju je on ostavio u domovini kao četverogodišnje dijete i koju nije mogao posjećivati gotovo pedeset godina. Vraća se s obitelji u Australiju i shrvan težinom povijesnog usuda – umire. Naša autorica i njezin suprug, zapravo svi članovi obitelji Boras Podravac osim djece, žrtve su komunističkog nasilja, nacionalne hrvatske tragedije. Djeca su na dobitku! Rođena u slobodnim zemljama, obrazovana na visokim školama, odrasla u državi visokih demokratskih standarda, razine života i ljudskih mogućnosti, neće morati proći (čak ni osjetiti) strašne tegobe, stradanja i patnje kroz koje su prošli njihovi roditelji i svi članovi obitelji kako po majčinoj, tako i po očevoj strani.

Hrvatska izbjeglica, hrabra djevojka, supruga i majka postaje fakultetski obrazovana australska gospođa, pred kojom su se otvorili novi horizonti. No, nikada nije zaboravila svoje Hrvate. Štoviše! S ponosom ističe u kojim je hrvatskim društvima bila djelatna!

Borba za afirmaciju hrvatskoga etničkog identiteta u Australiji nije bila lagana. Ta je država podržavala Jugoslaviju, a preko njezine diplomacije i domaće srpske zajednice

Hrvati su bili stigmatizirani kao fašisti, a nije im priznato pravo ne samo na materinski jezik, nego niti na etnicitet. Vanda je pobjegla od jedne antihrvatske diskriminacije da bi se ovdje u *slobodnome svijetu* suočila s drugom. Tek 1980. dobili su pravo da svoj materinski jezik mogu nazivati njegovim pravim imenom.

Kada dolaze 1990-e, pa agresija na RH, pa Domovinski rat, Vanda se uključuje u borbu za pomoć domovini na dva kolosijeka: organiziranjem materijalne pomoći i pritiscima na australsku Vladu da prizna neovisnost Republike Hrvatske.

O tome piše - *Bili smo uporni u traženju priznanja Hrvatske. Zahtijevali smo sastanke s domaćim političarima, u čemu nismo uvijek imali uspjeha. Osnovali smo pododbor koji je bio zadužen za kontaktiranje sa svim veleposlanstvima koji bi nam eventualno mogli pomoći u traženju priznanja Hrvatske. (...) Puno truda smo uložili tražeći i na lokalnoj razini potporu Australije, koja je pak čekala na reakcije drugih zemalja. Neki političari zauzeli su se za našu stvar, a među njima su se istaknuli senator Brian Harradine iz Tasmanije i Paul Filing iz Pertha. Dio parlamentaraca osnovao je grupu među svojim kolegama koju su nazvali „Parliamentarians for Croatia and Slovenia Recognition".*

Konačno, stiglo je i međunarodno priznanje RH. U Australiju stiže hrvatski veleposlanik. Zajednica s ljubavlju i ponosom podiže velebno zdanje Veleposlanstva Republike Hrvatske u Canberri. Dne 21. lipnja 1995. Veleposlanstvo je osobno otvorio prvi predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman.

Gospođa Boras Podravac stječe ugled u Australiji. Rezultat toga je visoko odlikovanje koje joj dodjeljuje kraljica Elizabeta II. Odlikovanje se zove *The Medal of the Order of Australia,* a uz Vandu dobili su ga još sljedeći Hrvati: dr. Konstantin Bosnić, dr. Tomislav Gavranić, Frank Hesman, Nedjeljko Marunčić, Vinko Romanik, Ljerka Drapač, Michael Furjanić i Milan Karamarko.

Na kraju želim naglasiti kako je knjiga Vande Boras Podravac pisana lijepim i jednostavnim jezikom. Misli joj teku glatko i gipko, a stil pisanja je mješavina epistolarne proze i memoarskog kazivanja. Odlika knjige je u njezinoj povijesnoj dimenziji jer je riječ o autentičnom svjedočenju koje nadilazi sudbinu pojedinih osoba ili obitelji, postajući paradigma hrvatskog naroda u jednome nesretnom vremenu.

Đuro Vidmarović

SUMMARY

Vanda Boras Podravac: *A Diary from the Diaspora / The Suffering of the Croatian People in the 20th Century as Seen Through the Prism of One Croatian Family,* Croatian Heritage Foundation, Zagreb, 2010

This authentic testimony by Vanda Boras Podravac (1930), a native of Senj and a 20th century Croatian emigrant woman, is a touching telling of the suffering of the Croatian people and of adapting to life in a new milieu, from Buenos Aires to Canberra.

Separation from those dearest to her in 1954, a life in exile, parenthood far from the native land, the struggle for the ethnic rights of Croatians in the domicile multiethnic societies of the 1960s and 1970s, the participation of the Croatian emigrant communities in achieving the dream of Croatian independence in the 1990s and the first visit to the liberated homeland after 38 years of exile are just a few of the themes recorded in *A Diary from the Diaspora* by this courageous mother of four.

The author, a sociologist and an activist in the Croatian associations in Australia, strives towards a documentary persuasiveness of the emigrant adventure that left an unjust world behind the 'iron curtain' and brought her and her family into a world of new challenges on new meridians, facing a number of different obstacles such as the language barrier and the cultural differences in lifestyle.

Through her work and the involvement of her husband and children in the institutions of the new milieu the author endeavours to achieve the necessary adaptation and flight from the irrational and traumatised condition of a refugee to the coordinates of reality, in which she happily succeeds.

For her work the author has received the Medal of the Order of Australia (OAM).

But she is often in her imaginary world! Croatia is with her as a concept and a dream, and as a source of internal strength which Vanda, through the publication of *A Diary from the Diaspora* aspires to pass on to her grandchildren, growing up in prosperity, happy and healthy, in Australia.

KAZALO IMENA

Aleksandar, kralj 24

Babić, Marijan 38
Bačić, Juraj 38
Bačić, Marija 38
Baričević, Vladimira 22
Barišić, Marin biskup 125
Bašić, Idriz 42
Beltramino, Juan Carlos 106
Benić, Vilim 23
Besedić, Maks 13
Bevandić, Nikola 14
Bilić, satnik 62
Biondić, Milan 38
Biršić, fra Gracijan 138
Biščan, Vika 40
Bogović, Mile 42
Bonić, fra Mate 109, 117
Boras, Budimir 14, 18, 19, 22, 26, 32, 33, 43
Boras, Ivan 22
Bosnić, Konstandin 147, 172
Bošnjak, Tomislav 141
Božin, Doris 103, 141
Brajković, Mile 38
Bublić, Drago 61, 62, 63
Budak, Luka 138
Butković, Ivan, Joso i Tomo 28
Butorac, Boris 64
Butorac, Maro 38
Byrne, Mary 21

Calwell, Arthur 92
Camelleri, Roger 106
Carlson, Roger 104
Cavvaco, Joao Perestrello 106
Cook, James 91

Černi, Ančica 116
Čule, Petar biskup 25

Dešpoja, Mario 129, 138
Dixon, sestre 27
Drapač, Ljerka 147, 172
Drenski, Ivo 70
Dundović, Hela 38
Dundović, Roza, 38
Einstein, Albert 29

Edsberg, 106
Falk, Donald 63
Filing, Paul 107, 172
Follet, Rosemary 139
Franjić, Šime 123, 126
Franjo, Josip car 54
Fraser, Malcolm 130, 131, 168
Furjanić, Michael 147, 172

Galbally, Frank 130, 131, 168
Gavranić, Tomislav 147, 172
Gianbruno, Julio 107
Glavaš, Josip 38
Goodwin, Marija, 117
Gradišević, 61
Gržanić, Josip 30
Gubec, Matija 13
Gujić, fra Tvrtko 118
Gulan, Šime 119

Harradine, Brian 107, 172
Hebda, Anđelka 38
Hebda, Anton 38
Hebda, Milan 38
Hedervary, Khuen ban 30, 31
Hesman, Frank 147, 172
Holt, Harold 92
Horvat, Karlo 54
Horvat, Pavle 54
Horvat Stjepan, 54, 58
Horvath, dr. 106
Ibler, Mladen 127

Jasenovac Research Institute, N. York 38
Jelačić, Josip ban 31
Jelić, Branimir, 29
Jupp, James 137
Jurica, Neven 120, 121
Jurić, Mato 124

Karamarko, Milan 147, 172
Karadžija, Marijan 38
Karadžija, Zlata 38
Kavran, Božidar 29, 65
Keating, Paul 117
Kelly, Ros 120, 121
Kihalić, 62
Knifić, Neda 38
Kokić, Marko 122
Kolaković, Dina 30
Koprivica, žandarski kapetan 14
Kosina, Ante 56
Kovačević, Anto 117
Kralj, Ivan 63
Kraljević, Blaž 103
Kranjčević, Silvije Strahimir 30
Križaić, Ivan 119, 122
Krmpotić, Delko 38
Krmpotić, (Dragičević) Katica 38
Kuharić, Franjo nadbiskup 110, 120, 121

Kumičić, Eugen 31
Lončarić, Ivan 38
Lorković, Mladen 29, 30

Ljubić, Drago 100, 101, 103, 138, 141, 148,

Maček, Vlatko 14
Maitland, Wilson 25
Makin, Joseph 107
Mandekić, Jure 43
Mann, Heinrich 29
Marunčić, Nedjeljko 147, 172
Masarini, Frane 61
Mesić, Stjepan 117
Meštrović, Franjo 62, 63
Mihovilović, Ive 38
Milković, Fabijan 27
Milković, Vjera 71
Milojević, Miloje 25
Montiljo, Mihajlo 105
Moss, M. Eva 106

Nehajev, Milan Cihlar 30
Nekić, Ana 38
Nekić, Roza 38
Novak, Vjenceslav 30

O'Brien, John 95
Ogrizović, Milan 30
Ovčarenko, Andrej 106

Pavelić, dr. Ante 62
Patey, William 107
Pereza, Vlado 62, 63
Perica, Đuro 117
Perkins, Charles 92, 137
Peron, Juan i Evita 70, 75
Perović, Petar 33
Peršon, kapetan ratnog broda 61
Pervan, Ralph 137
Pijade, Moša 44
Pinterović, Zvonimir 61
Podravac, Vanda 147, 172
Podravac, obitelj 98, 150
Popović, Koča 25
Pordany, L. 106
Power, Patrick 120
Prpić, Pere (Pek) 32

Radić, braća 13, 34
Ranković, Aleksandar 26
Ribar, Ivo Lola 25
Rogić, Ivan 38
Romanik, Vinko 147, 172
Rosandić, Mimo 29
Ruddock, Phillip 148

Sajler, Ivica 123
Sečka, Vinka 38

Shauer, Hans 106
Smilie, Barrie 140
Smoje, Neven 138
Starčević, Ante 30
Starčević, David 31
Stefanik, Heinrich, 133
Stepinac, bl. Alojzije 100, 120
Stipetić, Vera 40

Štefović, Vlade 61
Štir, Ivan 41, 61, 62, 65
Šufflay, Milan 28, 34
Šutej, dr. Juraj 13

Timoni, Guilio 106
Tito 40, 48, 102, 132
Tonković, Katica 15
Toth, Osvald 70
Towney, Michael 138
Tuđman, Franjo 140, 143, 145, 146, 170, 172
Tuđman, Ankica 146

Vamporac, Grga 60
Velebit, Vladimir 25
Veselica, Marko 117
Vidmarović, Đuro 117
Vokić, Ante 29
Vujica, Iva 122
Vukelić, Josipa 38
Vukelić Grgo, Joso, Mate, Ana 28

Zajc (Zalfieri), 51

Župan, Krešo 65

628591

Korice:

- Senj, Hrvatska, Nehaj - moćna utvrda nad Senjom, koju proti turskim navalama podiže 1558. kapetan Ivan Lenković
- Rijeka - odlazak prekooceanskog broda iz najznačajnije iseljeničke luke iz Hrvatske u XX. stoljeću (fotografija iz Muzeja grada Rijeke)
- Sydney, Australia, Harbour Bridge

Nakladnik
Hrvatska matica iseljenika
Trg Stjepana Radića 3
Zagreb
www.matis.hr
Hmi-info@matis.hr

ISBN 978-953-6525-54-6

O-H 17. 08. 2010
731500

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA U ZAGREBU
729659

Autentično svjedočanstvo hrvatske emigra[illegible] Vande Boras Podravac (1930.) dojmljiva j[illegible] skoga naroda i prilagodbi životu u novim [illegible] do Canberre.

Rastanak s najmilijima 1954., život u progonstvu, roditeljstvo daleko od zavičaja, borba za etnička prava Hrvata u domicilnim multietničkim društvima svijeta 60-ih i 70-ih godina, sudjelovanje hrvatskoga iseljeništva u ostvarenju sna o neovisnosti Hrvatske 90-ih, prvi posjet oslobođenoj domovini nakon 38 godina progonstva tek su neke teme zabilježene u *Dnevniku iz tuđine* ove hrabre majke četvero djece.

Autorica, sociologinja i aktivistica civilnih udruga hrvatske zajednice u Australiji, nastoji postići dokumentarističku uvjerljivost emigrantskih pustolovina koje su iza 'željezne zavjese' ostavljale jedan nepravedan svijet, a uvodile nju i njezinu obitelj u svijet novih izazova na drugim meridijanima, s nizom drukčijih prepreka poput jezičnih barijera ili pak kulturoloških razlika u stilu života.

Autorica nastoji svojim radnim angažmanom, i uključivanjem supruga i djece u institucije nove sredine, postići nužnu adaptaciju i bijeg iz iracionalnih i traumatiziranih izbjegličkih stanja u koordinate stvarnosti, što joj srećom i uspijeva.

Za svoj rad autorica je primila odličje *The Medal of the Order of Australia*.

Međutim, često je u svojemu imaginarnom svijetu! Hrvatska je s njom kao misao i san, ali i kao unutarnja snaga koju Vanda objavljivanjem ovoga *Dnevnika iz tuđine* nastoji prenijeti svojim unucima koji odrastaju u blagostanju, sretni i zdravi, u Australiji.

ISBN 953652554-2
9 789536 525546
Cijena: 100,00 kn

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZAGREB
990839794